

► EDITORIAL

Costea Munteanu

► CRIZA ECONOMICĂ -
CAUZE, CARACTERISTICI,
IMPLICAȚII

Cristian Păun

Radu Lupu

Sorin Dumitrescu

Octavian-Dragomir Jora

Bogdan Glăvan

Alexandra Horobeț

Iulia Lupu

Dan Gabriel Dumitrescu

Sergiu Tămaș

Răzvan Samoilescu

Bogdan Lepădatu

Liviu Știrbăț

Sorana Toma

► ESEU

Cecilia Tohăneanu

► SEMN DE ÎNTREBARE

Interviu cu Enrico Fardella

► ARHIVA

Stelian Tănase

► RECENZII

Ioana Cristea Drăgulin

Mirela Vasile

Silviu Petre

► SEMNALE

VOLUM XVIII
NUMĂRUL 6 (148)
IUNIE 2010

Sfera Politicii

REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE

EDITATĂ DE FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

APARIȚIE LUNARĂ

**Criza economică – cauze,
caracteristici, implicații**

Sfera Politicii este prima revistă de știință și teorie politică apărută în România, după căderea comunismului. Revista apare fără întrerupere din 1992.

Sfera Politicii a jucat și joacă un rol important în difuzarea principalelor teme de știință și teorie politică și în constituirea și dezvoltarea unei reflecții politologice viabile în peisajul științific și cultural din România.

Sfera Politicii pune la îndemâna cercetătorilor, a oamenilor politici și a publicului, analize, comentarii și studii de specialitate, realizate pe baza paradigmelor teoretice și metodologice ale științei și teoriei politice actuale.

Sfera Politicii își face o misiune din contribuția la consolidarea și dezvoltarea societății democratice și de piață în România.

Revistă editată de:

Fundația
Societatea Civilă

INDEXĂRI INTERNAȚIONALE:

- Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
- International Political Science Association / Association internationale de science politique (IPSA/AISP)

Clasificare CNCIS: "B+"
Apare lunar

EDITORIAL BOARD

Călin Anastasiu
Daniel Chirot
Dennis Deletant
Anneli Ute Gabanyi
Gail Kligman
Steven Sampson
Lavinia Stan
Vladimir Tismăneanu
G. M. Tamas
Katherine Verdery

DIRECTOR

Stelian Tănase

REDACTOR ȘEF

Dan Pavel

SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

Sabin Drăgulin

REDACȚIE

Cecilia Tohăneanu
Alexandru Radu
Aurora Martin
Nicolae Drăgușin
Ioana Paverman
Camelia Runceanu

TEHNOREDACTOR

Liviu Stoica

sferapoliticii@rdslink.ro
redactia@sferapoliticii.ro
<http://www.sferapoliticii.ro>

Sfera Politicii

VOLUMUL XVIII, NUMĂRUL 6 (148), iunie 2010

Editorial

- Impactul crizei economice curente asupra percepției întreprinzătorilor români
cu privire la mediul de afaceri3
Costea Munteanu

Criza economică - cauze, caracteristici, implicații

- Cauzele, propagarea și efectele crizelor într-o lume din ce în ce mai globalizată..... 11
Cristian Păun
- Matematica Crizei sau Criza Matematicii? O analiză a modelelor matematice
folosite în analizele financiare..... 22
Radu Lupu și Sorin Dumitrescu
- Excurs geo-arghiro-politic asupra evului contemporan29
Octavian-Dragomir Jora
- Politica monetară și revenirea economiei iluziei38
Bogdan Glăvan
- Despre cauzele crizei financiare actuale. Subevaluarea riscului
și complexitatea sistemului financiar44
Alexandra Horobeț, Iulia Lupu și Dan Gabriel Dumitrescu
- Puterile emergente și criza globală49
Sergiu Tămaș
- Teorii ale sfârșitului capitalismului.....56
Răzvan Samoilescu
- The Age of Ghost-Modernism? The Neo-liberal Globalization Project vs.
the Anti-Globalization Counter-Narrative: A Dialogic Inquiry66
Bogdan Lepădatu
- PISA în România: cum (nu) folosesc instituțiile publice expertiza științifică..... 80
Liviu Știrbăț și Sorana Toma

Eseu

- De ce este necesară examinarea dimensiunii politice a filosofiei lui Heidegger?85
Cecilia Tohăneanu

Semn de întrebare: Enrico Fardella.....90

Ioana Paverman

Arhiva

- Arhivele Sfera Politicii – Războiul civil din Spania (II).....94
Stelian Tănase

Recenzii

- Istorie și urbanism..... 97
Ioana Cristea Drăgulin
Dragoș Dincă, Cătălin Dumitrică, Dezvoltare și Planificare Urbană
- Antropologia corpului.....99
Mirela Vasile și Silviu Petre
David Le Breton, Antropologia corpului și modernitatea

Semnale..... 102

Index de autori..... 103

Impactul crizei economice curente asupra percepției întreprinzătorilor români cu privire la mediul de afaceri

■ COSTEA MUNTEANU

Abstract

This paper comments a number of surveys that investigate the perception of the Romanian SMEs on both local legislative and fiscal environments. The analysis covers the years before and after the current crisis hit the Romanian economy. One of the important findings is that under the current economic crisis the perceived main obstacle to development has shifted to those related to the economic climate, falling domestic demand, and difficulties in ensuring financial resources. As to the legal framework, remarks of the SMEs surveyed reveal that not the general conditions are questioned but the complexity and often contradictory nature of the regulations. Also technical procedures are found to be too cumbersome. Both before and under the current crisis, SMEs demand lower taxation on wages, more efficient bureaucracy and less burdening state controls.

Keywords

legal and fiscal framework, entrepreneurs' perception, SMEs' structural fragility, active firm, inactive firm

1. Succinte considerente preliminare

Întreprinderile mici și mijlocii sunt cele mai vulnerabile la riscurile evoluției economice, impactul dezechilibrelor și mai ales al evoluției negative a indicatorilor de sinteză ai creșterii economice putând fi fatale pentru activitatea acestora. Cu toate că procesul de naștere/moarte în sectorul IMM este unul firesc care decurge din caracteristicile acestuia de adaptare la inovare, dezvoltare tehnologică și transformare calitativă, recesiunea economică manifestată în România începând cu trimestrul IV al anului 2008 a produs o puternică turbulență în viața IMM-urilor. Astfel, în anul 2009, peste 130 mii de IMM-uri și-au suspendat activitatea comparativ cu circa 12 mii în anii 2007 și 2008 și peste 40 mii de IMM-uri au fost radiate în anul 2009 comparativ cu circa 18 mii în anul 2008 și 20 mii în anul 2007.

O analiză mai amănunțită a evoluției numărului de firme pune în evidență următoarele aspecte:

- din cele 25.698 firme radiate în semestrul al II-lea al anului 2009, un număr de aproape 18.000 firme (cca.73%) și-au încetat activitatea ca urmare a modificării Codului Fiscal prin introducerea impozitului minim;
- în semestrul II 2009, chiar dacă numărul de firme suspendate a crescut de 11 ori față de aceeași perioadă a anului precedent, acesta a scăzut față de primul semestru al anului 2009 cu 33,3%;

- principalele categorii de firme puternic afectate au fost firmele fără activitate care nu au depus bilanț contabil (peste 80% din firmele radiate și circa 1/3 din cele suspendate) precum și cele cu venituri sub 10.000 lei (44% din firmele ce și-au suspendat activitatea).
- o altă cauză a deciziei de suspendare a activității unor firme o constituie incapacitatea de a produce profit într-o perioadă mai lungă de timp. Astfel, numărul total de firme care au înregistrat pierderi în anul 2007 a fost de 242.106. Din acestea, 78.739 firme (32,5%) au înregistrat pierderi și în anul 2006 și în semestrul I 2008, iar 23.472 de firme (9,7%) au înregistrat pierderi și în perioada 2004-2006 și în semestrul I 2008. În acest context, se poate aprecia că introducerea unor politici de stimulare a veniturilor bugetare (impozit minim, impozit forfetar, diferențieri în tratamentul amortizărilor și al TVA, etc) a generat o reacție de protecție din partea agenților economici aflați deja în dificultate economică, care au hotărât suspendarea activităților.

Pe de altă parte, se poate constata că, în anul 2009, au fost înmatriculate circa 116 mii de IMM-uri (mai puțin decât media de 141 mii a anilor 2007 și 2008), fapt care poate reprezenta găsirea unor soluții de ieșire din criză de către întreprinzători și poate constitui o modalitate de relansare a creșterii economice.

Dincolo însă de problema impactului crizei economice asupra dinamicii numărului de întreprinderi mici și mijlocii din economia românească, în articolul de față ne propunem să analizăm impactul exercitat de această criză asupra percepției întreprinzătorilor români asupra a două componente definitorii ale mediului de afaceri în care operează IMM-urile din România, respectiv cadrul legislativ și cel fiscal. În termeni metodologici, vom urmări mai întâi punctul de vedere formulat de „purtătorii de cuvânt” ai IMM-urilor, respectiv asociațiile și federațiile patronale, pentru ca apoi să analizăm mai în detaliu opinia întreprinzătorilor individuali înșiși. Percepția acestora din urmă o vom studia, comparativ, înainte și după declanșarea crizei din economia românească. Totodată, vom opera și cu distincția dintre, pe de o parte, percepția întreprinzătorilor asupra cadrului juridic și fiscal identificabilă în obstacolele și dificultățile cu care ei declară că se confruntă în mod curent și, pe de altă parte, percepția lor identificabilă în anticipările ce le au cu privire la evoluțiile viitoare cu impact negativ asupra afacerilor ce le derulează.

2. Punctul de vedere al asociațiilor patronale

Relevanța acestui punct de vedere pentru discuția noastră decurge nu numai din faptul că organizațiile, asociațiile și federațiile patronale operează ca veritabili „purtători de cuvânt” ai intereselor sectorului IMM, dar mai ales din acela că ele reprezintă principalul interlocutor al autorităților publice, clasei politice, sindicatelor și societății civile în dezbaterile și negocierile privind problemele sectorului IMM-urilor.

Punctul de vedere al asociațiilor patronale cu privire la calitatea cadrului legislativ și fiscal al IMM-urilor se face auzit pe un registru extrem de larg al canalelor mass-media și este totodată formulat cu prilejul a numeroase evenimente oficiale și întruniri publice¹. Împărtășim totuși convingerea că ideile esențiale susținute și promovate de reprezentanții acestor organizații se regăsesc mai ales în documentele programatice pe care cele mai mari și importante dintre ele le elaborează. În acest sens, cele mai recente astfel de documente le reprezintă „Rezoluția” Consiliului Național pentru Întreprinderile Private Mici și Mijlocii din România (CNIPMMR) adop-

¹ De departe, cei mai mediatizați lideri patronali sunt Ovidiu Nicolescu (președintele CNIPMMR) și Florin Pogonaru (președintele AOAR)

tată în luna aprilie 2008¹, precum și Comunicatul de presă al Adunării Generale a Asociației Oamenilor de Afaceri din România (AOAR) din luna martie 2009². Legat de problema modului în care aceste principale asociații patronale percep calitatea cadrului legislativ și fiscal în care IMM-urile își desfășoară activitatea, documentele programatice la care facem referire păstrează nemodificată esența discursului pe care aceste organizații l-au promovat neîntrerupt de-a lungul întregului ultim deceniu, discurs ce se rezumă la evidențierea aspectelor negative și a deficiențelor ce caracterizează cadrul legislativ și fiscal. În ordinea importanței ce le-a fost și le este atribuită și în prezent, aspectele puse în discuție sunt următoarele:

- legislația ce vizează activitatea IMM-urilor este instabilă, incompletă și incoerentă;
- se manifestă multă birocrație și există numeroase bariere administrative privind desfășurarea activității IMM-urilor;
- fiscalitatea și parafiscalitatea sunt ridicate, solicitându-se un număr mult prea mare (aproape 500) de autorizații, avize, licențe și permise, care împovărează desfășurarea activității firmelor din sectorul IMM;
- există un exces de controale ale administrației publice locale și centrale asupra IMM-urilor

Cât privește direcțiile de acțiune și măsurile prioritare pe care asociațiile respective le consideră ca fiind critice pentru înlăturarea obstacolelor și dificultăților existente și îmbunătățirea cadrului juridico-fiscal al IMM-urilor, acestea au în vedere următoarele probleme:

- asigurarea unui mediu de afaceri favorabil și prietenos, a unui cadru legal stabil și predictibil, bazat pe reducerea birocrației. Esențială în acest sens este considerată realizarea unei inventarieri a tuturor taxelor privind avizele, autorizațiile, licențele și permisele, inventariere care să fie totodată însoțită de simplificarea procedurilor obținerii lor și de reducerea birocrației și a parafiscalității;
- revizuirea Codului Fiscal și a Codului Muncii, pentru a le moderniza și a le adapta la necesitățile mediului de afaceri. Prin aceasta, se pot realiza atât reducerea fiscalității, cât și simplificarea sistemului de impunere fiscală și lărgirea bazei de impozitare, dar și impunerea de măsuri fiscale care să stimuleze dezvoltarea mai rapidă a domeniilor economice de vârf.

3. Percepția întreprinzătorilor individuali (Perioada anterioară declanșării crizei)

Așa cum am arătat în subsecțiunea anterioară, elementele definitorii ale percepției asociațiilor patronale au rămas, în esență, aceleași de-a lungul întregului ultim deceniu. Mesajul implicit care se degajă din acest lucru este acela că, în opinia lor, deficiențele majore ale cadrului juridic și fiscal al IMM-urilor din România s-au perpetuat implacabil pe toată perioada aflată în discuție. Ne propunem acum să analizăm măsura în care această percepție este sau nu împărtășită și de întreprinzătorii înșiși.

1 vezi „Rezoluția celei de-a V-a Convenții Naționale al Consiliului Național al Întreprinderilor Private Mici și Mijlocii din România”. Convenția a reunit 8 federații regionale și 83 de structuri teritoriale și alți membri sectoriali și organizații ale tinerilor și femeilor de afaceri.

2 În cadrul Adunării generale au fost examinate evoluția economică a României și perspectivele mediului de afaceri în anii 2009 – 2010 și s-au stabilit domeniile de interes maxim pentru AOAR, afirmându-se „necesitatea formulării de poziții tranșante și argumentate față de măsurile și reglementările care influențează capacitatea de manifestare a oamenilor de afaceri, interesați de a participa onest și constructiv la dezvoltarea economică și socială a României, la crearea de locuri de muncă și la dezvoltarea sănătoasă a ansamblului societății românești”.

Pentru perioada premergătoare declanșării - în ultimul trimestru al anului 2008 - a crizei în economia românească, vom urmări elementele definitorii ale percepției întreprinzătorilor folosind date puse la dispoziție de o anchetă întreprinsă de CNIPMMR în prima parte a anului 2006 pe un eșantion reprezentativ de 1306 IMM-uri – micro, mici și mijlocii -, selectate din toate ramurile de activitate, categoriile de vârstă și regiunile de dezvoltare¹. De asemenea, vom studia percepția întreprinzătorilor dintr-o dublă perspectivă. Mai întâi, din perspectiva percepției pe termen scurt identificabilă în obstacolele și dificultățile cu care ei declarau la vremea respectivă că se confruntau în mod curent. Ulterior, le vom studia percepția pe termen lung identificabilă în anticipările lor cu privire la evoluțiile viitoare cu impact negativ asupra afacerilor ce le derulau la acea dată.

(i) Percepția pe termen scurt: Obstacole și dificultăți curente

Întreprinderile investigate semnalau următoarele obstacole și dificultăți cu care se confruntau în derularea curentă a afacerilor: **fiscalitatea ridicată** (64,70% din IMM-uri), **birocrăția** (64,62%), scăderea cererii interne (41,58%), dobânzile ridicate la credite (41,27%), accesul dificil la credite (38,51%), corupția (38,13%), întârzierile în plata facturilor (37,83%), angajarea, pregătirea și menținerea personalului (33,61%), **controalele excesive** (30,93%) și, în cadrul poziției alte dificultăți și obstacole (care deținea în total doar 2,60%), era menționată **instabilitatea legislativă**.

Ceea ce atrage atenția, după părerea noastră, este faptul că percepția întreprinzătorilor corespundea numai parțial celei promovate de asociațiile patronale, ca „purători de cuvânt” și totodată reprezentanți ai lor în dialogul cu celelalte segmente ale societății. Astfel, percepțiile concordau în ceea ce privește importanța fiscalității ridicate și a birocrăției excesive, dar se deosebeau frapant în ceea ce privește problema instabilității legislative; bunăoară, în timp ce discursul asociațiilor patronale incrimina instabilitatea legislativă va fiind principala deficiență majoră a cadrului juridic și fiscal, întreprinzătorii acordau o importanță cu totul marginală acestei probleme.

(ii) Percepția pe termen lung: Evoluțiile viitoare negative

Dintre evoluțiile considerate de întreprinzători la vremea respectivă ca urmând să afecteze negativ derularea viitoare a afacerilor lor, cea mai frecvent menționată a fost **birocrăția excesivă** (în cazul a 52,83% din totalul firmelor chestionate), urmată de corupție (35,22%), de **evoluția nefavorabilă a cadrului legislativ** (33,31%) - văzută de întreprinzători ca fiind în principal antrenată de gravitatea fenomenului corupției -, și de insuficienta predictibilitate a mediului de afaceri pentru firme (26,57%).

Un prim comentariu pe care dorim să îl facem se referă la acordul considerabil mai consistent care există în acest caz între percepțiile întreprinzătorilor și cele ale asociațiilor patronale. Acest lucru este dovedit de importanța mult mai mare pe care întreprinzătorii o arată acum problemei instabilității și impredictibilității legislației (privită ca foarte probabilă evoluție viitoare negativă), comparativ cu importanța marginală pe care i-au acordat-o atunci când au privit-o ca obstacol curent. Cu alte cuvinte, pentru întreprinzătorii individuali, instabilitatea legislativă nu reprezenta la vremea respectivă un obstacol curent, ci doar o amenințare viitoare.

Ca un al doilea comentariu, am dori să ne referim la posibilele explicații ale acestei percepții. În opinia noastră, o explicație plauzibilă ar fi următoarea: perceperea instabilității legislative doar ca o amenințare viitoare, dar nu și ca un obstacol curent, reflectă influența pe care a exercitat-o asupra întreprinzătorilor individuali discursul public mediatizat al purtătorilor lor de cuvânt, instituționali, respectiv asociațiile și federațiile patronale.

¹ „Carta albă a IMM-urilor din Romania – 2006”, București, iulie 2006, pp.159-205.

Iar concluzia pe care o putem trage este aceasta: în perioada pre-criză, instabilitatea legislativă *nu au reprezentat nici pe departe un obstacol real* în activitatea IMM-urilor (ca dovadă importanța cu totul neglijabilă ce i-au acordat-o întreprinzătorii înșiși), ci doar *unul invocat* de către reprezentanții și purtătorii de cuvânt ai acestor întreprinzători, liderii asociațiilor patronale (din motive a căror natură nu ne propunem să o punem în discuție aici).

4. Percepția întreprinzătorilor individuali (Perioada ulterioară declanșării crizei)

După cum am arătat deja, punctul de vedere al asociațiilor patronale cu privire la caracteristicile cadrului juridic și fiscal în care operează IMM-urile românești a rămas, în aspectele sale esențiale, același și în perioada ce a urmat declanșării crizei, la sfârșitul anului 2008. Ca atare, în opinia acestora, principalele probleme legislative-fiscale ce continuă și în prezent să afecteze negativ activitatea firmelor din sectorul IMM sunt instabilitatea legislativă, birocrăția, fiscalitatea excesivă și incoerența reformei fiscale.

Ca și în subsecțiunea precedentă, ne propunem să analizăm percepția asociațiilor patronale în termeni comparativi, prin raportare la cea a întreprinzătorilor individuali. Pentru investigarea percepției acestora din urmă, vom apela la informațiile oferite de trei anchete care acoperă perioada de după declanșarea crizei în România, și anume:

- o anchetă organizată în prima jumătate a anului 2009 de către CNIPMMR, pe un eșantion reprezentativ de 1099 de firme aparținând sectorului IMM (micro, mici, mijlocii; selectate din toate regiunile de dezvoltare; acoperind toate sectoarele majore de activitate);
- o anchetă derulată în cea de-a doua jumătate a anului 2009 (perioada iulie-august) de către firma Danis Consulting cu sprijinul Roffey Park Institute din Marea Britanie, pe un eșantion de 299 firme (în marea lor majoritate IMM-uri), selectate din 15 județe din Transilvania;
- o anchetă derulată în luna martie a anului 2010 de către Institutul pentru Studii Economice Internaționale din Viena (WIIW), pe un eșantion de cca. 300 de IMM-uri din întreaga țară.

Analiza noastră va urma aceeași metodologie ca în cazul secțiunii anterioare, în sensul că, pentru început, vom investiga percepția pe termen scurt a întreprinzătorilor în legătură cu obstacolele și dificultățile curente, pentru ca apoi să examinăm percepția lor pe termen lung, legată de previzibilele evoluții viitoare negative.

(i) Percepția pe termen scurt: Obstacole și dificultăți curente

Ancheta CNIPMMR

Firmele investigate prin ancheta la nivel național a CNIPMMR au indicat că principalele obstacole și dificultăți cu care se confruntau la circa 6 luni de la declanșarea crizei erau: scăderea cererii interne (62,06% din IMM-uri), fiscalitatea excesivă (41,40%), birocrăția (36,21%), întârzierile la plata facturilor de la firmele private (36,12%), costurile ridicate ale creditelor (35,30%), inflația (33,76%), corupția (23,20%).

Drept un prim comentariu legat de aceste rezultate, merită să subliniem faptul că întreprinzătorii au indicat atât obstacole structurale „tradiționale” (fiscalitatea excesivă și birocrăția) cât și obstacole contextuale, generate de perioada de criză (scăderea cererii interne, întârzieri în plățile de încasat, creșterea costurilor creditării ș.a.).

Ca un al doilea comentariu, să observăm că, și în cazul perioadei post-declanșarea crizei, întocmai ca și în cel al perioadei pre-declanșarea crizei, instabilitatea legislativă a fost percepută ca un obstacol cu o importanță cu totul marginală (evidențiat la rubrica „Alte dificultăți”, rubrică cu o pondere de numai 1,18%).

Ancheta Danis Consulting

Dorim să subliniem că rezultatele anchetei CNIPMMR sunt consonante cu cele ale anchetei cu acoperire regională (15 județe din Transilvania) realizată de Danis Consulting. Astfel, sub denumirea de „provocări”, principalele obstacole și dificultăți indicate de firmele investigate sunt direct legate de efectele crizei economice. Bunăoară, dacă cu puțin înainte de debutul crizei economice din România (iulie-august 2008), firmele erau prioritar confruntate cu problemele legate de volumul vânzărilor și creșterea profitului (32,00%) și, respectiv, cu problemele de personal – calitatea forței de muncă, atragerea de noi angajați, reținerea angajaților (32,00%) –, în aceeași perioadă a anului 2009 problemele principale cu care se confruntau întreprinzătorii erau în schimb cele legate de supraviețuirea firmei sau de depășirea provocărilor ridicate de recesiunea economică. Ca atare, efectele negative ale climatului economic curent reprezentau dificultatea majoră pentru 57,30% dintre firmele interviuate, asigurarea resurselor financiare pentru supraviețuirea firmei pentru 50,00% dintre ele, iar reducerea costurilor și presiunea pentru creșterea vânzărilor erau dificultăți majore pentru 44,30% și, respectiv, 26,00% dintre firmele incluse în anchetă. Și, la fel ca și în cazul anchetei CNIPMMR, instabilitatea legislației a fost percepută ca un obstacol curent major de către un număr de firme comparativ mic (16,70%, adică de 3 ori mai mic decât în cazul obstacolului „climatul economic”).

Ancheta WIIV

Cât privește rezultatele anchetei realizate de Institutul de Studii Economice Internaționale din Viena, percepția întreprinzătorilor interviuați în legătură cu cerințele lor legate de îmbunătățirea mediului de afaceri în care operau firmele lor la începutul anului 2010 (ceea ce echivalează cu obstacolele care afectează buna derulare a afacerilor lor) indică următoarea situație: cerințele simplificării prevederilor cadrului legislativ (ceea ce echivalează cu indicarea ca obstacol a unei birocratii excesive) și ale ușurării poverii fiscale (ceea ce echivalează cu indicarea ca obstacol a unei fiscalități împovăritoare) dețin de departe ponderile cele mai ridicate (88,79% și, respectiv, 86,73%). Ca obstacole de natură structurală - ce au caracterizat în egală măsură, după cum am mai subliniat până acum în lucrarea noastră, atât perioada pre-declanșarea crizei cât și perioada post-declanșarea crizei -, birocratia excesivă și fiscalitatea apăsătoare sunt urmate în sondajul nostru de cerințe (respectiv, în echivalent, de obstacole) ce au legătură directă cu criza economică curentă prin care trec IMM-urile românești, și anume: accesul la finanțare (73,27%), un cadru politic mai stabil (71,61%) și creșterea suportului public pentru investiții (71,52%).

În finalul analizei noastre privind percepția pe termen scurt, dorim să facem două comentarii:

– primul, se referă la faptul că, în condițiile manifestării din plin a crizei economice, ierarhia principalelor obstacole cunoaște schimbări sensibile, în prim planul percepțiilor întreprinzătorilor trecând acum probleme generate nemijlocit de recesiune (precum, climatul economic, scăderea cererii interne, dificultățile în asigurarea resurselor financiare pentru supraviețuirea firmei, întârzierea încasărilor în contul creanțelor, creșterea costului creditării, inflația ridicată etc.);

1 Trebuie să facem precizarea că în chestionarul la care au răspuns întreprinzătorii interviuați de ancheta noastră nu a fost inclusă o cerință legată de stabilizarea cadrului legislativ (care ar fi echivalat, în terminologia celorlalte două anchete, cu obstacolul „instabilitate legislativă”).

– al doilea, se referă la faptul că, deși unele dintre obstacolele majore se regăsesc în percepțiile ambelor „tabere”, asociații profesionale și întreprinzători individuali (precum fiscalitatea excesivă și birocratia), totuși instabilitatea legislativă (ca laitmotiv nelipsit al discursului public al asociațiilor patronale și al liderilor acestora) continuă însă, și în perioada crizei, să nu figureze printre obstacolele majore indicate de întreprinzătorii înșiși (lucru ce rezultă în mod explicit din anchetele CNIPMMR și Danis Consulting, și orecum implicit din ancheta realizată de WIIW).

(ii) Percepția pe termen lung: Evoluțiile viitoare negative

Ancheta CNIPMMR

Conform percepției întreprinzătorilor la momentul primei jumătăți a anului 2009, evoluțiile viitoare negative cel mai frecvent semnalate au fost: evoluția cadrului legislativ (în 51,32% din totalul întreprinderilor incluse în sondaj), birocratia excesivă (45,22%), insuficienta predictibilitate a mediului pentru firme (32,30%) și corupția (31,76%).

Merită să arătăm că realizatorii anchetei CNIPMMR explică această structură a percepției¹ prin „instabilitatea și incoerența legislativă, coroborată cu existența într-o mică măsură a unei legislații care să stimuleze în mod real și substanțial activitățile IMM-urilor, proliferarea funcționarismului, evoluțiile economice imprevizibile generate de criză, precum și prin intensitatea deosebită a fenomenului de corupție din România”.

Fără să împărtășim o astfel de explicație și încercând totodată să dăm o interpretare proprie acestor rezultate, ținem să facem remarcă că situația este, în esență, aproximativ aceeași cu cea identificată de ancheta organizată de CNIPMMR în perioada premergătoare declanșării crizei: percepția pe termen scurt (exprimată în termeni de obstacole și dificultăți) plasează instabilitatea legislativă pe o poziție cu totul și cu totul marginală ca importanță, în timp ce percepția pe termen lung (exprimată în termeni de amenințări viitoare) răstoarnă complet situația, plasând instabilitatea legislativă printre cele mai importante evoluții viitoare cu impact negativ. Ne menținem părerea că această „răsturnare de situație” nu are atât legătură cu o instabilitate și incoerență legislativă reale (dacă ar fi într-adevăr așa, atunci instabilitatea și incoerența legislativă ar fi trebuit să fi fost dintr-un bun început indicate de întreprinzători ca obstacole curente majore), ci are mult mai curând legătură cu impactul masiv asupra așteptărilor viitoare ale întreprinzătorilor exercitat de discursul public intens mediatizat al purtătorilor lor de cuvânt și al formatorilor lor de opinii, care sunt liderii principalelor organizații patronale.

Ancheta WIIW

În termenii anchetei realizate de institutul vienez, percepția pe termen lung a întreprinzătorilor privind evoluțiile viitoare nefavorabile apare sub forma întrebării din chestionar care cere respondenților să precizeze măsura în care cerințele lor legate de îmbunătățirea mediului de afaceri își vor schimba importanța relativă în următorii 5 ani. Răspunsurile primite indică că o pondere de 63,98% dintre respondenți indică creșterea importanței ușurării poverii fiscale (ceea ce, în terminologia anchetei CNIPMMR, echivalează cu creșterea importanței amenințării viitoare reprezentate de o fiscalitate prea ridicată), 61,49% prevăd o creștere a importanței simplificării cadrului legislativ (ceea ce echivalează cu creșterea amenințării reprezentate de o birocratie excesivă), 53,89% indică creșterea importanței accesului la finanțare, 50,16% a creșterii importanței stabilității politice și 48,90% a celei privind suportul public pentru investiții.

¹ Vezi „Carta albă a IMM-urilor din România-2009”, p.212.

4. Remarci concluzive

Fiscalitatea ridicată, birocrăția împovărătoare și controalele excesive reprezintă obstacolele majore structurale cu care s-a confruntat activitatea IMM-urilor românești atât înainte, cât și după declanșarea actualei crize economice. Ele stau mărturie pentru încă slaba reformare a aparatului administrației publice, dar și pentru incoerențele recurente ale politicii fiscale.

Prin contrast, instabilitatea legislativă se dovedește a fi un mit creat de discursul liderilor principalelor asociații patronale, ca purtători de cuvânt și formatori de opinie ai întreprinzătorilor din sectorul IMM. Este de presupus că operarea cu acest mit reprezintă pentru liderii activismului patronal o veritabilă „muniție pentru negocieri”, dar și factorul de diferențiere și identificare a lor în peisajul dezbaterilor publice din societatea românească. Ceea ce ar putea însemna că, cel puțin sub unele aspecte, agenda acestor lideri este diferită de cea a celor pe care ei îi reprezintă.

Cauzele, propagarea și efectele crizelor într-o lume din ce în ce mai globalizată

■ CRISTIAN PĂUN

Abstract

Entering into a new period of recession makes the financial crisis issue draw more and more the specialists' attention. The cyclical evolution of modern economies following the pattern of a boom which generally comes after a period of depression and so on highly fuels the interest in this topic. The issue is currently in the spotlight, as it always turns to be when the world economy suffers. Hence, searching for an economically correct explanation to the reasons for which volatility and instability appear, and also for the spread of the global financial crisis, perfectly justifies the scientific interest. Analyzing the effects these crises generate both in the economic and social fields allows a better understanding of the ways in which they arise and develop in the present context.

Keywords

Financial crisis, contagion effect, credit expansion, fractional-reserve banking, discretionary money

Diferite forțe (guverne, creditori, investitori și instituții financiare) și beneficii potențiale au determinat adâncirea continuă procesului de globalizare. După căderea Sistemului de la Bretton Woods (1971)¹ s-a trecut într-o nouă etapă de dezvoltare a sistemului financiar internațional caracterizată printr-o mobilitate ridicată a capitalurilor și printr-o participare a unui mare număr de țări în curs de dezvoltare la derularea tranzacțiilor financiare în cadrul acestuia. Gradul ridicat de integrare al piețelor financiare, dublat de liberalizarea fluxurilor de capital a condus la creșterea interdependențelor între economiile dezvoltate și economiile în dezvoltare din toate regiunile lumii. Analiza, în contextul actual, a evoluției acestor interdependențe capătă o importanță deosebită pentru înțelegerea naturii crizelor și oferă noi perspective asupra efectelor de antrenare pe care acestea le au pe plan internațional.

Crizele pot fi definite ca fiind situații caracterizate de o instabilitate pronunțată, fiind deci însoțite de o volatilitate și de o incertitudine în creștere pe majoritatea piețelor (piețele de capital, piața petrolului, piețele monetare și va-

¹ Președintele SUA de atunci Richard Nixon anunța pe 15 August 1971 retragerea țării sale din Acord și eliminarea sistemului de cursuri fixe față de dolar, momentul fiind considerat de referință în evoluția sistemului financiar internațional actual.

lutare, piața muncii etc.). În situații de criză (orice formă ar îmbrăca ea) ne aflăm într-o permanentă stare de neliniște și de nesiguranță legată de viitor, teamă sau chiar panică. Instinctul nostru de apărare și de conservare ne îndeamnă să ne comportăm uneori irațional și să accentuăm și mai mult această volatilitate, deoarece fiecare dintre noi, cu capacitatea cognitivă pe care o avem filtrăm informația și înțelegem fenomenul în felul nostru transpunându-l apoi într-un anumit comportament legat de piață.

Crizele apar în urma unei perioade în care prețul unor active (financiare sau nu) au crescut artificial foarte mult, și în momentul în care piața devine conștientă cu privire la această supraevaluare reacționează în consecință. Etimologic cuvântul „criză” provine din cuvântul grecesc „krisis” care înseamnă o situație ce necesită luarea unei decizii. Mishkin¹ a definit criza ca fiind „*situația în care selecția adversă și hazardul moral se acutizează, piețele nemaifiind capabile să canalizeze resursele către cele mai productive oportunități de investiții*”. O abordare similară întâlnim și la Friedman² care consideră că criza are o puternică dimensiune psihologică. Panicați de perspectiva pieței, deponenții se aruncă într-un număr periculos de mare asupra depozitelor lor din bănci și deci sistemul bancar intră într-un colaps generalizat. Criza este asociată adesea lipsei de condiții care să permită adoptarea unei decizii (Morin³, 1976). Apariția unei crize poate fi greu anticipată, elementul de surpriză asociat unei astfel de situații fiind fundamental (Reilly⁴, 1993). În unele cazuri, criza este definită ca fiind un eveniment cu probabilitate redusă de apariție dar care are implicații mari pentru societate, organizații sau indivizi (Mitroff & all⁵, 1988).

Problema cu definirea acestor crize constă în a spune cât de mare să fie volatilitatea sau căderea piețelor pentru a putea încadra o evoluție de acest gen în categoria unei crize. Nu există definiții foarte clare cu privire la cât de mare să fie inflația, șomajul sau scăderea PIB-ului unei țări pentru a aprecia intrarea ei într-o criză. Convențional, s-a stabilit că o economie intră în fază de recesiune atunci când după 2 trimestre succesive avem de a face cu scăderea PIB-ului unei țări sau regiuni (definiția a fost propusă de Shiskin⁶ în 1975). National Bureau of Economic Research (NBER) definește criza ca fiind „*o scădere semnificativă a activității economice pentru câteva luni reflectată în scăderea PIB, scăderea veniturilor individuale, reducerea nivelului ocupării, diminuarea producției industriale și a consumului*...”. O altă definiție a crizei dată de Bruno (1996) menționează „*situația în care o economie înregistrează scăderea PIB pentru trei ani consecutivi și această scădere este mai mare de 9%*”.

Există diferite clasificări ale crizelor actuale. O primă clasificare relevantă pentru discuția noastră ar fi următoarea (Manic⁷, 2009):

- *Crize de mică amploare, conjuncturale* sunt cele mai puțin periculoase dar și cele mai des întâlnite. Sunt generate șocuri externe (creșterea prețului petrolului pe piețele internaționale, conflicte la frontieră, calamități naturale în regiune) care generează o scădere a PIB și o creștere a șomajului. Guvernele pot contracara efectele negative ale acestor crize prin măsuri fiscale. Chiar și în absența unor măsuri explici-

1 Mishkin, F., *Anatomy of a financial crisis*, (NBER Working Paper Series, 1991, no. 3934).

2 Friedman, M., Friedman R., *Libertatea de a alege. O declarație personală*, Cap. 3: Anatomia Crizei, (Publica 2009), 111 - 136.

3 Morin, E., *Pour une crisologie*, (Connexions, vol. 25, 1976), 149-163.

4 Reilly, A.H., *Preparing for the worst: the process of effective crisis management*, (Industrial and Environment Crisis Quarterly, vol. 7, no. 2, 1993), 115 - 143.

5 Mitroff, I., Pauchant, T.C., Shrivastava, P., *Conceptual and empirical issues in the development of a general theory of crisis management*, (Technological Forecasting and Social Change, vol. 33, 1988), 83 - 107.

6 Shiskin, J., *The Changing Business Cycle*, (New York Times, 1974, December), 222

7 Manic, S., *Economic crisis, its prospects and challenges for economic theory*, (Scientific Bulletin - Economic Sciences, 2009), Vol. 8 (14).

te economia găsește rapid calea de redresare și de răspuns la efectele negative generate de o anumită conjunctură externă.

- **Crizele structurale:** generate pe fondul unei lipse de ajustare / adaptare a structurii producției interne la conjunctura internațională. Aceste crize structurale conduc cel mai adesea la probleme de balanță de plăți externe pe fondul pierderii competitivității externe, a insuficienței adaptării a ofertei la noile cerințe de pe piețele internaționale. Aceste crize au un impact prelungit și mult mai destabilizator asupra unei economii.

- **Crizele sistemice:** sunt crize care nu mai își pot găsi soluția în interiorul economiei în condițiile unei structuri de producție date. Sunt crize care necesită o reformare a întregului sistem în care este angrenată o economie (de exemplu reformarea Sistemului Financiar Internațional).

O altă clasificare interesantă a fost făcută de Ishihara (2005) care a identificat în literatura de specialitate cinci forme diferite de crize economico-financiare:

- **Criză de lichiditate în sectorul financiar bancar** (: este definită ca fiind o situație în care într-o țară mai multe bănci intră în imposibilitate de a-și onora obligațiile de plată pe termen scurt (criza de lichiditate) sau pasivele băncii sunt mai reduse decât activele băncii duce la (insolvența băncilor). Măsurarea unei astfel de crize se bazează pe indicatorul care raportează volumul depozitelor totale din sistemul bancar la totalul activelor băncilor din sistem (Demirguc-Kunt, Detragiache și Gupta¹, 2000);

- **Criza de balanță de plăți externe:** a fost definită pentru prima dată de Krugman și Obstfeld² ca fiind acea situație în care rezerva internațională a unei țări se diminuează semnificativ pe fondul unor operațiuni masive de cumpărare de valută pe piața valutară motivate de anumite așteptări privind o iminentă depreciere a cursului de schimb în perioada imediat următoare. Kaminsky și Reinhart³ au definit și ei criza de balanță de plăți externe ca fiind o prăbușire abruptă a rezervei internaționale fără însă a propune un criteriu obiectiv pentru a caracteriza această prăbușire drept criză. Măsurarea unei astfel de crize se bazează pe ritmul de variație a rezervelor internaționale ale unei țări (rezerve prin care balanța de plăți externe își găsește echilibrul pe o perioadă determinată). O astfel de prăbușire a rezervei internațional nu survine doar unor speculații pe piața valutară ci și unei situații de dezechilibru cronic de cont curent (importuri mai mari decât exporturile pe o perioadă prelungită).

- **Criză valutară:** este caracterizată printr-o depreciere semnificativă a cursului de schimb pe fondul creșterii puternice de cerere de valută, presiunilor inflaționiste (Glick și Hutchison⁴, 1999). În literatură este definită ca fiind situația în care cursul de schimb cunoaște în termeni nominali o depreciere mai mare de 25% pe perioada ultimelor 12 luni (Frank și Rose⁵, 1996) sau o depreciere mai mare de 10% a cursului real⁶ (Esquivel și Larrain⁷, 1998). O altă propunere (Goldfajn și Gupta⁸, 1999) intere-

1 Enrica Detragiache, Asli Demirguc-Kunt, *Does Deposit Insurance Increase Banking System Stability?*, (IMF Working Papers 00/3, International Monetary Fund, 2000).

2 Paul Krugman, *A model of balance-of-payments crises*, (Journal of Money, Credit, and Banking 11, 1979), 311-25 și Maurice Obstfeld, *Rational and self-fulfilling balance-of-payments crises*, (American Economic Review 76 (1), 1986), 72-81.

3 Kaminsky G., Reinhart C., *Bank Lending and Contagion: Evidence from the East Asian Crisis*, (Working Paper, National Bureau of Economic Research, 1999);

4 Glick, R., Hutchison, M., *Banking and Currency Crises: How Common are Twins?*, (Papers pb99-07, Economisch Instituut voor het Midden en Kleinbedrijf, 1999).

5 Frankel, Jeffrey A., Rose, Andrew K., *Currency crashes in emerging markets: An empirical treatment*, (Journal of International Economics, Elsevier, vol. 41(3-4), 1996), 351-366.

6 Cursul nominal ajustat cu diferențialul de inflație între cele două țări.

7 Gerardo Esquivel, Felipe Larrain, *Currency Crises: Is Central America Different?*, (CID Working Papers 26, Center for International Development at Harvard University, 1999).

8 Ilan Goldfajn, Poonam Gupta, *Does monetary policy stabilize the exchange rate following a currency crisis?*, (Textos para discussao 396, Department of Economics PUC-Rio (Brazil), 1999).

santă caracterizează criza valutară drept o deviație puternică între cursul real și cursul estimat.

- *Criză de datorie externă*: definită pentru prima dată de Dornbusch¹ (1989) ca fiind acea situație în care o țară este în incapacitate de a-și onora serviciul datoriei externe și de a rambursa ratele aferente acesteia. O serie de specialiști care au preluat această definiție inițială au încercat mai apoi să definească în mod obiectiv termenul de incapacitate. Trebuie spus în primul rând că declararea oficială a încetării temporare plăților aferente datoriei sale externe (cazurile deja de notorietate a Mexicului, Braziliei sau Argentinei) nu înseamnă neapărat că această țară se găsește în situația de incapacitate de plată. Detragiache și Spilimbergo² (2001) au definit criza datoriei externe ca fiind una dintre următoarele situații: (a) situația în care datoria cu probleme (cea care nu mai poate fi rambursată) este mai mare de 5% din totalul datoriei externe și (b) situația în care o țară solicită restructurarea datoriei sau reeșalonarea plăților (moratoriul datoriei externe) în contul datoriei externe creditorilor săi. Indicatorii clasici pe baza cărora se analizează o potențială criză de datorie externă sunt: datoria externă / PIB, datoria externă / exporturi totale sau rata serviciului datoriei externe. Ajayi și Mbodja³ (1996) au propus un sistem de indicatori mai complex prin care să fie măsurată posibilitatea ca o țară să intre într-o astfel de criză: (1) datorie externă / exporturi; (2) datorie externă / PNB; (3) serviciul datoriei externe / exporturi; (4) rata dobânzilor / exporturi și (5) rata dobânzilor / PNB.

- *Crizele financiare*: în literatură nu s-a creionat încă un punct de vedere unitar cu privire la acest tip de criză. Crizele financiare sunt asociate unei diminuări drastice a încrederii investitorilor în sistemul financiar. Pe fondul aceste credibilități în scădere capitalurile sunt retrase de pe piețele financiare și repatriate în țara lor de origine. Acest efect generează o scădere a lichidității tranzacțiilor pe bursă, o presiune pe cursul de schimb (pe fondul creșterii cererii de valută necesară conversiei sumelor dezinvestite de pe piața de capital) și o presiune pe rata dobânzii (pe fondul diminuării cererii de titluri financiare).

Este dificil să facem aprecieri când o criză financiară devine una economică sau dacă o criză economică generează o criză financiară sau invers. În principiu vorbim întotdeauna de o criză economică generată fie de cauze financiare, politice sau sociale. Criza financiară nu este decât o formă de manifestare a crizei economice și reflectă o neîncredere în sistemul financiar, o scădere semnificativă a volumului tranzacțiilor la bursă, o dereglare a mecanismelor de piață. Bursa este barometrul economiei și tranzacționează afaceri de diferite dimensiuni și din diferite sectoare. În momentul în care piața acestor afaceri (piața imobiliară, piața petrolului, piața muncii) suferă dereglări sau corecții importante ele se vor reflecta în profitabilitatea afacerilor listate la bursă și, implicit, în prețul activelor financiare (acțiuni sau obligațiuni) care depind direct de așteptările investitorilor. Panica legată de economie nu face altceva decât să accentueze amplitudinea acestor corecții și să inducă noi incertitudini în economie. De aici și până la reducerea apetitului pentru economisiri și investiții și apoi la creșterea dobânzilor pe piață nu este decât un pas.

Aceste clasificări nu aduc prea mult ceva nou pentru teoria crizelor dacă avem în vedere faptul că la originea lor stă o cauză monetară fundamentală: *expansiunea monetară*. Aceste crize, fie că este vorba de o criză a datoriei externe, a balanței de plăți externe sau a lichidității în sistemul bancar pleacă de la intervenția statului pe

1 Rudiger Dornbusch, *Debt Problems and the World Macro Economy*, (NBER Working Papers 2379, National Bureau of Economic Research, Inc., 1989).

2 Enrica Detragiache, Antonio Spilimbergo, *Crises and Liquidity - Evidence and Interpretation*, (IMF Working Papers 01/2, International Monetary Fund, 2001).

3 Ajayi, Richard A, Mougoue, Mbodja, *On the Dynamic Relation between Stock Prices and Exchange Rates*, Journal of Financial Research, Southern Finance Association and Southwestern Finance Association, vol. 19(2), Summer, 1996), 193-207.

piețele monetare prin infuzia de bani care alterează starea capitalului pe piață. Foarte mulți specialiști consideră oarecum eronat că ceea ce se întâmplă la ora actuală pe piețele financiare internaționale a fost cauzat de ingeniozitatea financiară a unor bancheri care „împachetând” un pachet imens de credite de consum, contracte de leasing sau credite ipotecare în așa zisele „active toxice” prin mecanismul securizării sau emisiunii de certificate de depozitare („depositay receipts”) pe care apoi le-au garantat cu „credit default swaps” (un fel de garanție pentru activele originale împachetate de aceste instrumente „inovatoare”). O altă greșeală, în opinia multora, s-a produs de către agențiile de rating (la care toți ne uimim că la adevărații zei fiind de neconceput ca ele să greșească cu ceva în modelarea și evaluarea riscului asociat unor companii de proiect – SPV implicate în securizare sau emisiunea de certificate de depozitare ce nu aveau în spatele lor decât activele pe care le consolidau și evident sponsorii lor – bănci de investiții de prim rang. Cu „ajutorul” acestor agenții de rating astfel de companii au primit ratinguri identice cu ale sponsorilor deși riscul asociat lor era complet diferit (un risc în acest caz nu e compus doar de riscul de firmă ci și de riscul de proiect neglijat total de aceste agenții). La toate acestea se adaugă lipsa de reglementare a acestor instrumente care a permis expunerea portofoliilor financiare unor instituții de investiții nepermis de mult față de riscurile înglobate de aceste instrumente toxice.

Atunci când se caută adevăratele cauze ale crizelor că la baza acestei crize a stat politica banilor ieftini promovată de marile bănci centrale cu aprobarea tacită a FMI. Nimeni nu s-a ridicat să reacționeze cu vehemență atunci când băncile centrale (care sunt ele independente dar nu sunt private) au emis monedă – un bun public să nu uităm – în neștire și că acest lucru a indus în eroare antreprenorială pe toată lumea – de la șomeri la marii antreprenori. Banul ieftin și ușor de obținut (și nu capitalul) a fost pompat de băncile comerciale cu acordul băncilor centrale în sistem și a sedus pe toată lumea. Toți am devenit brusc mai optimiști cu proiectele noastre antreprenoriale și am crezut că putem susține pe termen lung proiecte care inițial nu puteau fi finanțate doar cu capitalul existent acumulat strict din ceea ce economisim. Creditele ipotecare, leasingul, creditele de consum s-au extins cu repeziciune nu pentru că băncile și bancherii erau lacomi ci pentru că statul le permitea acest lucru. Mai mult era mult mai ușor și atractiv să creditezi consumul și nu producția având la dispoziție o sursă nelimitată de bani (nu de capital repet). Emisiunea de monedă a băncilor centrale mari (SUA mai ales, dar nu numai) a fost cea care a declanșat de fapt criza (ca să poți găsi soluții la criză trebuie să poți să identifice corect cauzele sale). Crizele actuale sunt precedate de un hazard moral exploatat la maxim de un sector financiar-bancar ce funcționează după regulile pieței libere dar care tranzacționează un bun public (apanaj al statului): banul.

Băncile comerciale, considerate de foarte mulți în mod eronat afaceri private și apanajul capitaliștilor, și-au pierdut de mult funcția de mobilizator și plasator de economisiri private (capitaluri), și au devenit o unealtă a statului, un plasator eficient (pentru stat doar) de monedă în economie, distorsionând puternic imaginea și anticipările antreprenorilor cu privire la dimensiunea reală a unei resurse importante: capitalul. Foarte mult din sistemul financiar actual s-a dezvoltat cu concursul statului astfel că sistemul financiar-bancar nu mai este demult privat. În acest sistem se pune nepermis de mult accentul pe monedă și nu pe capitaluri (de fapt nici nu se face această distincție clară într-o bancă comercială având în vedere că zilnic deficitul de resurse între ceea ce se atrage ca depozite și ceea ce se creditează este compensat prin diferite scheme de refinanțare). E mult mai greu să te lupți pentru economisiri și pentru a-i convinge pe consumatori să renunțe la consumurile lor și să pună bani deoparte decât să te plasezi moneda ieftină și abundentă emisă de băncile centrale. S-a produs practic o ruptură între sistemul financiar controlat de către stat prin banca centrală și economiile reale (nu întâmplător asistăm la o accelerare a

crizelor în ultima perioadă). Mai mult, practica și modelul acesta de dezvoltare a ajuns o practică internațională (crizele au devenit globale). Acesta este unul dintre paradoxurile capitalismului actual: antreprenorii sunt obligați să vândă produsele și serviciile lor respectând principiile pieței libere procurându-și însă resurse de pe piețe tot mai reglementate și pe care statul are o implicare tot mai mare (piața capitalurilor, piața muncii).

Concluzia este cât se poate de clară dacă plasăm analiza crizelor actuale în aceste coordonate: nu capitalismul, liberalismul excesiv sau mecanismele pieței libere au generat această criză (și toate crizele care vor urma). Statul este cel care prin băncile sale centrale alterează o resursă importantă din economie (care este și ea limitată) – capitalul – prin emisiunea necontrolată de monedă și prin lipsa unor mecanisme reale de a controla această emisiune (etalonul aur era foarte eficient pentru că nu s-a putut descoperi formula chimică a acestui metal prețios). Alterând acest capital din piață el denaturează dobânda calculele antreprenoriale și induce în eroare pe toți cei care acționând pe piața liberă, fiind creativi și asumându-și riscuri vând produse și servicii. Lucrul cel mai grav este că această intervenție malefică și greu de observat a statului în economie prin acapararea sistemului financiar-bancar s-a extins încetul cu încetul și la piața capitalurilor. Prețurile acțiunilor au fost alterate și ele de banii ieftini pompați de stat și de băncile comerciale în economie.

Observând toate aceste reacții împotriva capitalismului promovate în diferite cercuri academice ne dăm seama că nu s-a înțeles nimic din această criză. Toți cei care au avut de câștigat din acea stare de aparentă bunăstare (bancherii, brokerii, cei din băncile centrale sau din comisiile de supraveghere, asiguratorii, agenții imobiliari, companiile de leasing, intermediarii de credite de consum) încearcă acum să ne convingă de faptul că la baza crizei a stat piața liberă și liberalismul excesiv (adică economia reală și privată, cea care acum suferă cel mai mult de pe urma crizei) în speranța că se va reveni la o situație anterioară. Este o abordare greșită și lipsită de cea mai elementară logică economică: la baza crizei actuale se găsește statul prin băncile centrale, manipulatorul de monedă, cel care nu are nici cele mai elementare criterii de a controla și de a emite această monedă în sistem dar și băncile comerciale și toate instituțiile de intermediere financiară care au devenit tot mai mult bănci de stat mult prea concentrate pe multiplicarea creditului bazat pe o monedă ieftină și mult mai ușor de obținut de la stat. Toate calculele economice (micro și macro) sunt date peste cap de acest comportament iresponsabil al băncilor centrale. Totul a devenit mai volatil și mai impredictibil. Mediul de afaceri pare tot mai nesigur nu doar pentru antreprenorii angajați în producția de bunuri și servicii care își văd afacerile date peste cap ci și pentru omul de rând interesat de o casă, o mașină, o familie și un loc de muncă stabil cel puțin pe termen mediu.

În acest context viitorul capitalismului pur bazat pe virtuțile pieței libere pare extraordinar de sumbru, cu atât mai mult cu cât lipsa de înțelegere a fenomenului a dus la o și mai mare întărire a statului ca soluție la această criză (bănci naționalizate, ajutoare de stat acordate industriilor cu probleme). Dacă ne întrebăm cât va dura această criză sau dacă vor mai apărea în curând crize de o asemenea amploare răspunsul este simplu: atâta timp cât statul și băncile centrale nu își vor recunoaște neputința și vina și atâta timp cât nu se va adopta un mecanism clar și sigur de control al emisiunilor monetare (etalonul aur de exemplu) la nivel mondial ciclurile economice nu vor înceta să se succedă cu tot mai mare amploare. Dacă nu vom încerca să limităm prin diferite pârghii sau să eliminăm controlul statului asupra emisiunii monetare la nivel global, nu vom face decât să ne complacem într-un capitalism devenit tot mai socialist și mai intervenționist în care moneda a devenit cea mai importantă pârghie în economie iar cei care o manipulează și o distribuie sunt cei mai avantajați de sistem. Este nevoie de o astfel de limitare a intervenționismului monetar al statului pentru că el nu are (și nu va avea vreodată) mecanismele nece-

sare pentru a aloca resursele monetare (banii) în sistem pe criterii cu adevărat economice. Statul se amăgește dacă crede că pompează bani exact cât are economia mai multă nevoie și la costuri mult mai mici și ne amăgește (ne induce în eroare antreprenorială) și pe noi cu consecințele de rigoare.

În cazul multor țări emergente crizele structurale cu care se confruntau de mai mult timp au fost dublate de criza de sistem importată din exterior. Această criză de sistem pornită din SUA (pe fondul politicii de expansiune monetară dusă de această țară aproape în permanență) s-a răspândit cu mare rapiditate în plan global. Fenomenul de răspândire sau de propagare a crizei este cunoscut în literatura de specialitate sub numele de „efect de contagiune”. Termenul de „contagiune” provine din domeniul medical și a fost introdus recent în literatura economică de specialitate. Interesul economiștilor pentru fenomenul de contagiune a crizelor financiare a căpătat amploare abia în cea de a doua jumătate a anilor '90 când au început să fie tot mai vizibile efectele de propagare a crizelor de la o țară emergentă la altă țară emergentă. Practic prima criză în care a fost observat pentru prima dată efectul de contagiune a fost criza din Thailanda (iulie, 1997) de pe piața valutară când guvernul thailandez a decis să suspende ancora valutară pe dolar și să adopte flotare liberă pentru moneda națională – baht (menținerea pentru o perioadă îndelungată a unui curs fix a încurajat împrumutul din surse externe și atragerea de investiții străine care au expus însă foarte mult economia la riscul valutar). Foarte rapid această criză s-a extins în toate țările vecine: Filipine, Malaiezia, Singapore, Coreea de Sud fiind printre cele mai afectate țări din regiune. Criza s-a propagat apoi asupra Rusiei și Braziliei. Chiar și țări dezvoltate din Europa și America de Nord au resimțit efectele acestei crize care a angrenat ca într-un „efect de domino” tot mai multe țări.

Introducerea conceptului de contagiune în literatura de specialitate privind crizele financiare s-a bazat pe efectul devastator pe care acestea îl au asupra nivelului veniturilor și bunăstării unui număr foarte mare de oameni și într-un timp foarte scurt (la fel ca în cazul unei epidemii de mare amploare). Conceptul de contagiune nu are în vedere doar impactul crizelor pe plan local ci și canalele prin care aceste crize sunt propagate la nivel internațional. Vorbim de efectul de contagiune și atunci când este vorba de propagarea unei crize din anumite sectoare la nivelul întregii economii (de exemplu criza de pe piața creditului ipotecar din SUA a început să antreneze progresiv toate sectoarele economiei). În definirea efectului de contagiune se mai are în vedere existența unui contact direct sau indirect între țările (sau sectoarele) afectate de criză.

Efectul de contagiune are în vedere și răspunsul emoțional al investitorilor și consumatorilor la schimbări radicale produse pe piețele internaționale, existând și o pronunțată dimensiune psihologică și comportamentală. Imperfecțiunile piețelor financiare internaționale pot genera baloane speculative, comportament irațional din partea actorilor pieței, atacuri speculative, prăbușirea burselor și alte fenomene de acest gen. Aceste imperfecțiuni pot genera dezechilibre majore în balanța de plăți externe sau la nivelul indicatorilor macroeconomici fundamentali (inflație, curs de schimb, dobândă, șomaj) în țări care inițial păreau stabile din punct de vedere economic.

În momentul de față se operează cu mai multe definiții ale efectului de contagiune a crizelor financiare:

- **Abordarea generală:** contagiunea reprezintă mecanismul prin care șocurile se transmit între diferite țări, generând un efect de domino la nivel global. Contagiunea poate apărea atât în momente de creștere economică cât și în momente de criză. Fenomenul este luat în considerare doar atunci când vorbim de o situație de criză propagată la nivel internațional (de multe ori se uită că există și o contagiune „pozitivă” prin care creșterea sau dezvoltarea economică este exportată în alte țări);
- **Abordarea restrictivă:** contagiunea reprezintă mecanismul prin care șocurile se transmit între diferite țări sau când apare o corelație între două sau mai multe țări, dincolo de orice legătură fundamentală între țări și care diferă de șocurile comune

cu care se confruntă aceste țări. Această definiție se referă la acel efect de antrenare suplimentar apărut între două sau mai multe țări explicat prin atitudini comportamentale specifice la nivel de investitor sau consumator;

- Abordarea strictă: contagiunea apare atunci când corelația între două sau mai multe țări crește semnificativ în perioade de criză comparativ cu perioadele de acalmie. Definiția se referă, practic, la influența pe care o criză o poate avea asupra intensității legăturii între două sau mai multe țări.

În definirea conceptului de contagiune au fost identificate o serie de legături care pot exista între diferite țări și care explică existența și amplitudinea acestui fenomen:

- Legături financiare: apar datorită conectării diferitelor economii la sistemul financiar internațional. Atunci când într-o țară apare o situație de criză, fondurile de investiții se confruntă cu retrageri masive de capitaluri de către investitori, acest lucru fiind compensat de emisiunea de titluri într-o terță țară pentru a atrage lichidități. În acest fel, șocul inițial este propagat și către alte țări. Un fenomen similar este cel al băncilor multinaționale care orientează excesul de lichiditate către piețe care oferă potențial de creștere mare (piețele emergente de exemplu) și pe care apoi îl retrag rapid în momentul în care apar primele semne de criză în țara de origine (acest lucru dezechilibrează țările debitoare, dezechilibrul fiind apoi și mai accentuat de retragerea definitivă sau parțială de pe acea piață a băncilor multinaționale).

- Legături economice: apar mai ales datorită relațiilor comerciale între diferite țări. Când raportul de schimb între două țări se deteriorează sau când două țări se află într-o competiție puternică pe piețele internaționale, de multe ori sunt tentate să obțină un avantaj competitiv temporar din deprecierea cursului de schimb. Investițiile străine directe și cele de portofoliu contribuie și ele la acest efect de antrenare.

- Legăturile politice: apar pe fondul relațiilor diplomatice și politice între diferitele țări. Acest tip de legătură este mai puțin studiat în literatura de specialitate atunci când se analizează efectul de contagiune. Foarte multe țări fac parte din diferite „cluburi” economice care impun anumite norme de conduită (de exemplu pot impune un anumit regim valutar). Această apartenență la diferitele grupări politice face ca de multe ori crizele să capete un caracter de cluster. O țară care intră într-o criză și face parte din acest grup atrage intrarea tuturor țărilor din grup în criză.

Cei mai mulți economiști operează cu definiția strictă a fenomenului de contagiune: *„contagiunea reprezintă o creștere rapidă a legăturii între diferitele piețe financiare în momente de criză”*. O definiție derivată din abordarea strictă a efectului de contagiune este cea dată de Kaminsky și Reinhart¹ și de Eichengreen și Rose²: *„efectul de contagiune reprezintă acea situație în care informația cu privire la existența unei crize într-o altă țară crește probabilitatea unei crize pe plan local”*. O serie de autori (Gertsman³, MacMahon și Trichopoulos⁴; Edwards⁵) au restricționat și mai mult terminologia efectului de contagiune: *„contagiune este acea situație în care magnitudinea și amploarea transmiterii șocurilor la nivel internațional depășește așteptările ex-ante⁶ ale operatorilor din piață”*.

1 Ajayi, Richard, Mougoue, Mbodja, *On the Dynamic*, 11.

2 Barry Eichengreen, Andrew K. Rose, *Staying Afloat When the Wind Shifts: External Factors and Emerging-Market Banking Crises*, (NBER Working Papers 6370, National Bureau of Economic Research, Inc., 1998).

3 Gertsman, B.B., *Epidemiology: An Introduction to Classic and Modern Epidemiology*, (John Wiley, 1998).

4 MacMahon, B., D. Trichopoulos, *Epidemiology: Principles and Methods*, (Second Edition Little Bown, 1996).

5 Edwards, S., *How Effective are Capital Controls*, (Journal of Economic Perspectives, 13,4, 1999), 65-84.

6 Gertsman a numit-o „așteptare normală”.

În momentul de față putem vorbi de mai multe forme de contagiune a crizelor financiare¹:

– *Efectul de contagiune de tip „muson”*: este dat de existența unui dezechilibru la nivel global care afectează un număr mare de țări (chiar pot fi afectate toate țările) conectate la economia mondială. În acest sens pot fi date numeroase exemple de crize propagate în acest fel: crizele petroliere din 1973 și 1979, creșterea dobânzilor în Germania în 1992 în contextul crizei ERM, creșterea dobânzilor din SUA după criza din Mexic din 1994.

– *Efectul de contagiune de tip „spillover”*: este dat de existența unei crize într-o țară anume care se propagă apoi la un număr mare de țări. Kaminsky și Reinhart au numit acest efect contagiune bazată pe variabilele fundamentale („*fundamentals based contagion*”). Exemple de astfel de efecte de contagiune ar fi: deprecierea pronunțată a yen-ului japonez din 1995 față de dolarul american care a generat apoi criza în Asia de Sud-Est (începută în Thailanda în 1997), cele mai afectate țări din regiune fiind țările care aveau cele mai dezvoltate relații comerciale cu Japonia și SUA, criza din Mexic din 1994 care apoi s-a propagat în mai multe țări din America Latină, criza din Turcia din 2000, criza „dot.com” din SUA și Europa din 2000, criza „subprime” de pe piața creditului din SUA din 2007.

– *Efectul de contagiune de tip „rezidual”*: se referă la modificări ale situației economice din diferite țări care depășesc așteptările operatorilor din piață și care sunt vizibile în valoarea reziduală („zgomotul alb”) al modelelor care testează corelațiile între diferitele economii (între o țară și mai multe țări sau între o țară și economia mondială).

– *Efectul de contagiune a volatilității*: este un tip al contagiunii manifestat cu precădere pe piețele de capital și are în vedere propagarea volatilității în creștere (riscul investițional asociat este în creștere) de pe piață de capital pe alte piețe de capital². Acest tip de contagiune este printre cele mai studiate forme în literatura de specialitate.

Studiile efectuate cu privire la contagiunea crizelor financiare arată că toate canalele de transmitere a acestui efect sunt la fel de importante. Există însă și păreri conform cărora unele canale ar avea rol dominant (fie cele financiare fie cele non-financiare). În opinia specialiștilor principalele canale de transmitere a efectului de contagiune sunt: comerțul internațional cu bunuri și servicii (deschiderea unei țări către piețele internaționale), transferul de capital prin intermediul piețelor financiare (creditele internaționale, investițiile străine directe, investițiile străine de portofoliu), piețele monetare, apartenența la anumite grupări integraționiste, dependența variabilelor fundamentale (financiare și non-financiare) între economii. Efectul de contagiune este folosit de cele mai multe ori pentru a caracteriza reacția unor variabile financiare (cum ar fi cursul de schimb, rata dobânzii, cotațiile acțiunilor la bursă) la evenimente întâmplătoare într-o altă țară. Contagiunea este interpretată ca fiind fenomenul prin care evoluția acestor variabile este corelată între țări sau la nivel internațional, variabilele evoluând în același sens.

Efectele crizelor actuale sunt foarte ușor de identificat: aceste crize duc la o diminuare a consumului pe fondul panicii create în jurul veștilor sumbre legate de evoluția unor indicatori macroeconomici (inflație așteptată, dobânzi, curs de schimb, șomaj); pe fondul scăderii consumului intern apare o creștere a șomajului destul de accentuată. Un alt efect, dacă această criză este una de sistem cu dimensiune regio-

1 O astfel de clasificare a fost sugerată inițial de Masson (1998) și dezvoltată ulterior de Forbes și Ribobon (2002).

2 Studiile relevante în acest sens au fost realizate de Edwards (1998), de Edwards și Susmel (2000) care au studiat fenomenul pe cazul crizei din Asia de Sud – Est (1997) și pe cel din America Latină, Engle și Ng (1993), Ito, Engle și Lin (1990, 1992), Hamano, Ng și Masulis (1990), Longin și Solnik (1995), Ramchand și Susmel (1998), Bennett și Kelleher (1988), King și Wadhvani (1990).

nală sau globală, este acela de scădere a exporturilor pe fondul scăderii cererii pe piețele externe afectate de această criză. Perioadele de criză generează o serie de sentimente în rândul investitorilor individuali, de la teamă, panică, frică până la isterie în unele cazuri. Aversiunea la risc este în creștere și va dura multă vreme până când piața americană va recâștiga încrederea acestor investitori. Un efect direct a acestei aversiuni la risc în creștere îl constituie schimbarea (ajustarea) comportamentului investițional cu impact asupra structurii portofoliilor financiare. Este evident faptul că în momentul de față investitorii se reorientează spre instrumente financiare mai puțin riscante (obligațiuni de stat, titluri de stat). De aici apare automat efectul asupra costului capitalului și indirect asupra cursului de schimb. Conform teoriei economice (legea cererii și a ofertei), în momentul în care investitorii de pe piața de capital se confruntă cu riscuri (volatilitate) în creștere, cu randamente în scădere, când lichiditatea pieței de capital lasă de dorit cererea de instrumente financiare (înclinația spre investiții) este în scădere semnificativă acest lucru conducând la creșterea dobânzii și, implicit, la creșterea costului capitalului atras pe termen lung de pe piețele de capital prin instrumente specifice. Acest lucru poate explica și de ce în aceste momente băncile centrale sunt tentate să diminueze dobânda de intervenție pentru a putea oferi sistemului bancar o lichiditate sporită necesară susținerii financiare a activității economice. Dacă însă acești bani nu sunt orientați spre producție ci vor continua să fie orientați de către bănci tot către consum problemele se vor înrăutăți și mai mult. A răspunde la criză tot printr-o politică a banului ieftin (care realimentează criza) nu faci decât să amâni pe mai târziu declanșarea unei noi crize mai puternice și mai profunde (care include și noua masă monetară emisă pentru a genera ieșirea din criză. Un alt efect al crizei, în opinia specialiștilor, este inflația și deprecierea accentuată a cursului de schimb. De fapt, inflația și deprecierea cursului de schimb nu sunt consecințele directe ale crizei ci consecințele expansiunii monetare.

Criza financiară a dat naștere la falimente răsunătoare, restructurări de companii și instituții financiare, preluări și fuziuni, susținere financiară directă cu fonduri importante din partea guvernului american (au fost aprobate până acum peste 700 mld. USD doar pentru a putea fi folosite în vederea salvării instituțiilor financiare americane de efectele crizei). O bună parte dintre aceste instituții sunt sau au fost listate la bursă, ieșirea lor de pe piață afectând nu doar credibilitatea în piața americană de capital ci și volumul tranzacțiilor bursiere, volatilitatea prețurilor, nivelul randamentelor. Volumul tranzacțiilor bursiere a fost și el puternic afectat pe principalele burse din lume, însă impactul cel mai puternic criza îl are asupra volatilității (riscului) și asupra randamentelor bursiere asociate mai ales instrumentelor cu venit variabil.

Criza a condus la o serie de reacții instituționale care s-au materializat într-o serie de măsuri de intensificare a controlului asupra unor zone rămase în afara jurisdicției băncilor centrale sau comisiilor de supraveghere a piețelor de capital. În paralel au fost aduse tot mai mult în discuție criteriile de acordare a finanțărilor și metodologiile de risc și de rating folosite în decizia de finanțare. Mai mult, intervenția statului pe piețele financiare (care uneori a mers până la cazuri extreme de naționalizare) a trebuit și ea legitimată printr-o serie de măsuri legislative nemaîntâlnite de la Marea Criză.

Crizele din perioada modernă nu diferă din punct de vedere al cauzelor și efectelor de crizele din perioada clasică. Diferă doar anvergura acestora și cadența mult mai rapidă cu care se succed în momentul de față. Eșecul statului în a tempera frecvența lor de apariție și în a diminua efectele negative ale acestor crize este evident. Chiar dacă se va încerca o reglementare mai bună a piețelor financiare și a comportamentului actorilor pe aceste piețe se vor găsi noi și noi inovații financiare care vor trece de limita de jurisdicție a acestor măsuri. Singura soluție de ieșire din

criza actuală rămâne reformarea modului de intervenție a statului pe piețele monetare, limitarea expansiunii monetare, a hazardului moral creat de această expansiune monetară. Introducerea unor restricții în sistemul de creditare este un alt aspect care trebuie pus serios în discuție: actualul sistem monetar bazat pe rezerve fracționare își arată fără doar și poate limitele sale. Băncile comerciale trebuie să accepte că banii din conturile la vedere sunt banii deponenților și că nu pot fi folosiți pentru operațiunile băncii în nici un fel. Acești bani trebuie să rămână integral în rezerva băncii (rezerva 100% să înlocuiască actuala rezervă fracționară). Un alt element care trebuie reformat se referă la depozitele la termen simple (nu cele bazate pe certificate de depozit) care trebuie să își piardă caracteristica actuală prin care un deponent poate retrage dintr-o bancă un depozit la termen înainte de scadența sa. Se pot discuta și aspectele legate de cât de mult se poate expune o bancă universală pe instrumente cu risc ridicat (acțiuni și derivate) folosind bani din depozitele bancare însă nu înainte de a rezolva problema hazardului moral al refinanțării ieftine de la banca centrală. Cu un salvator în permanență în apropierea ta nu vei fi niciodată tentat să te porți rațional.

Matematica Crizei sau Criza Matematicii?

O analiză a modelelor matematice folosite în analizele financiare¹

■ RADU LUPU și SORIN DUMITRESCU

Abstract

The mathematical models were severely criticized at the burst of the current financial turmoil. The theoretical approach to valuation of financial instruments heavily relies on the criticized methodology and many financial analysts are blaming the models to have misled them to bad investments. The financial theory describes the developed capital markets as efficient, which means that the past cannot be used to produce exact point forecasts. In other words, the main theory on the dynamics of financial markets is based on the fact that the future is not predictable, hence, efficient. On the other hand, the financial literature produced a lot of analysis and technology in the last 40 years on the characterization of rare events. We analyze the current reaction and show evidence on the support of financial modeling in finance.

Keywords

Financial crisis, Mathematical models, Value-at-Risk, Model risk, Efficient markets

Modelele matematice au fost criticate sever de către mulți participanți la piață, de la investitori și analiști financiari până la economiști celebri. Sloganul „chiar disciplina de economist este pusă în discuție în aceste momente de criză” a făcut deja carieră. Ne propunem în acest articol să prezentăm o mică istorie a modului în care matematica a început să își facă simțită prezența în economie și să propunem o viziune personală în ce privește situația modelelor matematice folosite în domeniul analizelor financiare cu analiza argumentelor pro și contra enunțate cu privire la utilitatea acestora pentru domeniul finanțelor în general. Ca atare, în continuare articolul prezintă câteva idei privind semnificația modelului matematic și a modului în care acesta a pătruns în economie, pentru ca ulterior să prezinte importanța modelelor matematice pentru domeniul finanțelor și argumentarea necesității acestora.

Modelul matematic

Dicționarul explicativ al limbii române prezintă modelul, ca termen ge-

¹ Acest articol prezintă rezultate realizate în cadrul proiectului „Modelarea interacțiunilor dintre piața de capital și piața valutară. Implicații pentru stabilitatea financiară în piețele emergente”, Codul proiectului IDEI_1782, CNCIS, PNII/IDEI.

neral dar în sensul în care dorim să abordăm această problemă, ca fiind „un sistem teoretic sau material cu ajutorul căruia pot fi studiate indirect proprietățile și transformările altui sistem, mai complex, cu care primul sistem prezintă o analogie”. Marele dicționar de neologisme consideră că modelul este „un sistem ideal sau material cu ajutorul căruia pot fi studiate, prin analogie, proprietățile și transformările unui alt sistem mai complex” sau „schemă teoretică elaborată în diferite științe pentru a reprezenta elementele fundamentale ale unor fenomene sau lucruri”.

Într-o accepțiune generală specia de modele de tip matematic reprezintă o categorie a logicii matematice prin care se înțelege folosirea limbajului matematic cu scopul de a realiza o reprezentare a elementelor esențiale ale unui sistem (existent sau care urmează să fie construit) cu scopul de a permite cunoașterea sistemului respectiv într-o manieră care să faciliteze utilizarea acestuia.

Modelul matematic în economie

Momentul la care matematica a devenit o metodă de cunoaștere pentru economie nu poate fi punctat cu precizie în fluxul de evenimente care marchează evoluția acestei zone a cunoașterii. Remarcăm, în treacăt, că anumiți analiști o consideră știință numai datorită faptului că metodologia de analiză este cea matematică. De fapt, prestigiul de știință măsurabilă a fost, cu precădere, rezultatul unor eforturi de natură financiară în sensul susținerii unor analiști cu deschidere spre științele exacte din perioada interbelică din SUA.

Probabil unul dintre cele mai importante momente pentru această deschidere spre matematică a fost crearea în 1930 a Societății de Econometrie care publică revista *Econometrica*¹. Această societate a fost fondată la inițiativa lui Irving Fisher și a lui Ragnar Frisch, iar revista *Econometrica* a fost publicată pentru prima dată în 1933, cu Frisch ca redactor șef și cu ajutorul financiar furnizat de reputatului om de afaceri Alfred Cowles. Provenit dintr-o familie înstărită, Alfred Cowles III a fost fondatorul Comisiei Cowles pentru Cercetare în Economie, un institut de cercetări economice deschis la Universitatea din Chicago și mutat de către Koopmans la Universitatea Yale în 1955, sub denumirea de Fundația Cowles.

Moto-ul Comisiei Cowles – „Știința este Măsurare” (en. *Science is Measurement*) demonstrează obiectivul urmărit de această organizație, respectiv încercarea de realizare a unei punți între teoria economică și matematică și statistică, contribuțiile principale conștând în crearea și consolidarea a două domenii considerate ca fiind importante: teoria echilibrului general și econometria. Cea mai importantă trăsătură a programului finanțat de familia Cowles o reprezintă specializarea în direcția construcției unui cadru probabilistic de estimare a sistemelor de ecuații simultane pentru modelarea unei economii cu interesul vădit înspre obținerea de informații necesare deciziilor de politică economică.

În ciuda multor speculații cu privire la obiectivul acestei organizații, trebuie precizat faptul că ea nu a avut în vedere simpla idee de promovare a instrumentelor matematice în economie, ci un program care vizează dezvoltarea metodologiei și care urmărește mai ales formularea de modele matematice pe baza teoriei economice existente (fundamentare *a priori*). Astfel, programul Cowles a construit de-a lungul timpului metode care să evite constrângerile impuse de instrumentele statistico-matematice care puteau fi împrumutate ca atare și să răspundă unor necesități care țin de specificul disciplinei, cum sunt simultaneitatea comportamentului economic și complexitatea acestuia – tratată prin sistemul de ecuații simultane sau carac-

¹ Termenul de *econometrie* a fost inventat de economistul norvegian Ragnar Frisch în 1926, cu puțin înainte de formarea Societății de Econometrie.

terul aprioric al analizei – metoda analizei bayesiene. La acestea se adaugă, de asemenea, transpunerile în limbaj matematic ale unor elemente de comportament economic, proces prin care a avut loc o standardizare a abordărilor cu privire la fundamentarea deciziilor de politică micro și macroeconomică. Se pot menționa aici conceptele perturbației, erorii normale și non-normale sau a sistemului de ecuații dinamic stabile.

În concluzie, existența acestei organizații, a Societății de Econometrie și a acestui jurnal au determinat de-a lungul timpului formularea de metode de măsurare a fenomenelor economice cu scopul ca acestea să poată fi folosite pentru implementarea de politici.

Deși această evoluție instituțională, pornită probabil din necesitatea de rigoare în ceea ce privește luarea deciziilor, a determinat consacrarea disciplinei economice la nivelul de știință premiată Nobel, trebuie remarcat faptul că există mai multe puncte de vedere cu privire la măsura în care acest instrument este util sau poate fi făcut să fie util. De fapt problematica posibilităților de măsurare a fenomenelor economice în sine nu este tranșată.

Această evoluție în epistemologia economică a dus la o explozie a aparatului matematic folosit în evaluarea activelor în anii 1970. Acest deceniu debutează cu extrapolări, ulterior consacrate în teoria economică, dinspre analiza semnalelor și teoria identificării, ca elemente din fizica modernă, către teoria finanțelor. Intensificarea fluxurilor financiare pe de-o parte, dar și proliferarea noilor instrumente pe de altă parte, are ca efect necesitatea caracterizării cât mai sintetice a unei cantități semnificative de informații numerice. Bursele de valori și de mărfuri dispun de o frecvență extrem de ridicată a datelor financiare – se pot obține date cu frecvențe de cinci minute sau chiar la fiecare secundă. Abundența acestor informații care caracterizează activitatea economică la nivel micro (în general a companiilor) spre deosebire de frecvențele reduse, cel mult lunare și de cele mai multe ori trimestriale, pentru caracterizarea agregatelor macroeconomice (inflația, PIB-ul, producția industrială etc.) a determinat o invazie a instrumentelor de factură statistico-matematică în caracterizarea datelor.

Dinamismul în procesul de luare a deciziei, impus de aceste fluxuri, amplifică necesitatea unei caracterizări „exacte” a situației de ansamblu și a perspectivelor. Prin urmare, dacă metodologia matematică de analiză economică avea deja un istoric semnificativ în ceea ce privește dezvoltarea macroeconomică, anii 1970 au un aport semnificativ pentru această metodologie, îmbogățind-o cu teoria finanțelor în timp continuu.

Utilizarea acestei componente metodologice, la fel ca toate celelalte unelte folosite pentru caracterizarea fenomenelor economice, este în mod fundamental expresia principiului de caracterizare a unui fenomen prin folosirea unor instrumente deja existente, respectiv principiul măsurii sau al măsurării.

Într-o definiție clasică și care este considerată standard pentru științele înrudite fizicii, măsurarea reprezintă determinarea sau estimarea unor rații sau cantități. Cantitatea și măsura se definesc reciproc: atributele cantitative sunt acelea care pot fi măsurate, cel puțin în principiu. În teoria reprezentării, măsurarea este definită ca fiind „corelarea numerelor cu entități care nu sunt numere”. Cea mai puternică formă a teoriei reprezentării atribuie numere pe baza corespondențelor sau asemănarilor dintre structura sistemului numerelor și structura sistemului calitativ. Astfel, o anumită proprietate este cantitativă dacă se pot stabili aceste asemănări.

Așadar, urmând principiul mai sus enunțat, teoria finanțelor în timp continuu uzează de un rezultat din teoria probabilităților, ramura proceselor stocastice, pentru a prezenta proprietățile randamentelor activelor financiare. Rezultatul este cunoscut sub denumirea de Lema lui Ito, iar ideea extrapolării îi aparține lui Robert Merton. De fapt este vorba despre încercarea de a obține informații cu privire la

caracteristicile unei variabile economice, fără a face referire la teoria economică în forma clasică a acesteia, deci, fără a apela la proprietăți fundamentale ale acestei variabile economice¹.

Raționamentul elaborat de Merton are la bază o ipoteză fundamentală, care, la momentul prezentării teoriei enunțate, este constrângătoare și nerealistă pentru fenomenele economice ce se dorește a fi caracterizate. Pe scurt aceasta afirmă că randamentele activelor economice urmează o lege probabilistică cunoscută, distribuția de probabilitate normală (așa-numitul „clopot al lui Gauss”). Apare din nou expresia principiului măsurării – folosirea etalonului Gauss ca instrument pentru caracterizarea „comportamentului”² randamentelor.

Cu toate acestea, ipoteza normalității randamentelor reprezintă doar un pas în dezvoltarea teoriilor ulterioare. Ca în multe alte exemple, ideea fundamentală apare abia după enunțarea ipotezei, astfel încât „relaxarea” acesteia (respectiv renunțarea la ipoteza constrângătoare potrivit căreia randamentele sunt normal distribuite și folosirea unor ipoteze mai realiste care „relaxează” constrângerile impuse) a permis apariția multor studii realizate inițial chiar de același autor, ulterior de mulți alții în ultimii aproape 40 de ani cu rezultate care nu au alterat ideea principală a modelului.

Exemplul acestei teorii a finanțelor în timp continuu este probabil repetat în multe alte dezvoltări în științele economice. El este expresia necesității unei înțelegeri amănunțite a istoriei, mai exact a caracterului repetitiv al acesteia pentru obținerea de informații care pot fi utile pentru luarea deciziilor.

Gândirea prospectivă – știință sau nu?

Utilizarea modelului matematic ca instrument metodologic de analiză în cercetarea economică are o istorie deja consacrată în dezbateri mai aprinse la mijlocul secolului trecut, având o oarecare intermitență, cu mai multă pregnanță în jurul evenimentelor de declin economic. Este, prin urmare, de așteptat ca metoda modelului economic să revină din nou în atenție în momentul unei crize economice globale. Și atunci când afirmăm că „este de așteptat”, facem de fapt referire la un raționament care admite că „istoria se repetă” în sensul că luăm parte la realizarea unei conjuncturi de evenimente care „nu ne miră”, ale căror efecte ne demonstrează analogia cu experiența și care, în ultimă instanță, ne creează motivația pentru cunoaștere, pentru învățare. Aserțiunea, tot mai des întâlnită în perioada crizei actuale, conforma căreia „nu suntem în stare să prezicem evenimentele viitoare” are la bază un sentiment, o evocare a incapacității umane de a-și pune problema viitorului, cu tot pesimismul aferent (deci la „cheremul” simțurilor) și chiar o instigare la renunțare, la eliminarea tuturor încercărilor, la resemnare. Teoria, pe de altă parte, este acea construcție logică ce nu permite „divagări sentimentale”, este absolută. Teoria care stă la baza finanțelor moderne din zilele noastre este teoria piețelor eficiente. Mai exact, în urma unor analize din 1953 asupra măsurii în care dinamica piețelor prezintă elemente de recurență, Maurice Kendall ajunge la concluzia că **nu există astfel de recurențe**, că nu există instrumente (matematice sau de altă natură) care să susțină ideea că piețele sunt predictibile. Prima impresie la momentul respectiv a fost că investitorii sunt iraționali, că o astfel de situație nu poate fi admisă, că

1 Prin proprietăți fundamentale facem referire la acele elemente identificate în teorie ca fiind menite să producă modificări ale variabilei (de ex. informații cu privire la cifra de afaceri sau la cota de piață a companiei, acordarea sau omiterea plății de dividende, modificarea unor variabile fundamentale ca rata dobânzii sau cursul de schimb etc.)

2 Comportamentul randamentelor activelor financiare (eng. „the behaviour of stock returns”) este o sintagmă deja consacrată pentru identificarea proprietăților evolutive ale acesteia.

este imposibil ca piețele să nu prezinte elemente repetitive. Ne putem imagina ușor reacțiile produse de o asemenea demonstrație. O analiză contrafactuală, ne poate ajuta mai mult în încercarea de a caracteriza piața în general. Astfel, în cazul în care istoria ar fi putut să ne ajute pentru a face predicții am ajunge la situația în care oricine poate prezice viitorul și, acționând în sensul obținerii de profit datorită acestui avantaj informațional, va lua fie o decizie de cumpărare, fie una de vânzare. Fructificarea avantajului depinde însă de realizarea tranzacției la un preț care să păstreze avantajul, deci, de disponibilitatea unei alte persoane sau instituții de a lua poziția inversă, respectiv poziția pierzătoare. Însă, atâta vreme cât oricine poate prezice viitorul, cealaltă persoană (contra-parte la tranzacția prezentată), deși deținătoarea informațiilor cu privire la viitor, ar trebui să facă o tranzacție care să îi aducă pierderea. Prin urmare, investitorul care dorește să fructifice avantajul deținerii informației cu privire la viitor, este dependent de o decizie greșită a persoanei sau instituției cu care face tranzacția. Prin urmare, fie contra-parte decide să piardă (ceea ce ar invalida raționalitatea acesteia, decizia de a face o tranzacție care să îi aducă pierdere), fie nu are informații cu privire la viitor (ceea ce ar invalida ipoteza conform căreia oricine poate să prezică, oricine are acces la viitor), fie contra-parte nu dorește să facă tranzacții decât la un preț **corect**, respectiv un preț care reflectă toate cunoștințele cu privire la ceea ce urmează să se întâmple (ceea ce invalidează ipoteza conform căreia prețul din viitor poate fi cunoscut în prezent). Dacă ne putem baza pe acest raționament, atunci vom ajunge la concluzia că istoria nu poate fi folosită pentru a prezice prețul viitor, și atunci situația de normalitate nu este aceea în care prețurile pot fi prezise, ci mai curând cea în care viitorul este necunoscut, dependent de viitoarele informații care, la rândul lor, nu pot fi prezise.

Trebuie menționat faptul că punctul de plecare al raționamentului de mai sus este aserțiunea conform căreia „viitorul este cunoscut de oricine”. Negarea acesteia este „viitorul este cunoscut de cineva **sau** este necunoscut” și nu forma absolută „viitorul este necunoscut”. Posibilitatea existenței unei piețe coerente în momentul în care cineva deține informații despre viitor și ceilalți participanți la piață nu au aceste informații (situații de asimetria informațiilor) este un aspect care merită studiat mai atent. Acest rezultat lasă ușa deschisă încercărilor de a produce previziuni. Cu alte cuvinte, viitorul poate rămâne necunoscut în urma eforturilor de anticipare dar posibilele avantaje obținute din încercările de estimare ale acestuia pot să merite efortul. Obținerea acestui avantaj informațional se poate realiza fie ilicit, prin cunoașterea apriori a evenimentelor care urmează să fie anunțate în piață în viitor, fie în mod legal, prin încercarea de a produce predicții. Astfel un investitor poate rămâne în dezavantaj informațional dacă nu folosește tehnicile de predicție utilizate de ceilalți participanți la piață – reacția de a folosi aceleași metode rezultă din teama ca contra-parte să dețină mai multe informații despre viitor sau informații de o calitate superioară.

În ultimă instanță merită spus faptul că tehnicile de estimare bazate pe metode statistico-matematice au în vedere o simplă caracterizare a trecutului, în sensul contabilizare a acestuia. Statistica a produs și produce în continuare indicatori care structurează multe informații despre trecut în câteva idei, sau semnale. Incapacitatea de a spune cu exactitate care va fi viitorul sau de a prezice în mod clar momentul și dimensiunea unui eveniment rar (de tipul unei crize financiare) este astfel independentă de folosirea instrumentelor matematice în caracterizarea trecutului. Rolul acestora este de a produce și mai multă eficiență în piață și nu de a elimina eficiența prin cunoașterea viitorului. Reacțiile recente de criticare a modelelor matematice folosite în scopul cunoașterii caracteristicilor piețelor financiare este poate marcată de inacceptarea faptului că cea mai bună teorie pe care economiștii o pot produce cu privire la comportamentul piețelor este aceea conform căreia piețele nu sunt predictibile. Această teorie, însă, reușește să descrie realitatea economică printr-o

construcție logică greu de combătut. Măsura în care piețele reușesc să fie sau nu eficiente constituie o discuție care deschide din nou drumul predicțiilor pentru că, dacă invalidăm ipoteza eficienței piețelor, atunci ajungem la sintagma „oricine poate să prezică viitorul” sau la situații în care „numai cineva poate să prezică viitorul” (respectiv situații de asimetrie informațională).

În altă ordine, instrumentele matematice transpun într-un limbaj comun și simplu informațiile cu privire la trecut. Considerăm relevant faptul că matematica nu este altceva decât o transformare a gândirii logice în sintagme universale, ușor de înțeles odată ce limbajul este cunoscut. Puterea de sinteză și ușurința în comunicare conferă acestor instrumente utilitatea recunoscută de instituțiile financiare înainte și chiar și după criză.

Matematica „de criză”

Modelul, de orice natură, este, după cum am văzut, un sistem teoretic care pornește de la enunțarea unor ipoteze cu privire la realitate și încercarea de continuare a unui raționament valabil numai în măsura în care ipotezele sunt corecte. Cu alte cuvinte, dacă ipotezele sunt greșit formulate, rezultatul raționamentului este, de asemenea, greșit. Am observat în mai multe rânduri cum modelul matematic a devenit un adevărat produs de consum și, aflat la îndemâna consumatorului, acesta i-a dat mai multă sau mai puțină importanță. Astfel, în perioada de creștere economică produsul matematic a alimentat dorința de a avea mai mult decât ne poate da, după nevoia comportamentală de supraevaluare a resurselor disponibile, ceea ce a dus la situații de utilizare greșită a rezultatelor produse de modele, mai ales datorită unei rupturi între ipotezele care au stat la baza modelului și rezultatele obținute. În această categorie pot fi menționate modelele simple de tipul Value-at-Risk sau Copula care se bazează pe ipoteza unei distribuții normale a randamentelor activelor financiare deținute de instituțiile financiare care le folosesc. În același sens poate fi menționată aceeași reacție comportamentală de subevaluare a produsului matematic în perioada crizei, pe fondul unui pesimism al resurselor care pot fi folosite în încercarea de a prezice viitorul.

O zonă în care modelele matematice au avut mult succes este aceea a managementului riscului. Dacă estimările punctuale ale valorilor viitoare ale variabilelor economice sunt incompatibile cu ipoteza eficienței piețelor, predicțiile cu privire la volatilitățile viitoare nu încalcă nicio teorie economică. Modelele din clasa celor care permit astfel de estimări sunt rezultatul unor tehnologii premiate Nobel și țin cont de proprietăți ale randamentelor activelor financiare care controlează fenomene de tipul evenimentelor extreme. Punerea semnului de echivalență între volatilitate și risc a determinat dezvoltarea tehnicilor matematice de predicție a riscului cu scopul de a estima cantitatea de bani care poate fi păstrată sub formă de provizion pentru a acoperi eventualele pierderi viitoare. Estimări ale pierderilor posibile permit determinarea cuantumului acestor provizioane pe baza volatilităților viitoare.

Modelele Value-at-Risk, des criticate în această perioadă, sunt modele care estimează cantitatea de bani care trebuie păstrată sub formă de provizion pentru pierderi viitoare. Varianta simplificată a acestui model nu ține cont de posibilitatea unor evenimente extreme. În cea mai simplă accepțiune a acestui model probabilitatea unui eveniment extrem (de exemplu o cădere cu 20% a prețurilor activelor financiare) este aproape zero, respectiv un eveniment virtual imposibil. Cu toate acestea, literatura care critică modelele matematice nu face precizări cu privire la faptul că, după cum am precizat, distribuția normală este o ipoteză care stă la baza modelelor simple, elaborate cu mai bine de 40 de ani în urmă. În acești ani cercetarea academică a făcut eforturi considerabile cu scopul de a elabora tehnologii capa-

bile să dezbată problemele ridicate de non-normalitatea randamentelor, respectiv problemele evenimentelor extreme. Teorii care tratează problema valorilor extreme (*Extreme Value Theory*) și modelele difuziei cu salturi (*Jump Diffusion Processes*) sau a volatilităților stocastice (*Stochastic Volatility*) sunt modele care au atins de multă vreme nivelul „de manual”, în sensul că sunt studiate de studenți în perioada școlii și considerate modele matematice standard de către cercetători. Aceste modele permit calcularea unor valori la risc care admit randamente non-normale și care sunt mai conservatoare în ceea ce privește alegerea oportunităților de investire – o creștere a capitalului alocat pentru pierderile viitoare duce la diminuare fondurilor care pot fi investite în instrumente cu volatilitate ridicată, ce pot aduce randamente mai mari.

Încă din perioada precursoare crizei, mai multe entități economice atrăgeau atenția asupra unui nou tip de risc – riscul de model. Existența acestei sintagme este expresia o dată în plus a faptului că modelele pot fi distructive atunci când sunt folosite în afara „spațiului” pentru care au fost create. Un exemplu tot mai mult menționat este acela al folosirii modelelor de estimare a corelațiilor dintre active bazate pe aceeași ipoteză a normalității legăturilor dintre randamentele acestor active, fără o testare a proprietăților statistice ale acestora. Extrapolarea unor modele la domenii în afara celor pentru care au fost elaborate inițial este un proces care poate duce la rezultate de genul celor observate în timpul crizei prin estimarea instrumentelor financiare de tipul celor produse de procedura securitizării.

Excurs geo-arghiro-politic asupra evului contemporan

■ OCTAVIAN-DRAGOMIR JORA

Abstract

When monies become the means of the State-made institutionalized aggression against individuals, the whole set of relationships based on them becomes falsified. Moreover, when, geo-politically speaking, these money-mediated aggressive interests become global, the rest of the society suddenly turns into a hoard of forced spectators of a "controlled monetary disorder" for which, pharisaic, precisely those preserving it reclaim cooperation in order to insure the stability of the system. A system of depriving productive individuals, through inflation, a purchasing power tax on wealth, of their fruits of labour, land or capital. Correctly understanding what money-managed-by-the-State mean, we get that cooperation between fraudulent institutions cannot represent a "welfare enhancing romance", but a (vaguely scientific) charade that camouflages "stabilization of welfare undermining".

Keywords

money, inflation, credit expansion, interventionism, international monetary cartel

Un apropo

În 1904, Sir Halford J. Mackinder trimitea un articol Societății Britanice de Geografie, revoluționând gândirea geopolitica clasică, una obsedată mai curând de vecinătăți. În „The Geographical Pivot of History”, Mackinder construia postulatul în temeiul căruia geopolitica modernă se re-inventa ca știință a unei *obsesii a totalității planetare*. So-cotea geograful britanic că:

„... cine controlează Europa de Est, stăpânește Heartland-ul (teritoriul dintre Ural și Pamir, Volga și Irtiș – n.n.); cine controlează Heartland-ul, stăpânește Insula Lumii (Eurasia – n.n.); cine controlează Insula Lumii, stăpânește întreaga planetă...”

În scurtul nostru studiu, care nu va face nici apologia vreunui determinism istoric, nici a vreunui teritorial, vom încerca să reinterprețăm într-un sens praxeologic¹ o simetrică succesiune

¹ Praxeologia a fost consacrată de marele economist austriac Ludwig von Mises ca metoda de investigare a realităților acțiunii umane; asta într-un context istoric, începuturile secolului al XX-lea, în care ideea de *teorie economică* era considerată fie o asumție forțată, fie un domeniu arondat exclusiv întreprinderilor de natură empirico-pozitivă. Praxeologia, metodă contestată de către adversarii teoretizărilor pur apriorice în domeniul științelor socio-umane, reprezintă, sintetic exprimat, procesul deducerii unor principii corecte din una sau mai multe propoziții axiomatice, ancorate

de *necesități* care vor gravita în jurul nu unor momente sau spații contingente, ci al unui concept *teoretic* și implicațiilor universal valabile, invariante în timp, obiective logic, care i se subsumează: conceptul de *monedă*, sintetic definit ca *mijloc general de schimb consacrat în cadrul unei economii*. Funcția sa socială într-un climat liber în care mijlocul acesta de schimb se generalizează spontan, natural (vezi aurul și argintul epocii precontemporane), față de confiscarea sa și impunerea „from above” îi pot sugera analistului economic temeinic o înțelegere a realităților monetare naționale și internaționale pe care economiștii ce își pun problema în termenii de „dat” al monedei-bun-public-ofertabil-numai-de-către-stat nu le pot surprinde. „Ordinea” monetară contemporană, odată înțeleasă natura monedei și natura transformării ei de către Stat, riscă a nu mai fi citită cu ochelarii naivi ai celor ce declară „o instabilitate inerentă a sistemului monetar” corectabilă exclusiv prin „eforturi concertate” ale statelor lumii. Există motive ca atari reprezentări romanțate să fie recunoscute nesorioase intelectual.

Analiza geopolitică. Despre stat și aranjamente inter-state

Geopolitica mainstream are limite epistemice în explicarea realităților umane: *naturaliter teleologice*, acestea ar fi impropriu matrițate de geopolitică în canon *de-terministic*. Un *locus regit actum*, citit anapoda, ca acțiune umană cumva *dictată* de împrejurime și împrejurare. Recuperată, geopolitica păstrează ca unitate relevantă Statul; dar, inescapabil, ca unitate fundamentală, *omul*. Mai exact: *omul politic instituționalizat*. În ideea lui Franz Oppenheimer, ar fi *omul mijloacelor non-economice/non-productive/non-contractuale*. Deci, agresiv. Detaliem puțin. Putem distinge în relațiile sociale – relații în care problema controlului resurselor *rare* necesare satisfacerii nevoilor individuale este fundațională – între două tipuri de *apropriere* reciproc exclusive: contract și coerciție. Acțiunile participanților la piață fac parte din prima categorie, în timp ce acțiunile statului/guvernului, de orice tip ar fi el, deci indiferent de aparent neproblematismul legitimizei democratice, fac parte din a doua categorie (transferul coercitiv de proprietate putând fi făcut fizic, prin expropriere, taxe, și virtual, prin cadrul de reglementări care obturează liberul exercițiu al proprietății private sau, după cum vom vedea, prin inflație). Franz Oppenheimer (în al său *Der Staat*) spunea, în această logică, despre aceea că există două modalități de a obține resurse într-o comunitate: *calea economică* (apropriere originară, producție, liber schimb, deci respectând instituția *proprietății private*) și, respectiv, *calea politică* (agresiunea sau amenințarea cu agresiunea, definită ca inițiere gratuită a violenței, altfel spus prin intermediul instituțiilor uzurpând proprietatea). Diferența dintre cele două modalități de dobândire a resurselor dă naștere la două mecanisme de interacțiune a indivizilor: primul este *societatea* (cadrul de desfășurare al schimburilor mutual consimțite), al doilea este *statul* (mecanismul instituționalizat de alocare ierarhică a resurselor).

Revenind. Dacă se vrea *teoretică*, geopolitica nu poate fi decât subset al „teoriei statului”. Dacă se vrea *istorică* are nevoie de teoria statului pentru a nu degenera în dogmă sau descriptivism amorf. Logica apodictică a acțiunii statului (*lu* ca cea organizație interesată în deținerea monopolului utilizării forței și violenței într-un teritoriu dat, singura organizație din societate ce își obține venitul nu prin

în ideea că omul acționează, urmărind scopuri și utilizând mijloace ierarhizate în ordinea importanței atașate lor, toate fiind elemente axiomatice, mai presus de orice pretenție de verificare sau falsificare experimentală și, totuși, nu mai puțin riguroase sau științifice. Praxeologia este bazată pe logica verbală, mai degrabă decât pe cea matematică, recunoaște natura subiectivă a preferințelor și valorilor indivizilor, privește introspecția ca un ghid folositor pentru discernerea adevărilor eterne și universale ale acțiunii umane și respinge din principiu cererile empiriștilor și pozitiviștilor pentru verificare empirică continuă.

contribuții voluntare sau plăți pentru servicii prestate, ci prin constrângere (coerciție) e *maximizatoare*. (De fapt, ca orice logică a oricărei acțiuni umane, instituțiile fiind abstracții care capată concretețe doar prin popularea lor cu indivizi.) Astfel, statele *qua* state au de ales: *sau intensificare a exploatării interne, sau expansiune externă, sau ambele*. Statele intră, inevitabil, într-o lume plurală, în relații unele cu altele în sistemul internațional, la fel cum indivizii intră în relații unii cu alții în orice lume alta decât insula crusouană. *Limita expansiunii interne a statului e revoluția, limita externă e mapamondul*. (Când devin liberale și retractile, nu mai sunt ontologic state; intră în logica productivă, societală, ziditoare, și nu mai fac obiectul „teoriei statului”; nici al geo-politicii.) Convențional, relațiile inter-state sunt împărțite în *agresive* (se utilizează agresiunea în raporturile reciproce) și *pașnice* (izolare sau cooperare). Dar, criteriul agresiunii/non-agresiunii, fiind holistic definit în acest caz, induce în eroare. Statele pot coopera și pentru a-și expropria în comun supușii luați individual, iar calificările analitice atunci când se vorbește despre „forumuri de dialog politic inter-state” și se prezumă o creștere bunăstării națiunilor guvernate trebuie făcute dincolo de formalismul aparențelor, ipocrit „consensuale”.

Sintetizând, geopolitica, ca preocupare formală asupra configurației raporturilor teritoriu-putere, are treabă cu înclinația spre expansiune a statelor. Relațiile dintre state pot fi conflictuale, atunci când expansiunile coludează violent, sau armonice, atunci când se cartelizează pentru a „exploata stabil” într-un perimetru. De ce este cartelul tentant? Deoarece asimetriile de exploatare nasc instabilități inter-statale. În măsura în care stabilizarea prin cartelul exploatării e mai ieftină decât concurența feroce, beligerantă, statele se grupează în altfel romanțat privitele *forumuri & organizații inter-guvernamentale*. O astfel de logică are și Senholz (1955) atunci când vorbește despre motivele reale pentru care „fondatorii Europei” au ales în loc războiului, dar și al liberei circulații depline a resurselor, un cartel, melanj de liberalizări controlate și armonizări discrete, poveste care astăzi, în limbaj neutral se cunoaște sub numele „politic corect” de *integrare economică și politică europeană*. Alte exemple? Alături de UE și FMI, OMC sau orice alte formațiuni de tip integrare regională sunt „carteluri intervenționiste”.

Statul și moneda

Titlul studiului sugerează o legătură între geopolitică și bani. Departele de a fi trivială, ea conține un embrion explicativ al apariției, bunăoară, celebrei, în actualele vremi de criză, instituții-colac-de-salvare-a-economiilor-lumii: *Fondul Monetar Internațional*.

Fără a face nici istorie, nici teorie monetară *in extenso*, vom încerca să dăm un răspuns pertinent (armat cu o anume justificare a realităților în care este plasată amintita organizație internațională) întrebării: *este FMI ceea ce anunță că este sau dimpotrivă?* Unde FMI anunță azi că este „o organizație internațională ce are 185 de țări membre, înființată pentru a promova cooperarea monetară internațională, stabilitate valutară și acorduri valutare sistematice, pentru a stimula creșterea economică și niveluri înalte de folosire a forței de muncă și pentru a acorda asistență financiară temporară țărilor membre, în condiții adecvate, pentru a contribui la ajustarea balanței de plăți.” Cei ce contestă însă ingenuitatea unei atare întreprinderi inter-state susțin că, din contră, vorbim despre un instrument de „înrobire” a țărilor Lumii a treia, o frână a dezvoltării, un laborator de creat dependență economică și politică față de Occident.

O întrebare secundară ar fi și următoarea: *admițând că FMI are, cumva doar ca o „consecință neintenționată” a practicilor sale, o înclinație spre astfel de comportamente incriminatoare, este reorientarea obiectivelor FMI de ajuns?*

Antepunându-ne, răspunsul ar fi mai degrabă „nu” la ambele întrebări, deoarece, a. conceperea FMI s-a bazat pe o analiză eronată a crizei monetare a anilor '30 (aurul e deflaționist și inhibitiv dezvoltării, e nevoie de bani „flexibili”), b. FMI nu-și poate atinge țelurile fixate tocmai din cauza naturii sale instituționale favorizând hazardul moral al guvernelor pe care le asistă (deși aparent la costuri „punitive”) și, astfel, agravează problemele economiilor pe care ar trebui să le ajute, c. problemele pe care FMI e acuzat că le creează azi sunt identice, doar că mai ample, celor create încă de la începuturile sale, cu toată reformarea obiectivelor sale post-1971 (vom vedea semnificația momentului), iar d. discuțiile privind „reforma FMI” sunt mai degrabă neserioase față de cele care vorbesc, franc, despre o suprimare a acestuia.

Câteva preliminarii *teoretice* despre *monedă*:

A. axioma fundamentală a teoriei monetare (vezi „austriecii” L. Von Mises, Fr. Von Hayek, M. N. Rothbard): derularea schimburilor monetare nu depinde de *cantitatea* de monedă. (Keynesienii și monetariștii susțin contrariul).²

B. trebuie să ne concentrăm atenția nu asupra cantității de bani în sine, ci asupra *variărilor* sale care nu sunt deloc neutre pentru economie.³

C. crearea de monedă *ex nihilo*, inflația deci, produce *discoordonare* productivă și *redistribuție*, ambele subminând bunăstarea.⁴

Guvernele tuturor țărilor au fost tentate dintotdeauna să preia controlul asupra producției de monedă și să dirijeze distribuirea acesteia.

Și încă o paranteză despre „cum apar crizele”.

Fenomenul crizelor este strict legat de managementul monetar, deși armate întregi de economiști, mai cu seamă din cercurile guvernamentale, ocultează acest fapt, privilegiind apologia accidentelor economice în dauna admiterii unui eșec structural al monedei moderne. Pe scurt și ultrasimplificat, lucrurile stau astfel: atunci când creația monetară inflaționistă este direcționată prin intermediul sistemelor bancare, și de regulă numai așa se întâmplă, sistemele bancare o transmit mai departe sub formă de credit; acest credit expandat are darul de a duce ratele dobânzii la niveluri inferioare celor pe care piața le consideră „de echilibru”, „naturale”, și care sunt expresia firească a prețului așteptării, al preferinței (de timp) între con-

1 Pentru o demonstrație-tratat, vezi L. von Mises (*Theory of Money and Credit*), M. N. Rothbard (*Man, Economy and State*). Pentru demonstrații de popularizare, nu mai puțin riguroase, M. N. Rothbard (*What Has Government Done to Our Money?/Ce le-a făcut Statul banilor noștri?*), J. G. Hulsmann (*The Ethics of Money Production*). Pentru demonstrații ultra-sintetice, dar la fel de canonice: M. N. Rothbard („Împotriva socialismului monetar”), H.-H. Hoppe („Activitatea bancară, statele-națiune și politica internațională: o reconstrucție sociologică a ordinii economice actuale”). Pentru detalii bibliografice complete, a se vedea www.mises.org și www.misesromaniania.org.

2 Orice cantitate de monedă este suficientă pentru a intermedia schimburile oricărei cantități de bunuri și servicii. Satisfacerea nevoii de schimburi comerciale nu depinde de cantitatea de monedă în circulație (adică nu depinde de nivelul prețurilor), ci de relațiile dintre prețuri (prețurile relative). Acestea din urmă sunt importante pentru calculele economice anticipativ-estimative de rentabilitate ale antreprenorilor.

3 Când masa monetară sporește o face pornind dintr-un loc, nu uniform în toată economia. Astfel, inflația, deci banii „suplimentari” ajung, la început, la un mic număr de indivizi, apoi se difuzează treptat spre ceilalți participanți pe piață. *Primii* destinatari ai banilor suplimentari pot, așadar, să achiziționeze mai multe bunuri (NB: ale căror prețuri cresc față de restul, afectând implicit raporturile relative dintre prețuri, erodând calculele antreprenorilor care nu au anticipat-o) decât și-ar fi permis în absența acestei creșteri, iar asta are loc necesar în detrimentul indivizilor care-i încasează *ulterior* și pot achiziționa acum mai puține bunuri (*aka* redistribuție).

4 Odinioară, moneda era confecționată din metal prețios, iar producția sa era, în consecință, limitată de resursele naturale; astăzi, în schimb, ea este o „monedă-simbol”, cel mai adesea sub forma banilor de hârtie sau electronică, și poate fi multiplicată de sute de ori instantaneu, la bunul-plac al producătorului său (autoritatea monetară națională), într-un *proces continuu de discoordonare productivă și redistribuție*.

sum imediat și economisire-investire (expandarea creditului se realizează deopotrivă prin creația monetară a băncilor centrale, fie prin facilitatea garantată de acestea băncilor comerciale de a ține rezerve sub 100% din disponibilul bănesc la vedere al clienților băncilor, putându-se astfel multiplica prin rulaj bănci-creditați-deponenți-bănci-ș.a.m.d. orice nouă intrare de monedă în sistem).

Explicația praxeologică a crizelor, detaliată Mises și Hayek, doi mari economiști ai Școlii Austriece, împreună cu pe nedrept marginalizatul Rothbard, economiști ce vor rămâne pe vecie „heterodocși” pentru bancherii centrali, e simplă: expansiunea creditului distorsionează alocarea intertemporală a resurselor și vina e doar a autorității monetare.

Raționamentul, brief: expansiunea creditului (multiplicarea banilor de către sistemul bancar și re-împrumutarea lor la rate ale dobânzii artificiale reduse față de rata naturală ce ar rezulta din raportul economisire reală-consum real și/sau unor debitori cu bonitate submarginală (subprimerii) distorsionează pattern-ul cheltuielilor și investițiilor din economie, favorizând proiecte investiționale mai ample decât economia s-a arătat gata să suporte (e *boom*). Însă sunt doar mai mulți bani, nu și resurse reale economisite în plus care să le garanteze finalitatea/rentabilitatea proiectelor antamate. Afacerile inoportune se prăbușesc la un moment dat (e *criză*), antrenând o reacție contractilă a întregii activități economice care crescuse ca și cum nimic nu era în neregulă. Se instalează o contracție binevenită a creditului (e *recesiune*), iar proiectele ce iroresc resurse încep a fi oprite prin faliment. Economia se restrânge la o dimensiune realistă de la care eventual un puseu sănătos de creștere să emeargă. Ideea este ca stimulul monetar să nu fie reaprins. Însă realitatea politică „cere” altfel. La fel cum băncile comerciale capătă curaj având garanția băncilor centrale că nu vor fi lăsate să cadă, la fel și guvernele și băncile centrale, având plase de siguranță externe, sunt stimulate să mai apese o dată populistă pedală monetară, injectiile valutare ascunzând în cursurile „stabilizate” noul expansionism inflaționist. Asistăm, cu alte cuvinte, la un *double-layer moral hazard* supraindus geopolitic.

Statele și monedele

Rezumând discuția despre stat și bani:

„Interesele economice ale individului, i.e. sporirea venitului și avuției sale prin producție și schimb, favorizează apariția unei monede-marfă universal acceptată – aurul – și a unui sistem al activității bancare libere. Interesele politice ale individului, i.e. sporirea veniturilor și avuției sale prin exploatare – pe seama producătorilor și a contractanților – conduc la formarea statelor, la distrugerea standardului aur și la monopolizarea producției de bani și a activității bancare,” zice Hans Hermann Hoppe.

Statul a descoperit în laboratorul monetar... inversul alchimiei! A îndoit aurul, l-a diluat, până l-a redus la hârtie.

Aducând discuția problemelor monetare la nivel internațional, ea are darul de a nu se schimba deloc, iar problematizările despre stabilitate monetară în cadre globale pentru „a sprijini comerțul și investițiile inter-națiuni” au darul de a deveni doar șarade terminologice: cum 1) moneda nu mai este demult un produs ales de piață, ci un produs discreționar al statului, iar 2) inflația e un fenomen rezultat din manipularea ei etatistă (creșterea masei monetare), fiind o unealtă rafinată de redistribuție, mult mai perfidă pentru că este mult mai discretă comparativ cu nepopulara fiscalizare, dar și mult mai otrăvită când alimentează discoordonări masive în structura productivă (crize), „orientarea” ei are uriașă miză politică, care 3) într-o lume a comerțului și investițiilor inter-națiuni, capătă *mize* mai largi și care *e/e* se cer stabilizate¹.

¹ În sfera internațională, moneda de hârtie își schimbă doar forma, fără a-și modifica însă natu-

O astfel de lume a *banilor naționali de hârtie* pune însă o serie de probleme statelor. State care se află, repetăm, *în starea lor de natură*, în competiție. Inflațiile diferite de la o țară la alta sunt deconspirate de cursul de schimb al unei monede de hârtie în alta. Prea multă inflație se vede în curs, iar o astfel de revelație poate îndrepta resursa umană și capitalul către zone mai puțin spoliatoare. Și asta spre neli-niștea statului, care ar pierde astfel „baza de impozitare și reglementare” din care trăiește. Fiecare stat vrea, vulgar spus, și în căruță și în teleguță: vrea și inflație, care dirijează avuția spre clientela cartelului etatist-bancar, dar și resurse cât de cât productive fără de care ar ajunge să redistribuie... origami. Statul are de ales: ori elimină concurența prin război, ori cade la pace cu ea, creând *un cartel al inflațiilor coordonate*. Războiul poate rezolva inconvenientul, dar este costisitor, ca imagine, resurse, sprijin popular. Pe de altă parte, cartelul monetar al inflațiilor coordonate (*aka* susținerea unui regim de curs fix) e un produs instabil; creează stimulente rele. E tentant să faci inflația cea mai mare: partenerii vin cu moneda lor să o sprijine pe a ta, cum-părând-o pentru a-i „ține” cursul, ocazie cu care tu stat X devii primul utilizator al creației monetare din spațiul cartelizat. Deci prim expropriator. Însă partenerii se pot prinde, iar jocul de-a „hai să facem inflația cea mai mare” poate rupe cartelul. *Dar dacă într-un cartel poți deține „poziția dominantă”, lucrurile se schimbă.*

Hoppe deconspiră filosofia sistemului monetar prezent, al inflațiilor „în piramidă” peste o monedă-pivot (vom vedea că istoric, dolarul SUA):

„[...] Guvernul [statului dominant plus clientela lui – n.n.] va fi satisfăcut de [aceea] că, odată ce propria-i monedă este utilizată ca valută de rezervă de către băncile străine, devine posibilă angajarea într-o expropriere aproape lipsită de costuri a proprietarilor și producătorilor externi [creația lui monetară ajunge acolo ca investiții fiind preschimbată în moneda locului, în lanțul inflației căreia investitorii sunt primi utilizatori – n.n.]. [...] Statul dominat pierde resurse în favoarea celui dominant. Dar confruntat cu posibilitatea de a pierde controlul asupra situației interne, preferă în mod natural să accepte o schemă care nu doar că îi permite să rămână la putere, ci chiar să-și continue exproprierea frauduloasă a propriei populații prin inflaționarea monedei sale peste, și-n același ritm cu, cea a statului dominant [asta laolaltă cu clientela politică – n.n.]”

Sistemul monetar internațional care s-a ivit în urma conferinței de la Bretton Woods, din 1944, cu FMI' port-drapelul noii ordini, respectă fidel această logică. Isto-

ra de unealtă a îmbogățirii nejustificate. *Toate sistemele de bani de hârtie sunt creațiile statului, iar evoluția sistemelor monetare internaționale nu reprezintă altceva decât prelungirea, cu alte instrumente, a politicii interne de redistribuție.* Tensiunea inerentă într-o lume a monedelor-hârtie este că avem de ales între două rele (nenezesare, dacă am folosi *aurul!!!*):

ori un regim de „cursuri flotante”, cum avem în ziua de azi, a căror variație nu poate să fie anticipată cu certitudine, fapt ce constituie stavile în calea comerțului internațional și, mai cu seamă, în calea fluxurilor internaționale de capital. Valutele flotante ne reapropie de stadiul de cvasi-barter de care ne îndepărtase, pe vremuri, etalonul aur, se creează haos informațional, diviziunea muncii devine dificilă, calculul economic rațional imposibil. Sistemul productiv devine inefficient, iar statele nu vor asta deoarece le scad resursele bugetare.

ori un regim de „curs fix” (Bretton Woods, SME (aproximativ)), benefic pentru comerț și investiții, dar imposibil între monede cu expansiuni inflaționiste neconcordanțe. Oferă stimulente unor bănci centrale să multiplice cât de mult posibil propria monedă sau, în orice caz, mai mult decât o fac celelalte bănci centrale. Deoarece dacă se reușește țara inflaționistă poate să importe mai multe bunuri și servicii decât exportă și, astfel, poate să se îmbogățească pe cheltuiala celorlalte țări. Asemenea sistemelor monetare naționale, create pentru a acorda privilegiu permanentelor celor mai influente grupuri politice pe seama tuturor celorlalți cetățeni, și instituțiile politice internaționale (Sistemul Monetar European, Banca Centrală Europeană, FMI etc.) sunt suspecte a fi fost înființate pentru a conserva și a cimenta avantajele „castelor” politice și administrative naționale în a face fiecare o inflație optimă.

1 Privind la rolul factul, și nu doar declarat, al instituțiilor de la Bretton Woods, observăm că dacă Banca Mondială se angaja cu precădere în proiecte pe termen lung (credite internaționa-

ria este, în puține cuvinte, următoarea: haosul monetar al anilor '30-'40, expansiunile monetare naționale fără măsură, din care a ieșit și Marea Criză, precum și practica autoruinătoare a devalorizărilor valutare competitive pentru a asigura „competitivitate” în comerțul internațional post-criză, a ajuns să se întoarcă din plin împotriva profețiilor creșterii economice prin politici monetare expansioniste. Era nevoie de o nouă disciplină. Noul aranjament monetar se aseamăna cu unul anterior, operând între 1926 și 1931, doar că dolarul devenea acum singura monedă de rezervă internațională (față de cazul anterior când coabitase cu lira sterlină), rambursabilă în aur la cerere la o cotație de 1 dolar = 1/35 dintr-o uncie de aur la solicitarea guvernelor membre ale aranjamentului. Designul permitea, ca și la primul format de tip aur-devize, inflatarea masei monetare a dolarului peste cantitatea de aur, precum și a maselor monedelor naționale peste dolar, singura limită fiind *improbabila* presiune a guvernelor străine de a cere masiv rambursarea rezervelor de dolari acumulate în aur. După 1944 *improbabila* nu mai avea doar sens statistic. Avea legătura cu statutul privilegiat al SUA de superputere mondială postbelică.

De ce statele lumii postbelice au consimțit SUA poziția de „alocator al inflației mondiale”? Datorită: „rangului” SUA de superputere militară în timpul celui de-al doilea Război Mondial (ca salvatori ai Regatului Unit și Franței), și rămas de necontestat până în prezent; faptului că SUA deveneau la finele conflagrației mondiale creditorul principal al guvernelor occidentale în nevoie de refacere post-război (vezi Planul Marshall); și, nu în ultimul rând, al coimplicării guvernelor co-victorioase în proiecte economice și politice internaționale cu decontare la contribuabil.

Pentru o vreme, SUA au păstrat angajamentul de a răscumpăra, la cerere, cu aur dolarii strânși de băncile centrale străine. Aceasta a limitat potențialul inflaționist american, dar *n-a împiedicat* totuși emiterea constantă de dolari fără acoperire, fapt tradus printr-o spoliere coordonată a cetățenilor americani și ai celorlalte țări din aranjament, prin inflațiile devenite acum sensibil mai convenabil de făcut. Cu atât mai mult cu cât „superputerile” Americii au reușit să „convingă” guverne străine să nu pretindă aur în schimbul dolarilor. Iar când politica exagerat de inflaționistă a dus la o prea mare îndrăzneală a guvernelor străine în încercările lor de a obține aur contra dolari, puterea SUA le-a permis să renunțe la toate angajamentele și să-și declare bancnotele neconvertibile în 1971.

SUA au reușit să conserve statutul de monedă de rezervă a lumii pentru dolarul său, în ciuda fiasco-ului monetar deconspirat în anii '70 în virtutea unei oferte rămase de nerefuzat (pe inflația dolarului nostru, vă construiți inflația voastră!) Vehiculul a rămas același FMI reformat¹ din acel moment în asistent de conjunctură

le), misiunea FMI era de a furniza băncilor centrale ale lumii dolari în situațiile în care cererile de rambursare ale biletelor emise de ele, în dolari (moneda de rezervă internațională), depășeau, sau riscau să o facă, rezervele lor în dolari. FMI le acorda *credite pe termen scurt* exprimate în dolari, iar băncile centrale utilizau dolarii pentru a satisface cererile de rambursare, precum și pentru a descuraja riscul de cereri de rambursare pe fondul crizelor de încredere.

1 Odată cu „raportul Berg” (publicat în 1981 de Banca Mondială), FMI a devenit ținta criticilor venind deopotrivă din partea *asistenților occidentali* cât și a *asistaților tiermondști*: „FMI creează dictatori și dependență...” Venirea la putere a administrațiilor conservatoare (neoliberale) din SUA (Reagan) și Regatul Unit (Thatcher) în anii '80 a făcut ca FMI să-și revizuiască criteriile de acordare a fondurilor sale. Dacă guvernelor țărilor sărace receptoare li se cerea să se angajeze în propagarea contracepției și în politici de egalizare a avuției (ca remediu la sărăcia extremă în rândul unei populații supradimensionate...), autoritățile FMI și-au reconsiderat principiile de acordare a fondurilor după criterii apropiate de cele ale finanțării private: *asanarea finanțelor publice, rambursarea datoriilor către străinătate, reducerea cheltuielilor guvernamentale și a inflației* (bune economice). Dar, hazardul moral persistă în ciuda *bunelor intenții* și a *măsurilor economice bune* impuse de Fond (deși inegal de la un acord FMI la altul): guvernele își pot prezerva puterea apelând la resurse acordate *pe cale politică* și care *în condiții voluntariile, de piață*, nu s-ar fi îndreptat spre țările lor; ei nu suportă, deci, în totalitate costul politic al guvernării, ci,

pentru varii probleme de *stabilizare a cursurilor de schimb* (foarte variabile în noul context) și *echilibrare a balanțelor de plăți* (ale guvernelor inflaționiste și supraîndatorate)¹, deci garanții că inflația va rămâne o modă globală² și din nefericire un incitativ perpetuu pentru politici monetare pasibile a degenera în „crize economice”.

Statele și moneda

Dacă competiția monetară asigură în principiu un *minim* de rezonabilitate în privința oferirii monedei celei mai stabile posibil (rămâne totuși o formă de concurență între... monopoluri monetare naționale – vezi situația în care concurența euro nu a minimizat mai deloc propensiunea spre inflație FED bazată pe ideea dominantei globale încă a monedei americane), față de situația de tip cartel monetar, atunci ideea de *unificarea monetară globală*, în contextul păstrării filosofiei etalonului-hârtie, este infinit de riscantă.

Ideea „nevoii” unei monede unice globale are vechimea *bancorului* lui J. M. Keynes sau a *unitasului* lui F. D. Roosevelt. Astăzi se vorbește despre *acmetalul* lui Nursultan Nazarbaiev, ori despre moneda pe care o visează, în plină criză globală, mandarinii Partidului Comunist Chinez. Plictisiți să strângă în schimbul muncii stoice a chinezului, reinventat în piața globală, papetărie americană depreciată în rezerva

prin transferul unor resurse extrase de la contribuabilii occidentali pe cale coercitivă sunt sprijiniți să rămână la putere (având în continuare beneficii superioare costurilor impuse bunăstării *personale* de condiționalitățile FMI) ceea ce îi demotivează să reformeze economia și societatea lor mai mult decât altminteri. *Avem doar o modificare de grad în stimulentele instituționale perverse pe care le oferă FMI (dintotdeauna) în gestiunea politicilor economice ale statelor asistate.*

1 Cauzele unei balanțe deficitare, într-un context bazat pe puternică intervenție a statului în procurarea resurselor din economie (de ex.: prin inflație și îndatorare externă), ar fi următoarele: *expansiunea monetară însoțită de controlul cursului de schimb sau, mai scurt, supraaprecierea monedei naționale în raport cu cea străină* – în măsura în care cursul de schimb este controlat și este *impus un curs de schimb* care supraapreciază moneda națională, în încercarea de a ascunde deprecierea ca urmare a expansiunii monetare, rezultatul inevitabil este un sold negativ al balanței comerciale (sau un sold mai puțin excedentar decât anterior), în funcție de dimensiunile discrepanței dintre cursul de piață și cursul impus. Cursul supraevaluat face mai rentabil importul și mai puțin rentabil exportul, stimulând astfel importul (ieșirea monedei artificial subapreciată) și penalizând exportul și oferta de valută.

datoria externă – ea creează deficit în balanță așa cum creează orice credit contractat, prin diminuarea exporturilor sau creșterea importurilor de bunuri de consum sau factori de producție. Sunt câteva diferențe esențiale între împrumuturile sau investițiile private și cele inter-guvernamentale sau în care receptorul este un guvern (birocratizare a alocării resurselor în economie, beneficii pentru cei conectați politic și rambursare în contul contribuabililor privați, contractare entuziastă pe termene foarte scurte, combinate cu pasarea responsabilității rambursării pentru ciclul electoral mereu „următor”).

În măsura în care deficitele din balanță au asemenea cauze (supraaprecierea monedei autohtone sau împrumuturile externe), eliminarea lor este benefică, însă prin mergerea la cauze și eliminarea lor, nu prin atacuri suplimentare împotriva întreprinderii private și a ordinii proprietății private, de tipul barierei vamale sau stimulării exporturilor.

Problema *echilibrării balanțelor de plăți* (sau a *finanțării deficitului comercial*) NU are sens în *economia liberă* unde deficitul e finanțat odată cu crearea lui. În *economia intervenționistă* (monetar), cursul monedei expandate exagerat se va deprecia vizibil, lupta băncii centrale prin vânzare de rezerve valutare devine tot mai grea, resursele valutare private sunt retrase, iar STATUL are probleme cu a-și onora obligațiile față de creditorii externi, precum și față de grupurile interne pe care dorește să le aprovizioneze cu valută pentru a-și putea continua operațiile.

2 În hiperinflație și dezintegrare monetară. Aceasta e unica limită a expansiunii frauduloase a monedei și creditului în economie, pe care statele sunt forțate să și-o autoimpună. Tot ce merge până la hiperinflație este un *succes monetar*!

valutară de stat (și aceasta cu atât mai mult pe fondul injecțiilor ipocrite de lichiditate, făcute azi de Federal Reserve întru salvarea complicilor din cartelul bancar în contextul actualei crize). Însă filosofia monetar-bancară contemporană nu trebuie rafinată în ceea ce este mai fragil în ea. Ci ar trebui repudiată fără regrete. Zice același Hoppe:

„un guvern mondial, o bancă centrală și o monedă-hârtie globale – contrar impresiei înșelătoare că reprezintă valori universale – nu înseamnă decât universalizarea și intensificarea exploatării, fraudei expansioniste și distrugerii economice”.

O întoarcere la apropiul din debut

Deci, cu ce idee se poate rămâne judecând *geo-arghiro-politica* – un termen livresc pentru ce altcumva am putea denumi „geopolitica monetară”? O dată, virtuozitatea dolosivă pe care statele combatante sau cooperante ale lumii noastre ne-o pregătesc. Fariseismul lui *In God We Trust*, pictat din 1956 pe absolut fiecare bancnotă verde americană poate fi considerat de unii sfidător. Marele contrafăcător de monedă, Statul, își pune fraudă sub protecția divinității. Dar și fără a o anunțe blasfemiator, toți contrafăcătorii statali ai lumii o fac într-o armonie complice. Miza e mare; ierarhiile creionate au mici fisuri și fronde marginale. Important este să tacă ceilalți: producții. Revenind la fraza din debutul lucrării, în domeniul monetar, parafraza postulatului lui Mackinder poate avea o tărie legică de-a dreptul „praxeologică”.

Adus cumva din condei, aceasta ar putea suna astfel:

„... cine controlează moneda (de rezervă a) lumii, controlează inflația lumii; cine controlează inflația lumii, controlează economia lumii; cine controlează economia lumii, controlează lumea. Adică pe noi, restul”.

Politica monetară și revenirea economiei iluziei

■ BOGDAN GLĂVAN

Abstract

The current crisis has its origins in the inflationist policy pursued by central banks throughout the world. The main consequence of money production that affects primarily the credit market is the economic boom: a cluster of malinvestment induced by the falsification of interest rate and economic calculation. However, the new profits are only illusory, and the monetary engineered growth is doomed to collapse. We study the relation between the interest rate and the stock market in Romania, showing that we are currently experiencing a boom similar to the one before the 2009 crisis.

Keywords

Monetary policy, central bank, optimization of the monetary mass, taxation through inflation

Politica monetară, bursa și economia iluziei

Factorul determinant fundamental al crizei este politica inflaționistă de la începutul anilor 2000. Această concluzie este împărtășită de un număr larg de economiști și poate de cei mai apreciați specialiști în teoria monetară¹. Relaxarea monetară întreprinsă de fostul guvernator al băncii centrale americane (Fed), Alan Greenspan, s-a materializat în reducerea drastică a ratei dobânzii². Consecințele emisiunii monetare și ale canalizării acesteia pe piața creditului, unde reduce în mod artificial rata dobânzii, sunt duble: pe de o parte vorbim de expansiunea creditului, încurajarea investițiilor nesustenabile și a celor cu un grad de risc mai ridicat; pe de altă parte avem în vedere boom-ul bursier –

1 De exemplu, A. Meltzer, „Reflections on the Financial Crisis”, *Cato Journal* 29(1), (2009) și J. Taylor, „The Financial Crisis and the Policy Responses: An Empirical Analysis of What Went Wrong”, *NBER Working Paper* 14631, 2009.

2 De la 6,25% la începutul anului la 1,75% la sfârșitul acestuia. Ea a continuat să scadă, atingând un nivel record de 1% în 2003, nivel la care a rămas timp de un an. În contextul creșterii prețurilor, rata reală a fost chiar negativă, timp de 2 ani și jumătate – ceea ce înseamnă că băncile au fost plătite ca să ia bani de la Fed, bani pe care i-au canalizat în economie ținând cont de celelalte stimulente și constrângeri politice care le influențează deciziile.

supraevaluarea acțiunilor firmelor al căror profit este puternic influențat de creditul ieftin.

Putem pe bună dreptate să numim această stare de lucruri economia iluziei¹. După cum explica L. von Mises, „scăderea ratelor dobânzii falsifică calculul oamenilor de afaceri. Deși totalul bunurilor de capital disponibile nu a crescut, calculul folosește cifre care ar fi fost utilizabile doar dacă o asemenea creștere ar fi avut loc. Rezultatul unor asemenea calcule este prin urmare înșelător. Ele fac să apară profitabile și realizabile unele proiecte pe care un calcul corect, bazat pe o rată a dobânzii nemanipulată de expansiunea creditului, le-ar fi arătat ca nerealizabile. Întreprinzătorii se lansează în executarea unor astfel de proiecte. Afacerile sunt stimulate. Înpe un avânt exploziv („boom”)”².

Bursa este prima piață, după cea a creditului, puternic afectată de reducerea ratei dobânzii, aceasta din urmă comportând două semnificații: prima este evidențierea de noi oportunități de investiții pentru anumite firme, de perspective favorabile, generând prin urmare creșterea cursurilor acțiunilor; a doua constă în faptul că numeroși investitori vor încerca să renunțe la activele financiare cu randament mai mic în noile condiții (în special depozite bancare dar și titluri de creanță) și să cumpere acțiuni, ceea ce va accelera tendința de urcare a cursurilor acestora³.

Unul dintre printre primele lucruri pe care le învață tânărul discipol al economiei despre bursă este acela că această instituție anticipează mersul economiei. Nimic nu poate fi mai departe de adevăr în acest moment. Deși pe o piață neafectată de expansiunea creditului bursa și-ar îndeplini rolul de busolă a economiei, în sistemul monetar-financiar actual, bazat pe monedă discreționară și expansiunea creditului, bursa este un uriaș mecanism de redistribuție. Creșterea explozivă a cotațiilor titlurilor listate la Bursa de valori din București (BVB) din ultima perioadă arată faptul că ne îndreptăm pe același drum nesustenabil pe care am mers și înainte de criza de anul trecut. Vom detalia acest aspect în a doua parte a articolului, după ce vom explica efectele politicii monetare.

Două legi fundamentale ale teoriei monetare

Prima lege fundamentală a teoriei monetare spune că orice cantitate de bani este optimă pentru economie⁴. Teza optimalității naturale a masei monetare nu este nouă. Că beneficiile ce decurg din utilizarea banilor sunt independente de cantitatea acestora, altfel spus, că bunăstarea societății nu depinde de un anumit nivel al masei monetare, constituie un principiu descoperit pentru prima dată de economiștii clasici englezi. Principiul, rar prezentat explicit în manualele universitare de specialitate, însă nu mai puțin esențial în înțelegerea teoriei monetare, poate fi demonstrat în două moduri. În primul rând, ne putem imagina două țări (sau două planete), populate cu oameni având aceeași avuție, cu preferințe similare de consum, singura deosebire dintre cele două țări fiind faptul că în una din ele masa monetară este dublă față de masa monetară existentă în cealaltă țară. Între cele două țări nu ar

1 Vezi și L. Voinea, *Sfârșitul economiei iluziei*, (București: Editura Publica, 2009). Lucrarea surprinde destul de bine trăsăturile creșterii economice nesustenabile care în România a atins apogeul în 2008, chiar dacă în ceea ce privește explicarea acestora multe dintre argumentele autorului sunt criticabile.

2 L. von Mises, *Human Action, Scholars Edition*, (Auburn: Ludwig von Mises Institute 1998), 553.

3 Asistăm la inversarea acestei evoluții atunci când politica monetară își schimbă cursul. În consecință, este de așteptat că, odata ce pomparea de bani în economie încetează, bursa sa fie la fel de dramatic influențată ca și relațiile dintre bănci și debitorii lor.

4 Există astfel o diferență între monedă și celelalte bunuri. În ceea ce le privește pe ultimele, creșterea producției este evident benefică pentru societate.

exista nici o diferență economică, în afara faptului că nivelului prețurilor ar fi dublu în țara cu o cantitate dublă de monedă¹. La acest rezultat se ajunge deoarece oamenii nu cad pradă „iluziei monetare”.

Legea optimalității cantității banilor poate fi demonstrată și altfel. Satisfacerea nevoilor indivizilor este condiționată de producția diverselor mărfuri. Când judecă oportunitatea deciziilor de alocare a resurselor în diferitele linii de producție, întreprinzătorii se ghidează după nivelul anticipat al profitului, care exprimă o relație între prețul factorilor de producție folosiți și prețul de vânzare al bunului obținut cu respectivi factori. Expansiunea sau restrângerea masei monetare afectează în cele din urmă întreg ansamblul de prețuri, lăsând astfel nealterat tabloul profiturilor. Prin urmare, aceasta nu poate influența deciziile antreprenoriale privind modul de alocare a resurselor. Avuția reală a societății nu poate fi modificată prin manevrarea cantității banilor². Diferitele nivele ale masei monetare, prin diferitele nivele ale prețurilor pe care le determină, sunt astfel neutre față de bunăstarea membrilor societății. Aceasta din urmă este afectată doar de prețurile relative, de raporturile care există între anumite prețuri și nu de prețurile în sine.

A doua lege fundamentală a teoriei monetare stipulează că variațiile masei monetare au drept efect un proces de redistribuire a avuției. Exploatarea o linie de gândire bine conturată de R. Cantillon, trebuie să reținem că sporirea masei monetare se realizează, pentru început, prin sporirea sumelor deținute de anumiți indivizi. Acești indivizi sunt avantajați pentru că dispun de o putere de cumpărare mai mare, în vreme ce puterea de cumpărare a celorlalți nu s-a modificat. Pe măsură ce primii receptori ai banilor suplimentari încearcă să-și materializeze creșterea nominală a avuției, cumpărând diverse bunuri, ei intră în contact cu alți indivizi, cei care le vând respectivele bunuri, transferându-le astfel noii bani. În cursul acestui proces prețurile cresc, diminuând valoarea unității monetare și sustrăgând, în consecință, o parte a avuției reale a celor care nu au intrat încă în posesia noilor bani sau i-au primit abia după ce majoritatea prețurilor mărfurilor pe care obișnuiesc să le cumpere au crescut deja.

Inflația acționează astfel ca un impozit. Toți economiștii recunosc acest lucru. Cu cât se produc mai mulți bani, cu atât valoarea lor scade (față de ce ar fi fost în absența expansiunii monetare), răpind astfel avuția unora și îmbogățindu-i pe alții. Scăderea valorii unității monetare, nu ne afectează pe toți la fel: depinde de poziția noastră pe circuitul banilor. Cei care se află aproape de punctul de intrare al banilor în economie au de câștigat, deoarece veniturile lor cresc înainte ca nivelul general al prețurilor să reflecte emisiunea monetară; cei care se află la coadă pierd, deoarece veniturile lor cresc abia după ce inflația și-a făcut simțite efectele. În prima categorie intră acei actori economici care sunt beneficiarii inflației: guvernul (care este indirect finanțat de banca centrală), băncile (care se refinanțează de la banca centrală) și participanții pe piețele imediat afectate de creditul ieftin (bursa, piața imobiliară ș.a.). În a doua categorie intră majoritatea populației, în special cei cu venituri fixe stabilite de stat (pensionari, de exemplu).

În sistemul economic actual există două categorii de indivizi: cei care plătesc taxele și cei care trăiesc din taxe. Din perspectiva discuției noastre, societatea se împarte în grupul celor care beneficiază de pe urma inflației și în grupul (mult mai numeros) al celor care este expropriat prin inflație: unii prosperă de pe urma inflației, alții sără-

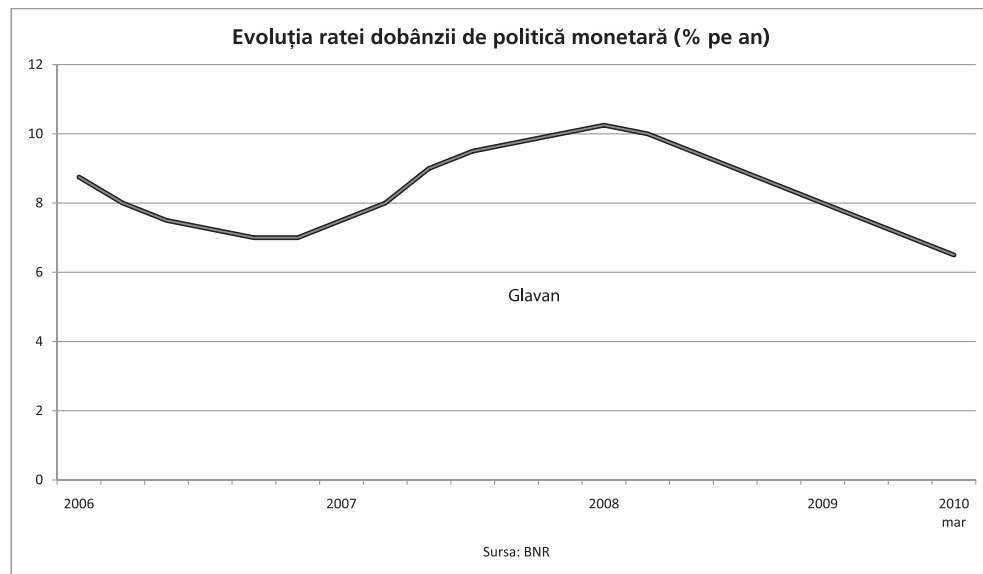
1 Această observație se poate regăsi în J. B. Say, *Traité d'économie politique*, 6th ed. (Paris: Guillaumin, 1841), 248, și derivă în esență de la D. Hume și J. S. Mill.

2 Această demonstrație a legii că beneficiile trase de pe urma utilizării banilor sunt independente de volumul masei monetare îi aparține lui L. von Mises. Autorul subliniază că ceea ce îi interesează deopotrivă pe consumatori și pe întreprinzători nu este masa monetară, respectiv un anumit „nivel al prețurilor”. Ei sunt interesați de relația dintre prețul de vânzare și cost, de diferența dintre venituri și cheltuieli.

cesc. De aceea creșterea nivelului de trai prin expansiunea creditului este o iluzie, pentru că expansiunea creditului nu este decât o formă de impozitare. Prin impozitare nu se poate crește bunăstarea, ea doar se poate redistribui. Interesant este că deși, așa cum spuneam, economiștii recunosc că inflația înseamnă impozitare și că marea lor majoritate acceptă faptul că impozitarea nu poate fi o sursă de creștere economică, unii cred că inflația promovează tocmai acest lucru. Este vorba despre una dintre cele mai mari iluzii (erori) de gândire economică. Omul consecvent ar trebui să admită una din două: fie inflația este impozitare și, ca atare, nu duce decât la redistribuție, fie inflația nu este impozitare și atunci ar putea să ne crească bunăstarea tuturor – cu 2% pe an¹ sau cu orice cifră considerată optimă de autoritățile monetare.

În România statul a atras prin inflație resurse însemnate, mai ales în primii ani după Revoluție. Este suficient să amintim experiența anilor 1991-1993, când rata inflației a atins 200%-300% în vreme ce depozitele bancare erau remunerate cu maxim 70%, randamentul real al acestora situându-se la mai puțin de - (minus) 100%! În prezent, ne aflăm în pragul unui nou experiment de impozitare prin inflație, în condițiile în care guvernul a acumulat deficite bugetare însemnate, iar banca centrală a înțeles nevoia refinanțării acestuia și a redus rata dobânzii la un nivel minim istoric.

Guvernatorul BNR Mugur Isărescu a precizat în mod repetat că rata dobânzii la depozite ar trebui să fie doar cu 1% peste rata inflației – considerație care a stat în spatele recente decizii a BNR de a reduce rata dobânzii de politică monetară la 6,5%. Această cifră nu este însă fundamentată în știința economică și în sprijinul ei nu au fost aduse argumente. Mai mult, dacă politica monetară a BNR își propune în mod serios acest obiectiv, atunci am putea asista la revenirea ratei dobânzii pe teritoriu negativ, cu influențe cât se poate de nefaste asupra alocării resurselor. Această considerație are în vedere în principal modalitatea de calcul a ratei inflației – criteriul utilizat de banca centrală pentru modificarea ratei dobânzii. Această rată este indicele prețurilor de consum (IPC). Însă IPC este doar o medie, o estimare a creșterii prețurilor, complet nerelevantă pentru mulți români. Conform indicatorului, rata inflației s-a cifrat în 2009 la doar puțin peste 4,5%, o valoare foarte mică dacă este

¹ Conform practicii politicii de țintire a inflației din țările dezvoltate. Recent, diverși economiști au argumentat mutarea țintei de inflație la 4%.

să o comparăm cu percepția populației (în special a celei din mediul urban) despre pierderea puterii de cumpărare a leului. În consecință, dacă băncile ajung să remunereze economiile cu o rată a dobânzii de 4,5%-5,5% este de așteptat ca mulți români să considere randamentul depozitelor bancare (în fond, al economisirii) drept insuficient și, după o scurtă perioadă de creștere a economisirilor, am putea asista din nou la reluarea cheltuielilor exuberante (private și publice) care au caracterizat „economia iluziei” din perioada 2003-2008.

Relaxarea monetară naște boom bursier

Politica banilor ieftini a afectat de multe ori în istoria economică piețele bunurilor de capital (piețele „activelor”, cum se mai spune). În consecință, bursa – piața titlurilor de proprietate asupra bunurilor de capital – a fost puternic influențată: creșterea profitabilității investițiilor, a valorii bunurilor de capital se traduce în creșterea valorii firmelor și, deci, a acțiunilor acestora. În ultimele decenii a devenit din ce în ce mai evident că însă bursa este direct influențată de expansiunea creditului. Instituțiile financiare au găsit o cale de a capta mai bine beneficiile tipăririi de bani, creând diverse inovații financiare prin care au adus bursa mai aproape de robinetul cu bani. În esență, toate se rezumă la o singură metodă: cumpărarea de titluri financiare pe datorie¹. Astfel, prețul activelor „financiare” nu trebuie să mai aștepte prețul activelor „reale”: el reflectă aproape instantaneu condițiile monetare.

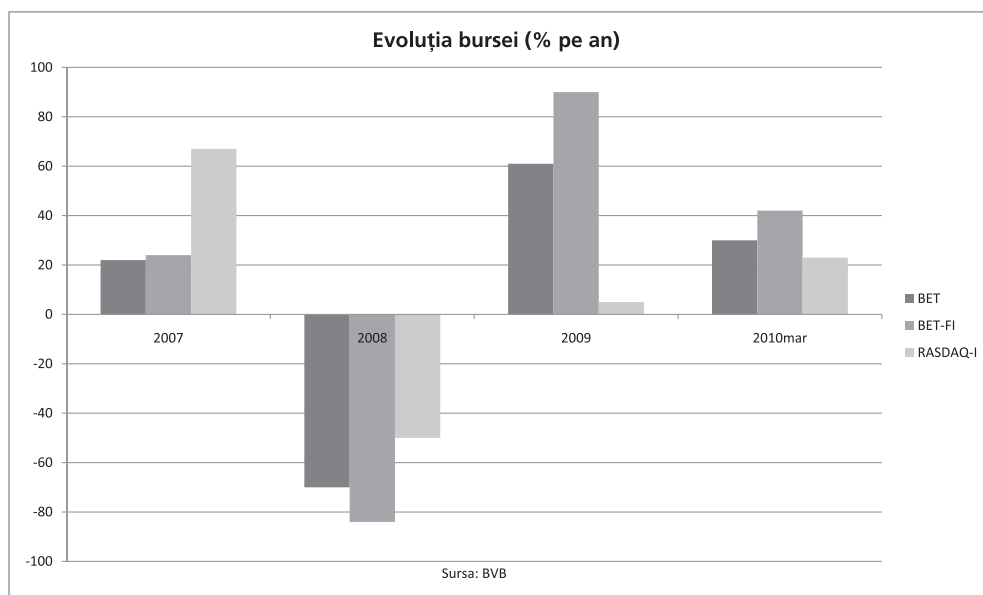
Criza economică din 2007 a fost abordată eronat de aproape toate guvernele lumii. „Soluțiile” găsite se rezumă în esență la un singur lucru: *bail-out*, adică socializarea pierderilor, acoperirea acestora prin impozitare, respectiv prin expansiune monetară (fiindcă niciun guvern nu este atât de curajos încât să arate în mod transparent povara datoriilor private trecute în seama contribuabilului, ridicând impozitele „clasice” pe măsura redistribuției efectuate). De aceea, bursele au răspuns extrem de prompt. Anul trecut în România PIB a scăzut cu peste 7% dar investitorii la bursă și-au dublat capitalul investit. Aceast fenomen nu poate fi interpretat altfel decât ca o conștientizare a faptului că măsurile de relaxare monetară nu au alt efect decât „stimularea” redistribuției!²

Urmărind cele două grafice observăm strânsa corelație dintre mișcarea ratei dobânzii și evoluția bursei. Cât timp rata dobânzii a urmat un trend descrescător sub presiunea creșterii masei monetare, bursa a reacționat pozitiv, deoarece creșterea speculative a cotațiilor este deosebit de profitabilă. Creșterea ratei dobânzii din anul 2008 a fost urmată instantaneu de colapsul bursier. Scăderea agresivă a ratei dobânzii de pe parcursul anului 2009 (continuată în prezent) a favorizat piața de capital³. Ritmul de creștere înregistrat în primul trimestru din 2010 la BVB l-a depășit chiar și pe cel de anul trecut. De fapt, el este de două ori mai rapid: indicele BET a crescut cu 30%, față de 60% pe parcursul întregului an 2009. Iar sentimentul dominant pe piață este că ne aflăm abia la începutul boom-ului. Creșterea pieței RASDAQ abia a început, iar „diversificarea” investitorilor în acțiuni care își dublează valoarea în doar câteva luni atestă cu prisosință acest lucru.

1 De unde creșterea explozivă a îndatorării – așa-numitul „leverage” (anumite instituții financiare de prim-rang au ajuns să aibă un „leverage” egal cu 50).

2 O nouă eroare se dezvăluie în acest moment. Autoritățile se plâng că creditul nu este suficient de ieftin. Dar, dacă așa stau lucrurile, atunci de ce crește bursa cu un ritm comparabil cu cel anterior crizei?

3 Se cuvine să remarcăm că efectele relaxării monetare asupra restului economiei au fost minime până în prezent.

Dacă condițiile monetare permissive continuă, piețele se vor îndrepta către către maximele dinainte de criză (unele titluri sunt foarte aproape de acest nivel). Cu cât BNR pompează mai multe lichidități și scade mai mult rata dobânzii, cu atât apetitul investitorilor pentru escaladarea cotațiilor crește. Creșterea masei monetare se traduce imediat în creșterea lichidității bursei, implicit în creșterea valorii portofoliilor. O scurtă comparație este elocventă pentru descrierea situației în care ne aflăm. În vreme ce rata dobânzii la credite se apropie vertiginos de 10% pe an, acesta este randamentul înregistrat de cele mai lichide acțiuni cotate într-o singură lună! Este evident că îndatorarea în scopul speculației bursiere este deosebit de profitabilă, ceea ce explică actualul *rally*.

Concluzie

Politica banilor ieftini înseamnă redistribuția avuției. Politica monetară realizează un transfer de avuție de la grupurile sociale ale căror venituri sunt fixe sau ajustabile lent către grupurile ale căror venituri sunt rapid afectate (pozitiv) de injecția monetară. Bursa se numără printre piețele puternic distorsionate de expansiunea creditului. Experiența recentă a României atestă cu prisosință această concluzie și servește de avertisment pentru ceea ce va urma.

Despre cauzele crizei financiare actuale

subevaluarea riscului și complexitatea sistemului financiar¹

■ ALEXANDRA HOROBET, IULIA LUPU
și DAN GABRIEL DUMITRESCU

Abstract

The paper presents the authors' views on the possible underlying and interconnected causes of the current financial crisis: the underassessment of risk by market participants and the inherent complexity of financial systems. Besides other explanations of the causes behind the recent financial turmoil such as government and central bank policies, financial markets liberalization, investors' excessive appetite for risk and the use of financial models, one need to recognize the fact that underassessment of risk by market participants and policy makers is a major cause for the current crises, as for previous ones. The underestimation of risk is tightly coupled to the complexity of nowadays financial markets, as a result of an interlinking of securities, structures, and derivatives build around the subprime mortgages.

Keywords

Financial crisis, financial markets, financial system, complexity, risk

Piețele internaționale de capital se aflau la începutul acestui secol într-o eră a integrării financiare și aproape nimeni nu considera ca probabilă ipoteza unei reversibilități a procesului de globalizare. În timpul primelor opt decenii ale secolului 20 valoarea activelor financiare globale a avut aproape același ritm de creștere cu produsul intern brut global, cu excepția anilor de război în care, datorită creșterii rapide a datoriilor publice, dinamica valorii activelor financiare globale a fost mai ridicată. La sfârșitul anului 2007, valoarea activelor financiare globale a atins un vârf de 194 trilioane dolari SUA, reprezentând 343% din produsul intern global, ceea ce semnifică un grad al intensității financiare fără precedent². Creșterea valorii activelor financiare de până în 2007 poate fi explicată de numeroși factori, cei mai importanți fiind dezvoltarea și sofisticarea comunicațiilor și a tehnologiilor, liberalizarea și dereglementarea piețelor fi-

1 Acest articol prezintă rezultate realizate în cadrul proiectului „Modelarea comportamentului economic observat pe bază de experiment prin metoda științei complexității. Studiu de caz Bursa de valori București”, Codul proiectului IDEI_ 829, nr. 271 / 01.10.2007, CNCIS, PNII/IDEI.

2 Intensitatea financiară este un indicator care măsoară raportul dintre valoarea activelor financiare și produsul intern brut, valoarea lui oferind informații cu privire la importanța economiei financiare comparativ cu cea reală.

nanciare, și inovarea la nivelul produselor financiare, mai ales a instrumentelor derivate.

Începând cu anii '80, cea mai importantă contribuție la această evoluție au avut-o de departe activele financiare de tipul acțiunilor și cele de datorie privată, pe măsură ce companiile și instituțiile financiare au apelat din ce în ce mai mult la piețele de capital pentru a-și asigura finanțarea necesară, în defavoarea pieței bancare. Atât piețele de capital mature, cât și cele emergente, au generat această evoluție a activelor financiare globale: pentru a oferi numai exemplul Statelor Unite, valoarea totală a activelor financiare disponibile la tranzacționare determinată ca pondere în produsul global brut a crescut de mai mult de două ori după 1980 comparativ cu creșterea din cei opt ani anteriori. Piețele emergente și-au adus și ele contribuția, printr-o dezvoltare atipică a sistemelor financiare comparativ cu ceea ce piețele astăzi mature de capital au experimentat din punct de vedere istoric, și anume o preponderență a piețelor financiare de acțiuni față de cele de datorie privată și publică în sistemul lor financiar.

Anul 2008 a adus, însă, o întrerupere a acestei tendințe de creștere, valoarea activelor financiare globale reducându-se cu 16 trilioane dolari SUA, pentru a atinge numai 178 trilioane dolari SUA, acțiunile fiind titlurile financiare responsabile în mare parte pentru această reducere, așa cum relevă un studiu recent publicat de McKinsey Global Institute¹.

Implicațiile acestui tip de dezvoltare a piețelor financiare sunt numeroase, însă una dintre cele mai semnificative poate fi considerată a fi creșterea accentuată a gradului de lichiditate a piețelor financiare internaționale care, la rândul său, se află în spatele unor creșteri nejustificate de prețuri pe anumite piețe, mai ales pe cea a titlurilor de proprietate (acțiuni și asimilate lor). Apariția pe piață și consolidarea unor investitori instituționali de genul fondurilor speculative (engl. hedge funds), ale căror tranzacții sunt fundamental construite pe lichiditatea ridicată a piețelor de capital, dar și pe utilizarea uneori excesivă a îndatorării, a condus la creșterea riscului de credit pe piețele financiare. În plus, lipsa de informație cu privire la operațiunile derulate de acești operatori² nu a făcut decât să amplifice riscul de sistem pe piețele financiare. Euforia prezentă pe piețele financiare, dar și pe cele imobiliare (aceasta din urmă susținută în principal prin apelarea la împrumuturi finanțate tot de piețele financiare), numărul precedent al inovațiilor sub forma apariției de instrumente financiare capabile să satisfacă aproape orice nevoie a participanților pe piață din perspectiva scadenței, rezultatului sau riscului asociat folosirii unui instrument financiar, dezvoltarea unor instrumente financiare complexe și sofisticate a căror utilizare nu este suficient de bine înțeleasă de cei care le dețin (și, în unele cazuri, nici de către cei care le oferă spre vânzare), strategiile de asigurare și reasigurare a riscului folosite de instituțiile financiare și non-financiare, deși riscul rămâne undeva în sistem, și, nu în ultimul rând, conexiunile strânse create între diversele categorii de piețe financiare, au dus la atingerea unui punct critic în evoluția piețelor financiare. Punctul critic a fost reprezentat de momentul în care investitorii au înțeles că primele de risc pe care le cereau pentru asumarea riscului erau mult prea mici comparativ cu dimensiunea expunerii lor la risc. Însă atunci criza financiară deja își făcuse intrarea.

1 *** (2009), „The new power brokers: How oil, Asia, hedge funds, and private equity are faring in the financial crisis”, McKinsey Global Institute

2 Opacitatea fondurilor speculative cu privire la operațiunile derulate este una dintre caracteristicile lor de bază, atâta vreme cât sursa majoră a profiturilor obținute este identificarea și exploatarea discrepanțelor de prețuri între active financiare similare sau relativ similare tranzacționate pe diferite piețe sau cu scadențe diferite.

Expunere la risc și primă de risc

O scurtă privire aruncată asupra dimensiunii primelor de risc pe piețele de capital internațional este suficientă pentru a înțelege subestimarea riscului înainte de declanșarea crizei financiare în 2007 și agravarea ei la sfârșitul lui 2008. Astfel, dacă urmărim evoluția diferitelor prime de lichiditate pe piața americană în perioada 2001-2008 putem observa o reducere dramatică a lor până în 2007, urmată apoi de o creștere accentuată în timpul crizei financiare. Spre exemplu, diferența de rată a dobânzii între depozitele în eurodolari la scadența de trei luni și bonurile de trezorerie emise de guvernul american a abut o medie de 47 de puncte de bază în 2000, coborând apoi la 22 de puncte de bază în 2001 și la numai 9 puncte de bază în 2002, pentru a se menține în jurul acestei valori încă doi ani, crescând de abia în 2006 la 34 puncte de bază¹. Cât privește prima de risc de credit sau de neplată (engl. default risk), definită ca diferență între randamentul activelor cu grad de risc de neplată ridicat – cum ar fi obligațiunile cu randament ridicat² - și randamentul obligațiunilor corporative cu rating ridicat (de exemplu rating AAA), și ea a urmat aceeași evoluție înainte de criză, după cum ilustrează Figura 1: spre sfârșitul lui 2007 prima de risc a coborât la niveluri istorice minime de aproape 2 puncte procentuale, comparativ cu valori de aproximativ 10 puncte procentuale la începutul lui 2003.

Figura 1. Evoluția primei de risc între obligațiunile cu randament ridicat și obligațiunile corporative cu rating AAA, 1989-2009

Notă: intervalele umbrite reprezintă perioadele de recesiune pe piața americană, iar linia verticală marchează debutul actualei crize financiare.

Sursa: Mehmet Pasaogullari, Timothy Bianco (2009) „An Update on the High-Yield Corporate Bond Spread and Economic Activity”, Economic Trends, Federal Reserve Bank of Cleveland

De la declanșarea crizei numeroși economiști, analiști și comentatori au oferit diverse explicații mai mult sau mai puțin convingătoare pentru cauzele producerii ei: unele pun în centru politicile guvernamentale și ale băncilor centrale, altele se îndreaptă către procesul accentuat de liberalizare și reglementare a piețelor financiare, altele se concentrează pe apetitul față de risc al investitorilor, iar unele încearcă să blameze modelarea excesivă pentru declanșarea crizei. Dincolo de aceste posi-

¹ James R. Barth, Tong Li, Triphon Phumiwasana, „The U.S. Financial Crisis: Credit Crunch and Yield Spreads” RBS Reserve Management Trends (2009), Robert Pringle and Nick Carver (eds), Central Banking Ltd.

² Engl. high-yield bonds, junk bonds

bile explicații, însă, cred ca trebuie să recunoaștem faptul că subevaluarea riscului de către participanții la piață, evidentă din valoarea foarte redusă a primelor de risc înainte de criză despre care aminteam înainte, ca și de către decidenții de politică economică, reprezintă o cauză majoră a actualei crize financiare.

Crizele financiare sunt diferite și în același timp similare. Radelet și Sachs (1998)¹ propun o clasificare a crizelor financiare, plecând de la cauzele lor inițiale: (1) atacuri speculative asupra cursului de schimb – aici vorbim fie de atacuri bazate pe date macroeconomice fundamentale, fie de atacuri pur speculative; (2) panică financiară; (3) spargerea unei balon speculativ; (4) o criză de hazard moral, sub forma unor pachete de salvare explicate sau implicite; și (5) acumularea unei datorii publice de valoare ridicată, însoțită de măsuri eronate de politică economică. La o privire mai atentă asupra acestor tipuri de crize financiare constatăm că aproape toate apar în momentul în care participanții pe piață, mai ales cei privați, înțeleg și apreciază în mod corect nivelul riscului la care se expun. Iar atunci când acești participanți reușesc să conecteze din nou riscul cu prima de risc pe care o cer, de regulă se produc așa-numitele „corecții” pe piețele financiare. Uneori, în cazul în care „exuberanța irațională”, pentru a folosi un termen avansat de Alan Greenspan, fostul președinte al Federal Reserve, atinge un nivel exagerat, corecțiile pot lua forma unui colaps al piețelor financiare.

Fenomenul de corecție la nivelul primelor de risc este observabil pe piețele financiare după a doua jumătate a anului 2009, valoarea acestora revenind la un oarecare „normal” față de cei patru-cinci ani premergători crizei, după ce crescuse aproape exponențial de la sfârșitul lui 2009 (vezi Figura 1).

Complexitatea sistemului financiar și subestimarea riscului

Fluctuațiile randamentelor pe piețele de capital sunt un atribut normal al acestora din urmă, indiferent de țara de origine. Brock (2002)² observă un aspect curios al crizelor financiare și al instabilității financiare: ele nu par a reflecta volatilitatea din economia reală, sau cel puțin nu în cazul piețelor mature. În timp ce riscul a crescut pe piețele de capital, economia reală a cunoscut o evoluție de sens contrar: pentru a lua exemplul Statelor Unite, volatilitatea produsului intern brut a scăzut dramatic în ultimii cincizeci de ani, același lucru fiind detectabil și la nivelul venitului disponibil. Având în spate o mai mare stabilitate a productivității economice și a veniturilor, și un acces mai puțin restricționat la finanțarea pe credit, variabilitatea anuală a consumului a fost de trei ori mai redusă decât cea înregistrată la jumătatea secolului trecut. Și pentru țările europene, atât produsul intern brut, cât și consumul, au fost mai stabile în ultimii cincizeci de ani. În același timp, volatilitatea anuală medie a indicelui Standard & Poor's 500 a fost mai ridicată în ultimii douăzeci de ani comparativ cu valoarea de acum cincizeci de ani. Bookstaber (2007)³ înțelege acest paradox, și anume faptul că riscul total pe piețele financiare a crescut în ciuda unei reduceri semnificative a riscului economic exogen, ca simptomul cheie al unei erori de construcție a sistemului financiar, un sistem în care riscul ar trebui să se reducă, dar acest lucru nu se întâmplă. Criza financiară actuală ilustrează din plin acest fenomen.

Dramatic este însă și faptul că dimensiunea riscului nu a fost complet cunoscută de participanții pe piață, ceea ce a și determinat subestimarea riscului observa-

1 Steven Radelet, Jeffrey Sachs, „The Onset of the East Asian Financial Crisis”, *NBER Working Paper No. 6680*, National Bureau of Economic Research, Inc, 1998.

2 Woody Brock, *The Transformation of Risk: Main Street versus Wall Street*, (Profile Report, Strategic Economic Decisions, Inc, 2002).

3 Richard Bookstaber, *A Demon of Our Own Design*, Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc, 2007.

bilă în nivelul primelor de risc. Necunoașterea nivelului riscului se datorează complexității sistemului financiar, derivate, pe de o parte, din gradul ridicat de sofisticare a instrumentelor tranzacționate și disponibile pe piețele financiare și, pe de altă parte, din legăturile stabilite între diversele tipuri de active financiare, instrumente derivate și alte structuri financiare asociate sub o formă sau alta creditelor ipotecare subprime. Aceste credite reprezintă un instrument financiar inovator construit cu scopul de a permite debitorilor cu venituri mici și risc ridicat de rambursare să acceseze piața creditelor imobiliare. În condițiile unor rate ale dobânzilor pe termen lung în scădere în mai toate țările și ale unor rate reduse ale inflației, prețurile tuturor activelor, inclusiv ale celor de pe piața imobiliară, au înregistrat ritmuri ridicate de creștere. Ca urmare, cererea pentru active financiare cu randament ridicat (și risc ridicat) având în spate credite ipotecare subprime a crescut semnificativ, mai ales în Statele Unite¹. Elementul cheie al construcției unui credit ipotecar subprim este reprezentat de capacitatea debitorilor de a-și finanța și apoi refinanța locuințele plecând de la câștigurile de capital obținute ca urmare a creșterii prețurilor acestora pe orizonturi scurte de timp, ulterior acestea fiind transformate în garanții pentru un nou credit ipotecar. Rezultatul a fost crearea unor structuri financiare unice pentru securitizarea creditelor ipotecare subprime, sub forma activelor financiare care aveau în spate ipoteci din zone rezidențiale (engl. residential mortgage-backed securities – RMBS) și care au pătruns repede în portofoliile de obligațiuni garantate (engl. collateralized debt obligations – CDO). La rândul lor, aceste portofolii au fost folosite frecvent de instituțiile financiare pentru managementul portofoliilor de active financiare garantate cu active (engl. asset-backed securities), al RMBS și al activelor financiare garantate cu hârtii comerciale (engl. commercial-backed securities). Mai mult, instituțiile financiare au demarat procesul de vânzare a tranșelor de CDO la valoarea lor de piață, ca și cel de schimbare a riscului lor în tranzacții cu marjă negativă (engl. negative basis trades). Simultan, un risc suplimentar al procesului de securitizare a creditelor subprime a fost indus în sistem prin intermediul swap-urilor pe riscul de credit (engl. credit default swaps) ca inputuri pentru CDO. Este evident, fie și din această sumară descriere a instrumentelor financiare și a modalităților de conectare între ele, că rețeaua de instrumente financiare clasice și derivate a generat o lipsă de informare a participanților pe piață cu privire la sursele primare de risc aflate în spatele lor.

Complexitatea sistemului financiar este fără îndoială produsul legăturilor create între diversele tipuri de piețe financiare și a fost accentuată de dezvoltarea unor instrumente financiare derivate care domină peisajul financiar și care sunt apte să satisfacă, practic, orice nevoie a deținătorului lor, adesea cu consecințe neprevăzute de genul crizelor financiare. După ce criza financiară a erupt, autoritățile guvernamentale și băncile centrale au propus aproape la unison înăsprirea reglementărilor pentru operatorii pe piețele financiare, ca o măsură de prevenire a apariției unor crize financiare viitoare de amploare. Dar controlul riscului, care se încearcă prin aceste reglementări de multe ori suprapuse, nu face decât să ridice gradul de complexitate al piețelor financiare, ceea ce va duce la o nouă criză, mai devreme sau mai târziu, poate și mai gravă decât actuala. Soluția ar putea fi reprezentată de încercarea autorităților de a reduce gradul de complexitate al sistemului financiar, în locul controlării atotcuprinzătoare și perseverente a riscului la toate nivelele sistemului. Întrebarea este, însă: sunt capabile autoritățile de un astfel de demers?

¹ Creditele subprime au crescut de trei ori în perioada 2002-2005, dar mai interesant este faptul că amplitudinea acestei creșteri nu a fost evidentă decât în 2005: în 2005, creditele subprime reprezentau numai 7% din creditele ipotecare în Statele Unite, în timp ce ponderea lor a crescut la 20% în 2005.

Puterile emergente și criza globală

■ SERGIU TĂMAȘ

Abstract

The tectonic movement which took place in the global economy, in the context of the current financial crisis, draws our attention in the direction of the increasingly important role the "emergent powers" have in the global politics, mainly due to their spectacular economic growth compared to the modest one of the industrial powers. The success of the emergent powers was acquired through a "selective de-coupling" of their strategies and economic policies from the Washington Consensus, which channels the activity of the World Bank and the IMF. The pragmatic and flexible policies of the emergent powers give to the poor countries new patterns of economic growth and, at the same time, lay the foundation for a multi-polar world.

Keywords

Global crisis, emerging powers, the diversity of growth poles, new world order

A ctuala criză financiară deşi a avut un caracter global, o serie de ţări au făcut faţă şocului, mult mai bine decât altele, contribuind substanţial la dinamica economiei mondiale. Aceste ţări denumite „puteri emergente” au reuşit prin politicile iniţiate să atingă ritmuri de creştere economică spectaculoase. În cadrul unei expunerii ţinute recent la Centrul Wilson din Washington, Robert Zoellick, preşedintele grupului de instituţii al băncii mondiale a atras atenţia asupra acestei schimbări în dinamica economiei şi politicii globale declarând că „plăcile tectonice ale economiei şi vieţii politice sunt în mişcare. Ne putem mişca în acelaşi timp cu ele sau putem continua să interpretăm lumea nouă prin prisma celei vechi. Trebuie să recunoaştem noile realităţi şi să acţionăm în sensul acesta”...¹

Opinia noastră în legătură cu acest îndemn, este că președintele Zoellick dorește să sugereze că instituțiile Băncii mondiale, pe care le conduce, ar fi avut o contribuție esențială la aceste schimbări. În realitate, Banca mondială și diferitele ei instituții, cea mai des menționată fiind Fondul Monetar Internațional, au recurs și continuă să recurgă la politici care, în multe situații, au înrăutățit starea economică a țărilor „ajutate”. Pu-

1 Robert Zoellick „The End of the Third World? Modernizing Multilateralism for a Multipolar World“. Speech held in 14.04.2010.
www.wilsoncenter.org

terile emergente mult mai prudente, față de acest gen de sprijin, au mizat pe inteligența politică proprie și pe valorificarea potențialului intern. Evoluția actualei crize financiare globale a validat acest comportament și îl obligă pe Robert Zoellick să constate că „estimările recente indică faptul că India și China au ajutat la ieșirea economiei mondiale din recesiune”...¹

1. Grupul „emergenților”

Unii analiști includ în grupul „puterilor emergente” 7 țări, denumite adesea E-7 (India, China, Brazilia, Rusia, Africa de sud, Mexic, Indonezia și Turcia), alții însă se referă la 8, iar unii doar la 5 țări. Diferențele de apreciere țin de datele pe care le iau în considerare (mărimea populației, ritmul de creștere economică sau alt indicator). Invariabil, indiferent de aprecierea mărimii grupului, analiștii includ în rândul „emergențelor” și Federația Rusă, care oricum se abate de la evoluția istorică a celorlalte membre ale grupului. Prezența Federației Ruse este rezultatul schimbărilor geopolitice ce au urmat dezintegrării Uniunii Sovietice, în urma cărora Rusia a suferit importante pierderi economice, dar care acum s-a înscris pe o traiectorie ascendentă, care o plasează în situația de a ieși din „groapa geoeconomică”.

Ceea ce apropie „puterile emergente” și le distanțează de celelalte țări în curs de dezvoltare este creșterea economică susținută pe fondul crizei globale. Cel mai puternic „motor economic” din acest grup este China, care a înregistrat și în condițiile crizei financiare globale un ritm anual de creștere economică care a oscilat între 9 și 12%. China a fost și ea lovită de șocul crizei, însă datorită măsurilor luate, cel mai scăzut nivel de creștere a fost de 6,2%, înregistrat în primul trimestru al anului 2009. Ulterior economia chineză și-a revenit și în primele trei luni ale anului 2010, a avut o creștere de 11,9%, în raport 10,7% în ultimul trimestru din 2009.

Grupul „puterilor emergente” devansează, în planul ritmurilor de creștere economică, grupul țărilor dezvoltate (Statele Unite, Uniunea Europeană, și Japonia), devenind, în ultimul deceniu, „motoare ale dezvoltării globale”. Datele statistice privind PIB-ul global indică o creștere de 4% pentru 2010, nivel realizat în temeiul unei contribuții doar de 2% din partea țărilor dezvoltate și a unui aport de 6%, din partea „puterilor emergente”.²

Din acest punct de vedere, sunt semnificative și ritmurile de creștere economică previzibile pentru 2010. Puterile emergente la un loc, se vor menține la un nivel de creștere de 5,1% - 6,2%, în timp ce statele dezvoltate în ansamblul lor, se vor situa la un nivel de 1,3%-1,9%. Nivelurile prognozate pentru diferite state, în cursul anului 2010, menține această diferență: Japonia va înregistra doar o creștere de 1,7%, SUA va atinge un nivel de 1,5%, iar Uniunea Europeană numai de 1%.

În contextul în care se vor menține aceste diferențe de creștere economică, studiile de tendință ne arată că în 2019 aceste țări vor ajunge din urmă grupul țărilor dezvoltate (G-7 - SUA, Japonia, Germania, Franța, Marea Britanie, Italia, Canada) și ca urmare ierarhia puterilor economice se va modifica în jurul anului 2030-2032, pe primul loc trecând China, urmată, în ordine descrescândă de SUA, India, Brazilia, Germania și Japonia.³

Aceste evoluții se fac simțite și în planul raporturilor politice internaționale, puterile emergente fiind din ce în ce mai active în dezbaterile grupului G-20 și în cadrul diferitelor reuniuni internaționale. În chestiuni esențiale pentru viitorul pla-

¹ Zoellick, *The End*

² Estimări ale Fondului Monetar Internațional

³ „The World in 2050 – Beyond the BRICs. A broader look at emerging market growth prospect” Price WaterHouseCoopers Report 2008. [http:// www.pwc.com](http://www.pwc.com)

netei, „emergenții” au adesea puncte de vedere diferite de cele susținut de Statele Unite, sau de reprezentanții altor țări dezvoltate. Comportamentul, obiectivele și politicile promovate vizează construirea unei lumi multipolare, deschisă spre noi practici politice.¹ Deși, puterile emergente au regimuri politice diferite, ceea ce le apropie este efortul făcut de a părăsi zona înapoierii economice. Unitatea lor de acțiune se realizează, cu prioritate, în cadrul unor înțelegeri informale.

2. Ponderea grupării BRIC

În cadrul grupului de „puteri emergente”, se remarcă procesul colaborării între patru economii emergente - Brazilia, Rusia, India, China – proces semnalat, de mai mult timp, de către Jim O'Neill, expert al Băncii Goldman Sachs. El a pus în circulație și acronimul **BRIC** pentru a denumi această evoluție și consecințele sale.² BRIC nu constituie o alianță politică și nici una militară formală. În cadrul întâlnirilor succesive ale șefilor de stat sau ale miniștrilor de externe ale acestor țări din 2008, 2009 și 2010 s-au stabilit coordonatele mari ale unei colaborări informale pe plan politic și economic, care poate exercita presiuni asupra Statelor Unite pentru a obține anumite schimbări în politica globală. Cu toate acestea, s-au făcut anumiți pași în direcția constituirii unui sistem organizațional de acțiune, Organizația de la Shanghai.

Ponderea grupării BRIC în economia globală este importantă. În ansamblul lor aceste țări cuprind 40% din populația lumii, dețin peste 25% din suprafața terestră a planetei, iar produsul intern brut cumulat reprezintă 16% din PIB-ul planetei (15.435 trilioane \$).³ A devenit evident că datorită acestui ritm de creștere economică, unul din obiectivele grupului este *implicarea în concurența cu economiile occidentale*. Un alt obiectiv comun al grupului BRIC, este construcția unui sistem internațional mai democratic, întemeiat pe respectul legii și pe diplomația multilaterală. Politicile inițiate de BRIC pot face ca acestasă devină un centru de coagulare și pentru alte țări, ceea ce ar face ca ponderea grupării să devină un factor esențial în luarea deciziilor participanților la reuniunile G-20 și implicit să reducă influența în politica mondială a grupului G-7. Dacă această evoluție va avea loc, *această colaborare poate să capete contururile unui „leadership colectiv” al lumii*, ceea ce ar crea serioase probleme pentru politica externă a Statelor Unite. În acest sens, a fost semnificativă o secvență a întâlnirilor de la Summitul Încălzirii Climatice de la Copenhaga, din decembrie 2009, care a reunit 193 de state. Președintele Obama al Statelor Unite, nemulțumit de mersul lucrărilor, a dorit să discute în particular cu primul ministru al Chinei. La întâlnirea programată, președintele Obama a avut surpriza să găsească alături de Wen Jibao și șefii de guvern din Brazilia, Africa de sud și India. Această abatere de la regulile diplomatice, a fost un semnal că ceva esențial s-a schimbat pe plan internațional.

Țările emergente nu constituie un „bloc”, în sensul obișnuit al termenului, fiecare din ele elaborând propria sa conduită în politica economică și socială internă și externă. Cu toate acestea, pe plan internațional, ele acționează în așa fel încât

1 Această orientare este proprie și țărilor emergente având o talie redusă teritorială sau demografică, cum ar fi Singapore, Taiwan sau alte țări din Asia de sud-est, care promovează politici ce au dat rezultate economice excepționale, fapt pentru care au fost denumite „mici tigrii asiatici”. Din acest grup, vom menționa succesele economice ale statului Singapore, care a înregistrat în primul trimestru al anului 2010 o creștere economică de 13,1%. Coreea de sud, care în trecut a fost un „tigrul asiatic” a depășit prin nivelul său de dezvoltare stadiul de sta emergent, intrând în rândul statelor dezvoltate.

2 „The World in 2050 – Beyond the BRICs. A broader look at emerging market growth prospect” Price WaterHouseCoopers Report 2008. <http://www.pwc.com>

3 15.435.000 miliarde \$ (un trilion egal cu 1000 miliarde)

prin pozițiile adoptate, fie refuză deschis unele din măsurile propuse de organismele internaționale în planul schimburilor economice, fie acceptă unele din ele după negocieri strânse, prin care se urmărește protejarea propriilor economii de presiunile corporațiilor globale.

În ansamblul lor, aceste practici sunt expresia unei „decuplării selective” de practicile Băncii Mondiale și ale FMI. Această apreciere nu pune sub semnul întrebării validitatea liberalismului ca doctrină, ci are în vedere una din variantele sale și anume neoliberalismul promovat din inițiativa premierului Marii Britanii Margaret Thatcher și a președintelui Statelor Unite Ronald Reagan în anii 80 ai secolului trecut. Axul principal al doctrinei a fost *ideea de reglementării piețelor și a retragerii statului din sfera economică*. Această interpretare a devenit „hegemonică”, o *paradigmă impusă discursului social și o „artă a guvernării globale”*.¹ O asemenea orientare similară gândirii fundamentaliste întâlnite în planul doctrinelor religioase a promovat un comportament politic al țările occidentale considerat *infașilibil și având o valoare universală prin intermediul instituțiilor internaționale de tipul Băncii Mondiale și FMI*.

În dependență de situația lor concretă economico-socială și istoria ascensiunii lor la independență și suveranitate, puterile emergente au limitat sau au renunțat la „asistența financiară externă”, folosind cu prioritate resursele interne, iar în relațiile economice internaționale și în politica de investiții străine au pus accentul pe criterii economice și mult mai puțin pe considerente politice, exprimându-și nemulțumirea față de regulile defavorabile țărilor în curs de dezvoltare.

Acest comportament în politica internă și externă, a asigurat o dezvoltare pozitivă *în plan economic*, și a reconfirmat rolul decisiv al unei guvernări inteligente, capabile să respecte câteva reguli esențiale: *a) să aibe inițiativă politică în baza unui program de perspectivă; b) să aplice reguli de conduită profitabile pentru întreaga societate; c) să sprijine forțele economiei, fără a deveni prizoniera acestora; d) să fie pragmatică, flexibilă, adică eliberată de chingile unui dogmatism ideologic*.

3. Depășirea fundamentalismului politic

Comportamentul politic al „puterilor emergente” oferă țărilor sărace și celor aflate încă în faza de subdezvoltare, *numeroase sugestii de comportament politic și economic pentru a-și elabora propria cale de a depăși starea de înapoiere economică și socială*. Recunoscând noile realități ale economiei și politicii internaționale, Robert Zoellick, în aceeași expunere ținută la Wilson Center, deja menționată a atras atenția asupra acestei schimbări de situație pe plan global, subliniind că „lumea de azi are mai mulți poli de creștere economică, mai multe opțiuni în planul strategiilor de creștere, lăsând trecutului unipolaritatea, lideratul unic, strategia unică și căile unice de dezvoltare”...² În această perspectivă, puterile emergente sunt cele ce oferă în momentul de față noi modele de creștere economică, fiecare aducând o anumită contribuție la formarea unui sistem politic internațional multipolar.

China după ce a renunțat la dogmatismul maoist, a recurs la deschiderea condiționată a piețelor, astfel ca importurile sau efectuarea de investiții de către corporațiile globale, să nu ducă la blocarea sau preluarea unor piețe interne în curs de dezvoltare. În acest scop s-au stabilit reguli fiscale ce avantajau propria economie,

¹ Burchell Graham, Colin Gordon, Peter Miller „The Foucault Effect: Studies in Governmentality”, (University of Chicago Press, Chicago, 1991)

² Robert Zoellick „The End of the Third World ? Modernizing Multilateralism for a Multipolar World”, speech held in 14.04.2010 www.wilsoncenter.org

dar și interesele investitorilor străini, cărora le rămânea opțiunea de a lucra în domenii care nu puteau fi „acoperite” de firmele autohtone.

India se remarcă, la rândul ei, prin politica de stimulare a forțelor proprii în domenii de avangardă (industria de medicamente sau construcția de avioane) colaborând atât cu statele occidentale, cât și cu cele în curs de dezvoltare sau cu Federația Rusă. În acest context, India nu permite pe teritoriul ei, instalarea corporațiilor globale pentru producerea și desfacerea de medicamente, pentru a nu periclita dezvoltarea propriei sale industrii de medicamente aflate în ascensiune puternică.

În ce privește Rusia, aceasta a permis investiții străine pe teritoriul ei, dar pentru a sprijini capitalul autohton, guvernul a inițiat o politică de protejare a resurselor proprii, stabilind măsuri de preîntâmpinare a unor posibile preluări agresive a resurselor sale, îndeosebi de petrol și gaze, de către companiile globale. Pe această cale, Rusia a avut posibilitatea de a dispune în mod eficient de bogățiile sale naturale, obținând resurse financiare substanțiale pentru dezvoltare. Într-o manieră neortodoxă în raport cu practica țărilor occidentale, noua clasă de capitaliști formată după schimbările geopolitice din 1991 a fost solicitată de guvernul federal rus să dea dovadă de „patriotism” și să răspundă comandamentelor guvernului rus, de refacere a puteri economice a țării.

Modul pragmatic de guvernare al puterilor emergente revalorizează *rolul inițiativei politice în dezvoltarea unei economii și repune în centrul atenției necesitatea de a nu lăsa forțele pieței să domine politicul, să-i ia locul. Experiența acestor țări subliniază urmările negative ale situațiilor în care nu mai este clar cine conduce societatea - oligarhii finanțelor și industriei, sau oamenii politici devotați dezvoltării unei națiuni.*

Această experiență demonstrează, că în actuala etapă a dezvoltării globale, factorul politic poate deține inițiativa atunci când: (a) în locul unui comportament dictat de o singură opțiune doctrinară, preferă aplicarea pragmatică a unui *mix de politici de dreapta și de stânga*; (b) recurge la *aplicarea selectivă a protecționismului* pentru a proteja propria piață de tentativele corporațiilor globale de a o „acapara” în manieră monopolistă; (c) *consideră legitimă intervenția statului pentru limitarea abuzurilor capitalului speculativ* și elaborarea unor strategii de dezvoltare economică; d) *promovează măsuri economice stimulative* și nicidecum măsuri birocratice ce duc la parazitarea vieții economice.

Procedând astfel, unele puteri emergente (China sau Mexic) au regândit rolul planificării în raport cu practicile din trecut, *stabilind obiective pentru societate și oferind doar elemente orientative pentru întreprinderile particulare*. A fixa țeluri prin intermediul unui plan de perspectivă pe termen lung pentru o societate în întregul ei, înseamnă a stabili jaloane pentru creșterea bunăstării generale și nicidecum o intervenție a statului în desfășurarea afacerilor private. Libertatea de inițiativă și de inovare tehnologică din partea capitalului rămâne în aceste condiții nelimitată, în schimb sunt limitate, prin prevederi legale, activitățile speculative ale capitalului. China, în mod special, este protagonista unui experiment social, în cadrul căruia principiile de piață sunt corelate cu exercitarea unui control politic al dinamicii societății din parte guvernului. Acest experiment este expresia unei voințe politice ce s-a desprins de ideea luptei de clasă, demonstrând, pe această cale, superioritatea unor politici eliberate de subordonarea față de o ideologie dogmatică. Guvernul Mexicului folosește resursele sale în baza unui plan de dezvoltare economică și socială de 6 ani.

Experiența Braziliei, a Chinei, Indiei și a altor puteri emergente oferă un bun exemplu și în *politica surselor de finanțare, prin preocuparea pentru formarea de resurse proprii*, pe calea stimulării exportului, exploatarea inteligentă a resurselor proprii, dezvoltarea pieței serviciilor, sau încurajarea cercetării. Doar atunci când un guvern reușește să dispună de un fond propriu substanțial de investiții, politica sa de

împrumuturi poate deveni eficientă, deoarece poate refuza „condiționalitățile” păguboase din punct de vedere economic, impuse de instituțiile ce oferă creditul. China și Brazilia prin constituirea unor „fonduri suverane de investiții”, au putut beneficia de o mai mare libertate de mișcare în negocierile financiare și au avut posibilitatea de a iniția politici de investiții în alte țări în curs de dezvoltare, în condiții atractive pentru cei creditați.

4. Reconfigurarea ordinii mondiale

Cu 20 de ani, în urmă, starea globală a planetei putea fi descrisă conform schemei sugerate de Immanuel Wallerstein - un „centru” format din grupul restrâns de puteri industriale, dominat de Statele Unite, în jurul căruia gravita „semi-periferia” țărilor cu dezvoltare medie, iar restul lumii constituia „periferia” masivă și miseră a țărilor în curs de dezvoltare.¹ Ascensiunea puterilor emergente, modificarea ponderii lor în economia globală aduce după sine și schimbări în acest tablou și în echilibrul puterilor la nivel global. Puterile emergente sunt acum factori decizionali importanți ai ordinii globale, de care Statele Unite este nevoită să țină seama, cu toate că rămâne o super-putere militară.

Un pas a fost deja făcut, prin lărgirea cadrului de dezbateră a problemelor globale pe calea tranziției de la reuniunile grupului marilor puteri industriale G-7 la grupul mult mai larg G-20, ce include și puterile emergente. Fapt recunoscut de Robert Zoellick care remarcă: „Lumea veche a discuțiilor la gura sobei ale liderilor din G-7 aparține trecutului”...² și continuă precizând că marile puteri industriale ar trebui să fie atente „să nu impună o nouă ierarhie inflexibilă a lumii”...³ O asemenea tentativă, chiar dacă ar avea loc, va avea puține șanse de succes, deoarece voturile celor 7 vor fi puse în balanță cu voturile puterilor emergente, în cadrul cărora grupul BRIC ar putea îndeplini rolul principal, ceea ce ar putea reduce influența Statelor Unite.

Adoptarea unui comportament corespunzător noii situații internaționale din partea grupului puterilor industriale G-7, va fi un proces dificil. Puterile emergente cuprind țări, care conform standardelor occidentale sunt acceptate ca fiind „democrații liberale”, dar altele sunt considerate ca fiind încă departe de standardele democrației. În afară de aceasta, „emergenții” au viziuni despre „ordinea mondială” și despre „suveranitate” ce nu coincid cu cele ale puterilor occidentale, deși acestea în faza lor de „decolare” economică au practicat și ele protecționismul, la o scară mult mai ridicată, decât o fac astăzi țările emergente. Cu toate acestea, puterile emergente nu mai pot fi ignorate în abordarea problemelor cu care se confruntă omenirea în ansamblul ei: creșterea sărăciei, creșterea demografică, proliferarea nucleară sau încălzirea climatică.

Dezvoltarea unui climat propice dialogului va contribui la deschiderea unor perspective interesante pentru viitorul relațiilor internaționale. Între altele, va deveni presantă reformarea Organizației Națiunilor Unite și mai ales a Consiliului de Securitate, care pentru a corespunde noului raport de forțe va trebui să includă India și Brazilia. În același timp, va spori presiunea pentru reforma instituțiilor financiare mondiale, având în vedere atât rezultatele lor nesatisfăcătoare, cât și necesitatea de a rezolva problemele legate de utilizarea în schimburile internaționale a unei monede de referință credibile.

1 Immanuel Wallerstein „Sistemul Mondial Modern”, Ed. Meridiane, București 1990

2 Robert B. Zoellick, „The End of the Third World ? Modernizing Multilateralism for a Multipolar World”, speech held in 14.04.2010 www.wilsoncenter.org

3 Zoellick, *The End*

În ce privește perspectivele relațiilor internaționale, considerăm următoarele aprecieri făcute de Robert Zoellick în discursul său de la Centrul Wilson ca fiind pertinente, corespunzătoare tendinței sesizabile în opinia publică „Multilateralismul modern nu va trebui să fie un club restrictiv, ci mai degrabă asemănător unei rețele internet, flexibile. Dacă Woodrow Wilson a dorit o Ligă a Națiunilor, acum avem nevoie de o ligă a rețelelor. Este timpul să lăsăm în urmă vechile concepte despre Prima și a Treia Lume, lider și condus, donator și primitor. Noi trebuie să acceptăm ascensiune unor multipli poli de creștere, de pe urma cărora vor câștiga toți” ...¹ Rămâne însă să vedem reacțiile puterilor industriale la aceste provocări ale secolului XXI, îndeosebi modul în care va acționa Statele Unite. Relațiile acesteia cu diferitele puteri emergente sunt în plină evoluție, cele mai spectaculoase mișcări fiind făcute în raport cu China. Vom asista la nașterea unei relații speciale, sau se va realiza un multilateralism real și eficient în abordarea viitorului politic și economic al planetei.

¹ Robert B. Zoellick, „The End of the Third World ? Modernizing Multilateralism for a Multipolar World”, speech held in 14.04.2010 www.wilsoncenter.org

Teorii ale sfârșitului capitalismului

■ RĂZVAN SAMOILESCU

Abstract

Ever since its debut in 2008, the actual economic crisis raised numerous questions on one big implication: is there a possibility that capitalism could come to an end? In this respect, the aim of my paper is to give a theoretical approach on this matter, critically explaining two of the most important theories on capitalism fall down, that of Karl Marx and that of Joseph Schumpeter.

Keywords

economic crisis, the end of capitalism, Joseph Schumpeter, creative destruction, socialism

Criza economică, începută în anul 2008, a readus în discuție o seamă de teorii mai vechi referitoare la posibilitatea sfârșitului capitalismului, dintre care, cele mai importante, sunt cele ale lui Karl Marx și Joseph Schumpeter. Articolul de față își propune să interpreteze câteva chestiuni legate de aceste teorii, lăsând pe seama cititorului relevanța sau posibilele similitudini cu actuala criză economică. Altfel spus, obiectul acestei lucrări nu constă în a aserta că actuala criză va conduce, în mod necesar, la sfârșitul capitalismului, ci, date fiind confuziile, temerile și erorile legate de această tot mai ubicuă corelație, scopul declarat este acela de a evidenția, lămurii și clarifica aceste aspecte.

Contradicțiile interne și sfârșitul inevitabil al capitalismului la Karl Marx

Poate niciun alt filosof, de la Platon și Aristotel, nu a influențat gândirea umană așa cum a făcut-o Karl Marx, și nu numai gândirea umană, dar și o mare parte a istoriei moderne și contemporane. În ciuda controverselor legate de personalitatea sa, cât și de adoptarea filosofiei sale ca *dogmă oficială* a regimurilor comuniste, Karl Marx a trăit suficient pentru a ajunge să se delimiteze de *religia* ce s-a creat în jurul său, spunând: *Moi, je ne suis pas marxiste.*

Particular, trebuie spus că mare parte din opera sa a fost dedicată studiului capitalismului, a disfuncțiilor sale, care, în spiritul necesității istorice, vor conduce către fatidicul său sfârșit.

Cauzele acestui eveniment sunt relativ simple: ca sistem social, capitalismul poartă o seamă de contradicții interne care determină, într-un timp mai mult sau mai puțin cunoscut, colapsul său. În acest sens, un pasaj edificator poate fi acesta:

„Odată cu micșorarea continuă a numărului magnaților capitalului, care uzurpă și monopolizează toate avantajele acestui proces de transformare, cresc mizeria, asuprirea, înrobirea, degradarea, exploatarea, dar și revolta clasei muncitoare, al cărei număr sporește neîncetat și care este educată, unită și organizată prin însuși mecanismul procesului de producție capitalist. Monopolul capitalului devine o cătușă pentru modul de producție care a înflorit odată cu el și prin el. Centralizarea mijloacelor de producție și socializarea muncii ajung la un punct la care devin incompatibile cu învelișul lor capitalist. Acesta este sfârșitul proprietății private capitaliste i-a sunat ceasul. Expropriatorii sunt expropriați.”¹

Încercând să analizăm cea dintâi expresie, „micșorarea continuă a numărului magnaților capitalului”, putem constata că ea trimite la o tendință descoperită de Marx, în interiorul sistemului capitalist, care poate fi concisă în următoarea frază: fiind prins în *vraja* acumulării de capital, capitalistul are o înclinație în a acumula capital. Acumularea capitalului, pe care Marx nu o explică suficient de convingător, este o constrângere psihologică ce-l împinge pe capitalist aproape de paroxism: el nu are niciun fel de control, va încerca, pentru a supraviețui, să concentreze tot mai mult capital. În consecință, în capitalism, cei ce dețin mijloacele de producție în proprietate, anume capitaliștii, au de înfruntat, din cauza tendinței de a acumula capital, o concurență acerbă (unii cu ceilalți), concurență ce prezintă o trăsătură importantă: concentrarea a tot mai multe bogății în mâinile a din ce în ce mai puțini capitaliști. Această scădere este cauzată de faptul că foarte puțini reușesc să facă față pe piață, intrând, cu timpul, în faliment. Trebuie precizat și faptul că această tendință observată de Marx, este inevitabilă și ireversibilă, totodată este și unul dintre elementele principale care fac din sistemul capitalist unul deficient². Iată cum îl interpretează Karl Popper pe Marx în această chestiune:

„...concurența capitalistă forțează mâna capitalistului. Ea îl silește să acumuleze capital. Făcând așa, capitalistul lucrează împotriva intereselor sale pe termen lung (întrucât acumularea capitalului tinde să ducă la scăderea profiturilor sale). Dar, deși lucrează împotriva propriilor sale interese personale, el lucrează în același timp în interesul dezvoltării istorice; lucrează fără să-și dea seama, în favoarea progresului economic și a socialismului”³

Acest lucru este cauzat de faptul că acumularea capitalului, concurența capitalistă, creșterea productivității muncii și scăderea numărului de capitaliști, determină mizeria maselor, degradarea, exploatarea și creșterea numărului de muncitori. Procesul se întâmplă în felul următor: concurența puternică dintre capitaliști îi obligă pe aceștia să crească productivitatea, acest lucru se întâmplă deoarece fiecare capitalist este obligat să-și vândă mărfurile la un preț mai mic, dacă este posibil, la un preț infe-

1 Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere* (București: Editura Politică, 1988, vol 23), 765-766.

2 Chiar această inevitabilitate de care vorbește Marx a fost infirmată de înlocuirea capitalismului de tip *laissez-faire* cu unul controlat parțial de către stat, în care numeroase legi anti-monopol au făcut ca această categorică afirmație a lui Marx să fie contrazisă.

3 Karl Popper, *Societatea deschisă și dușmanii ei* (traducere de D. Stoianovici, București: Humanitas, 2005), 213-214.

rior celui pe care concurentul îl poate accepta¹. Astfel, mărfurile prezintă tendința de a se ieftini, consecința imediat următoare fiind aceea a creșterii productivității. Dar productivitatea înseamnă, pe de-o parte, îmbunătățirea tehnică a mașinilor și utilajelor de muncă, iar pe de altă parte, înseamnă eficientizarea muncii muncitorilor. Toate acestea contribuie la determinarea unui alt proces: capitalistul fiind obligat în permanență de către concurență să mărească productivitatea, nu va face decât să transfere în sarcina muncitorilor o mare parte din presiunea la care este supus. Și, în această situație, pot fi luate în considerare două tipuri de presiune: o presiune pe care Marx o numește *armata industrială de rezervă*, și o alta a măririi volumului de muncă².

Pentru a clarifica aceste aspecte, trebuie menționat, mai întâi, că *armata industrială de rezervă*³ este o categorie socială considerată a fi într-o stare de dependență față de clasa capitalistă. Cum afirmă Marx: „*armata industrială de rezervă* îi aparține capitalistului...ca și cum el ar fi crescut-o pe propria cheltuială. Ea procură pentru nevoile sale schimbătoare de valorificare un material uman care poate fi exploatat... în perioadele de stagnare și de paroxism ea îi moderează pretențiile”⁴. Fără îndoială, armata industrială de rezervă este o modalitate prin care deținătorii mijloacelor de producție mențin controlul asupra muncitorilor, reușind să le tempereze solicitările și să le impună creșterea volumului de muncă. Acest lucru se întâmplă prin natura relației dintre aceste două categorii sociale (muncitori și șomeri): cei din urmă sunt întotdeauna pregătiți să preia locul de muncă al muncitorilor. Totodată, Marx mai observă o tendință de creștere numerică a *armatei industriale de rezervă*, care survine treptat prin creșterea numărului de mașini în industrie și specializarea muncii. Rezultatul fiind acela că necesarul de muncitori pentru efectuarea diferitelor munci devine mai scăzut, astfel o parte din muncitori vor trece în rândurile *armatei industriale de rezervă*.

În cazul celui de-al doilea tip de presiune exercitată asupra muncitorilor, acela al măririi volumului de muncă (în durată și intensitate), determinat de creșterea productivității, discuția trebuie purtată în jurul teoriei valorii și a *plusvalorii* a lui Marx, așa cum este ea discutată în partea finală din *Capitalul*. Să luăm în considerare următorul paragraf:

„Munca productivă în sensul producției capitaliste este munca salariată care, în schimbul părții variabile a capitalului (partea de capital cheltuită pentru plata salariului), nu numai că reproduce această parte a capitalului (adică valoarea propriei ei forțe de muncă), ci mai produce, în afară de aceasta, și plusvaloarea pentru capitalist... Productivă este numai munca salariată care produce capital. (Aceasta înseamnă că ea reproduce în proporții sporite suma valorilor cheltuite pentru plata ei, sau cu alte cuvinte, restituie mai multă muncă decât primește sub formă de salariu. Prin urmare, productivă este numai acea forță de muncă a cărei utilizare creează o valoare mai mare decât valoarea ei proprie... [muncitorul] materializează în produsul său mai mult timp de muncă decât este materializat în produsul care întreține existența lui ca muncitor. Acest fel de muncă salariată productivă este baza existenței capitalului”⁵

Teoria valorii (și a *plusvalorii*) a fost concepută de Marx cu scopul de a putea explica proveniența capitalului (altfel spus, este cheia întregii sale opere⁶), și pentru

¹ Popper, *Societatea deschisă*, 214-215.

² În timp și intensitate.

³ *Armata industrială de rezervă* reprezintă pentru Marx ceea ce îndeobște se înțelege prin muncitori.

⁴ Marx, Engels, *Opere*, 648.

⁵ Karl Marx, *Capitalul: critica economiei politice* (București, Editura Politică: 1955-1960, vol 4, partea 2), 97-98.

⁶ Acest lucru este în dezacord cu ceea ce spune Karl Popper, care o consideră o parte

a formula un fundament serios pentru ceea ce el a înțeles prin *exploatare capitalistă*. În societățile precapitaliste, consideră Marx, circulația mărfurilor poate fi descrisă sub forma M (marfă) - B (bani) - M (marfă), adică vânzarea unei mărfi pentru cumpărarea altei mărfi care să satisfacă o anumită nevoie. Formula generală a capitalului este, dimpotrivă, B-M-B, adică cumpărare pentru vânzare cu profit.

Marx analizează elementele componente ale formulei – bani și marfă. Banii, prin ei înșiși, nu pot fi izvorul *plusvalorii*, deoarece sunt un simplu mijlocitor al schimburilor. Prin urmare, conchide Marx, creșterea valorii decurge din celălalt element – din marfă. Însă marfa are două caracteristici: valoarea de întrebuințare și valoarea. Valoarea mărfii nu poate fi izvorul *plusvalorii*, deoarece ea nu este altceva decât muncă abstractă materializată. Rămâne, deci, ca izvorul *plusvalorii* să fie căutat în valoarea de întrebuințare a mărfii. Însă valoarea de întrebuințare a mărfurilor obișnuite nu are calitatea de a naște valoare. Prin urmare, izvorul *plusvalorii* trebuie căutat în valoarea de întrebuințare a unei mărfi speciale, care în procesul folosirii are calitatea de a produce o valoare mai mare decât propria ei valoare. Asemenea marfă specială, susține Marx, este forța de muncă a omului calculată în timp. *Plusvaloarea* este, deci, valoarea creată de muncitorii salariați în procesul producției peste valoarea forței de muncă și însoțită gratuit de capitalist în virtutea proprietății private asupra mijloacelor de producție. Rata *plusvalorii* poate fi calculată astfel:

$$e = \frac{\text{muncă neplătită}^1}{\text{muncă plătită}}$$

Această formulă poate fi explicată concis prin acest exemplu: dintr-un număr de 8 ore de muncă, ceea ce îi este necesar muncitorului pentru a-și asigura existența, este un număr de numai 4 ore, restul de 4 ore fiind muncă neplătită, însoțită de capitalist². De aici putem înțelege că, clasa capitalistă este o clasă ce nu produce niciun fel de muncă. În pofida acestui fapt, ea are totuși un avantaj consistent față de cea proletară: acela de a deține mijloacele de producție, cu ajutorul cărora reușește să mențină controlul și să exploateze clasa muncitoare. Pentru Marx, capitalul este asociat, în cea mai mare parte a sa, cu ceea ce el numește *plusvaloare*. Ea este, cum spune Marx, baza exploatării capitaliste, și principala formă de obținere a capitalului. În fapt, în viziune marxistă, capitalistul nu are niciun rol valorificator în angrenajul economic (deși are cu certitudine un rol în angrenajul istoric), el nu face decât să se folosească de mijloacele de producție pentru a anihila orice fel de pretenție din partea proletarilor. Dispariția lui nu poate aduce decât beneficii și absența oricărei forme de exploatare, pentru că proletarul trebuie să beneficieze de întreaga valoare pe care el o creează prin munca sa.

Descriind, pe scurt, ceea ce Marx înțelegea prin *plusvaloare*, putem acum să legăm toate elementele întâlnite în fragmentul propus, și putem astfel schița tabloulul sfârșitului capitalismului: se poate observa o tendință de îmbogățire a celor ce dețin capital (sau, altfel spus, a celor ce au în proprietate mijloacele de producție), așa cum credea Marx. În același timp, există o tendință către acumularea de capital, cauzată de legea concurenței capitaliste și de mărirea productivității, care face ca numărul celor ce dețin capital să se micșoreze constant. Majoritatea celor ce nu de-

nesemnificativă a operei lui Marx, ce nu reușește să dea seama de întreaga lui forță de gândire.

1 Edwin G. West, „Marx's Hypotheses on the Length of the Working Day”, *The Journal of Political Economy*, Vol. 91, No. 2 (Apr., 1983), The University of Chicago Press, <http://www.jstor.org/stable/188345>, 271-272.

2 Forța de muncă este calculată de Marx în timp. Timpul necesar pe care muncitorul îl folosește pentru obținerea unui produs.

țin capital, muncitorii, se află într-o stare de mizerie crescândă, proces ce se desfășoară în același timp cu cel de îmbogățire a celor ce dețin capital.

Totodată, capitaliștii exercită o presiune permanentă asupra clasei proletare, în mai multe feluri: folosind *armata industrială de rezervă*, pentru a menține controlul asupra muncitorilor, forțându-i la *supramuncă* și însușindu-și *plusvaloarea*; însă la o presiune permanentă este supus și capitalistul, fiind obligat de concurență să-și investească capitalul în creșterea productivității. Această măsură creează după sine o tendință de scădere a profitului pe care capitalistul va încerca să o transfere în sarcina muncitorilor: fie prin șomaj, fie prin mărirea zilei de lucru (sau a intensității muncii), fie prin menținerea (sau scăderea) salariilor la limita subzistenței (sau toate trei la un loc). Toate acestea conduc la creșterea numerică a clasei muncitoare, concomitent cu scăderea continuă a clasei capitaliste, la mizeria crescândă a celor dintâi și la îmbogățirea celorlalți. Toate acestea fac din sistemul capitalist un sistem ce poartă în mecanismul său de funcționare, contradicții ce determină revolta clasei proletare împotriva celei capitaliste.

Distrucția creativă sau căderea capitalismului la Schumpeter

Dacă, printre altele, Marx ar răspunde la întrebarea „*Va cădea capitalismul?*”, cu „*Proprietății private capitaliste i-a sunat ceasul. Expropriatorii vor fi expropriați*”, la întrebarea „*Poate supraviețui capitalismul?*”, Schumpeter răspunde cu un sec „*Nu. Nu cred că poate.*”. Schumpeter nu este de acord cu argumentele pe care Marx le aduce în favoarea căderii capitalismului, deși susține ideea unui capitalism ce va fi înlocuit de socialism, ca un sistem superior. Capitalismul este un proces revoluționar, unde există o constantă nevoie de îmbunătățire pentru a putea crește capacitatea de producție; însă, într-un anumit moment, va ajunge în punctul în care nu va putea suporta nicio dezvoltare¹. În acel moment, capitalismul, așa cum îl cunoaștem, va dispărea, deoarece toate funcțiile sale asociate cu ideea de îmbunătățire (antreprenorialitate) devin inutile în forma lor originală, iar profiturile nu vor mai exista pentru a stimula burghezia. Atunci se va atinge o stare perfectă în care nimic nu va mai fi dorit în cantități mari decât sunt disponibile, iar capacitățile capitaliștilor de a produce profit nu vor mai avea niciun corespondent în dorințele populației. Oamenii nu își vor mai concentra eforturile și energiile în creșterea profitului (afaceri), iar în acel moment socialismul va lua ființă în mod automat, dat fiind faptul că managementul economic devine superficial și majoritatea populației își îndreaptă creativitatea în alte direcții.

Principala caracteristică a capitalismului este „caracterul său evoluționist, faptul că nu este staționar, ci este într-o continuă mișcare². Acest proces evoluționist al capitalismului are trei caracteristici importante: vine dinăuntru unui sistem economic și nu reprezintă o adaptare la schimbări exogene; aduce schimbări calitative ce schimbă radical echilibrul vechi și creează condiții noi radicale; aduce în permanență inovații, inovații ce nu numai că aduc schimbări, ci distrug părți ale structurii economice, creând unele noi³. Aceasta este ceea ce el numește *distrucția creativă* a capitalismului. Totodată, Schumpeter crede că, deși punctul în care antreprenorialitatea va dispărea este real, momentul când se va întâmpla acest lucru este îndepărtat în

1 Joseph Alois Schumpeter, *Capitalism, socialism and democracy* (ed. Harper and Row: Philadelphia, 1976), 153.

2 John E. Elliot, Marx and Schumpeter on Capitalism's Creative Destruction: A Comparative Restatement, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 95, No. 1 (Aug., 1980), Published by: The MIT Press Stable, <http://www.jstor.org/stable/1885348>, accesat: 08/05/2010: 46.

3 Elliot, *Marx and Schumpeter*, 46-47.

timp, deoarece noi suntem abia într-o fază în care inovația asociată cu antreprenorialitatea devine globală.

În trecut era mult mai greu să întreprinzi ceva în economie fără a fi ceva deja cunoscut, sau o metodă standard, în prezent însă, nu se poate face ceva în acest sens fără ca, în același timp, să fie și o inovație. „Inovația însăși a devenit o rutină”, spune Schumpeter, toate afacerile sunt conduse de echipe de specialiști antrenate în a descoperi noi metode de a conduce afacerile, calcule reci și simple înlocuiesc instinctul ce ghida „geniul” antreprenorilor în trecut¹. Rezistența consumatorilor și a producătorilor la receptivitatea noii tehnologii a fost deja eliminată, iar rezistența datorată conflictului de interese a îmbunătățirilor în procesul de producție, este singurul lucru ce împiedică economia să nu ajungă la capacitatea sa maximă².

Tocmai imensul succes al capitalismului îi va aduce declinul mai tarziu: înlocuirea entuziasmului, pe măsură ce devenim din ce în ce mai eficienți, va conduce la credința în inutilitatea menținerii poziției burgheziei la nivelul unei clase ce conduce activitățile antreprenoriale. De asemenea interesul asupra proprietății private va dispărea: „procesul capitalist distruge ideea de proprietate...”, „pierde controlul ce odată era puternic, control în sensul de drept legal și de abilitate de a îndeplini dorința cuiva de a face ceea ce vrea; control și în sensul că deținătorul titlului își pierde voința de a mai lupta, economic, fizic, politic...” pentru proprietatea sa. Dezvoltarea economică capitalistă subminează funcția sa antreprenorială, pe care Schumpeter o vede ca pe o trăsătură esențială a capitalismului, datorită faptului că progresul tehnologic, administrația birocratică și firmele mari fac din inovație o simplă deprindere. Totodată, capitalismul își erodează propriul său cadru instituțional, distrugându-și stratul protector- micii întreprinzători, micii afaceriști, fermierii și alții- care au supraviețuit unei alte forme de societate, și prin slăbirea proprietății individuale, și slăbind proprietatea individuală pentru un fel de proprietate mult mai difuz, specific corporațiilor moderne³. În final, clasa burgheză devine cumva inutilă, din cauză că nu mai există ceva ce ea poate să facă și altcineva nu, expertiza lor în domeniul economic nu mai este necesară. Prestigiul și suportul de care se bucură burghezia pe scena politică intră în declin, odată cu declinul său din sectorul economic. Pierzându-și și suportul politic, în ceea ce ar putea însemna ultimul său refugiu, burghezia își pierde și ultima rațiune de a exista. Toate aceste condiții favorizează demontarea structurilor capitalismului, și ridică întrebarea asupra motivelor pentru care el ar mai trebui să existe.

Paradoxul căderii capitalismului la Schumpeter este următorul: defectul său principal este, de fapt, succesul său⁴. Evoluțiile au limite, acest lucru poate fi observat și la Marx și la Schumpeter. Capitalismul nu poate fi static, nu se poate opri din succese, dar nici nu poate evolua la nesfârșit. Iar momentul în care această evoluție se va opri va fi și momentul în care socialismul îl va înlocui. Se poate observa cât de diferită este abordarea schumpeteriană de cea marxistă. Momentul căderii capitalismului la Marx este un eveniment de proporții epocale (război, criză politică sau economică), seamănă cu o tragedie shakespeariană, în timp ce pentru Schumpeter este un eveniment ce pare să treacă neobservat. Capitalismul se sfârșește, poate, dintr-o saturație provocată de interminabilele reușite, însoțită și de apogeul acestor reușite. Apogeul acesta este chiar propriul său eșec, care conduce fatalmente la dispariția sa.

1 Schumpeter, *Capitalism*, 143.

2 Schumpeter, *Capitalism* 133.

3 Schumpeter, *Capitalism* 139.

4 Charles O. Hardy, Schumpeter on Capitalism, Socialism, and Democracy, *The Journal of Political Economy*, Vol. 53, No. 4 (Dec., 1945), The University of Chicago Press Stable, <http://www.jstor.org/stable/1826906>, accesat: 08/05/2010: 349.

O altă problema ridicată de Schumpeter este aceea a actorului principal ce va contribui decisiv la sfârșitul capitalismului. Dacă pentru Marx era în mod evident proletariatul, pentru Schumpeter nu proletarul marxist va iniția schimbarea. Lipsa satisfacției pentru condițiile existente sau existența unei oportunități pentru schimbare, nu sunt suficiente pentru a determina înlocuirea *status quo*-ului. Intelectualii sunt cei care, antrenați în a vedea oportunitățile aduse de capitalism, care analizează și chestionează fiecare aspect al vieții, se vor ridica și vor protesta¹. Pentru că, capitalismul încurajează o atitudine critică și rațională care se va întoarce împotriva propriului sistem social; acest proces este asistat puternic prin crearea unui strat intelectual ce are, potrivit lui Schumpeter, un interes în tulburările sociale.

Așadar, spre deosebire de teoria lui Marx, nu tensiunea dintre cei ce dețin mijloacele de producție în proprietatea privată și cei ce nu dețin, contribuie la eventualul triumf al socialismului. Și în orice caz, nu proletariatul este cel care poate aduce acest triumf. Proletariatul este lipsit de capacitatea de reflecție pe care o au intelectualii, ce-i poate ajuta să privească critic societatea în care trăiesc. Din această cauză, Schumpeter este categoric în privința celor ce vor determina schimbarea. Schimbarea poate fi determinată și de lejeritatea cu care capitalismul consideră că trebuie impuse anumite reguli în societate. Din acest motiv, lasă loc unei mase critice foarte bine dezvoltate ce poate specula unele momente de slăbiciune din interiorul propriului sistem.

Ce este și ce nu este admisibil în cazul teoriei marxiste și schumpeteriene

Și Marx, și Schumpeter pleacă de la premisa că² sistemul capitalism, într-un timp nedefinit, se va sfârși. Lăsând la o parte discuția despre felul în care se va produce acest eveniment, trebuie spus că cei doi par a-și baza teoriile mai mult pe o observație empirică, istorică, care ne arată că orice sistem social a avut la un moment dat un sfârșit. E lesne de înțeles că, și capitalismul, precum feudalismul sau alte sisteme sociale, va avea aceeași soartă. Nici Marx, nici Schumpeter, nu par a-și pune problema înțelegerii capitalismului ca etapă finală a istoriei, ca o culme a tuturor sistemelor sociale. Și, în acest punct, cei doi par a se apropia foarte mult.

În același timp, înțelegem că sistemul capitalist poartă contradicții interne, și că aceste contradicții, fie ele de ordinul eșecului sau al succesului ca eșec economic, sunt cele care, de fapt, poartă mesajul final de distrugere. Trebuie subliniat faptul că nici Marx, nici Schumpeter, nu pornesc de la ideea că sistemul capitalist ar constitui de la început un rău pentru omenire, din contră, ambii spun, în mod explicit, că este sistemul cel mai revoluționar de până la el, cu cea mai pronunțată capacitate de dezvoltare. Numai că această capacitate continuă de dezvoltare îi este fatală, pentru că, pe de-o parte, într-o cheie marxistă, această dezvoltare face ca o singură clasă socială să aibă beneficii, în timp ce cealaltă este exploatată pentru a se menține această stare de fapt; totodată, într-o interpretare schumpeteriană, această dezvoltare sau putere de inovație, cum o numește el, trebuie să aibă o finalitate. Dar se poate ridica următoarea întrebare: oare nu această dezvoltare face ca sistemul capitalist să deschidă posibilitatea unei „domnii eterne”?

Să luăm în considerare următorul aspect: ambii spun că burghezia reușește să-și mențină puterea economică printr-o influență asupra cadrului politic și legislativ, ce înlesnește controlul și menține puterea sa. Concomitent, inovația și permanența sa mobilitate și dezvoltare fac din capitalism un sistem extrem de adaptabil la

¹ Schumpeter, *Capitalism*, 148.

² Cred că putem vorbi, mai degrabă, despre o certitudine.

critică. Acest lucru poate fi observat istoric, capitalismul fiind capabil de autoreformare dacă masa critică i-o cere¹, totodată fiind capabil să determine și schimbări la nivelul structurilor politice și legislative, dacă este necesar. Este ușor de observat cum preocuparea omului pentru natură sau ecologie este astăzi pe toate agendele politice ale societăților capitaliste. Acest fapt, precum și altele, ca drepturile muncitorilor, ale femeilor, cele etnice s.a. ne demonstrează că, pe măsură ce capitalismul este extrem de dinamic pe plan economic, este și extrem de dinamic pe plan politic. De aceea, este greu de crezut că va veni un moment în care capitalismul nu va reuși să stăpânească masa critică, tocmai prin faptul că reușește să determine schimbări la nivel politic. Istoria îi poate demonstra și lui Marx, și lui Schumpeter că, atât prin schimbarea radicală a condiției proletariatului (față de perioada vieții lui Marx), precum și momentele în care intelectualii au adus o puternică ofensivă împotriva capitalismului, și au eșuat (aici poate fi amintită Franța din inter și postbelică), capitalismul are o extraordinară capacitate de a răspunde pe plan politic. Din aceasta cauză, și argumentul lui Marx și cel al lui Schumpeter, conform căruia împotriva capitalismului se poate crea o masă critică capabilă să-l răstoarne, este destul de șubred. De exemplu, în cazul lui Marx, nu este extrem de clar de ce capitaliștii, obligați de legea concurenței capitaliste, nu ar putea să cedeze o parte din profit, să stopeze parțial acumularea, pentru a putea stăpâni proletariatul (în linii mari este și ceea ce s-a întâmplat). Nici în cazul lui Schumpeter nu este clar de ce intelectualii nu pot fi mulțumiți sau forțați să accepte o stare de fapt. Pentru că tocmai această stare de fapt este întrebătoare: de ce Schumpeter crede că, în același timp cu stoparea capacității de inovare a capitalismului, se oprește și capacitatea sa de inovare pe plan politic (adică de adaptare la solicitările masei critice)? Este foarte probabil ca sistemul capitalist să intre în colaps economic sau în incapacitate de dezvoltare, dar nu este nicidecum aceasta o garanție că nu va fi capabil să mențină această stare de fapt, printr-o continuă *inovație* pe plan politic. Contra-argumentul ce poate fi adus, atât marxist cât și schumpeterian, este că, din moment ce burghezia nu mai deține prim-planul economic, nu mai poate determina planul politic². Totuși, sociologic vorbind, și la un nivel mai mic, există exemple când anumite clase sociale și-au schimbat cu totul modul de funcționare într-o societate. Este cazul nomenclaturii, care după căderea regimurilor comuniste, dintr-o clasă strict politică, mai ales în cazul României, a reușit să se reconfigureze într-o clasă strict economică, prin schimbarea intereselor. Astfel, burghezia, sau antreprenorii³, își pot reconsidera interesele, transformându-se într-o clasă politică cu ajutorul căreia pot menține un *status-quo* economic sau chiar să gestioneze un colaps economic, păstrându-și statutul și controlul asupra mijloacelor de producție.

În același timp, cel puțin în cazul lui Schumpeter, se poate ridica problema actorului principal care va prelua rolul de a răsturna clasa capitalistă. Deși Schumpeter îi desemnează pe intelectuali, nu pare a fi destul de cert ce motivație îi determină pe aceștia să procedeze în acest fel. Argumentul nemulțumirii față de stoparea succesului sistemului capitalist nu oferă un răspuns suficient de categoric pentru a acoperi determinarea răsturnării unui sistem social. Totodată, o eventuală presiune „intelectuală” împotriva sistemului capitalist poate angaja și alte categorii sociale? Dacă da, care sunt acestea? Dacă nu, oare intelectualii pot organiza o împotrivire suficient de puternică pentru răsturna burghezia? Evenimentul în sine, căderea ca-

1 Aici se poate aminti ceea ce s-a întâmplat după Marea Criză economică din prima jumătate a secolului al XX-lea, când capitalismul neîngrădit a ajuns în colaps, totuși reușind să se reformeze, contrar celor spuse de Marx.

2 Pentru ambii, planul economic este cel ce configurează planul politic, care la rândul său se configurează în așa fel încât să faciliteze supremația economică a burgheziei.

3 *Vârful capitaliștilor*, la Schumpeter, sau cei care dețin *capitalurile mari*, la Marx. Cred că este dificil ca o burghezie numeroasă să devină o clasă politică.

pitalismului, descris de Schumpeter, poate fi aproape insesizabil. Pare mai plauzibil scenariul aproape apocaliptic pe care încearcă Marx să-l anticipeze. Deoarece, repet, este greu de crezut că burghezia își va ceda poziția atât de ușor, și aici Marx pare ceva mai realist.

Tot în acest sens, se poate ridica și problema proporției numerice și a impactului unei eventuale clase sociale ce ar putea determina răsturnarea burgheziei. În cazul lui Marx, lucrurile sunt destul de limpezi: avem o clasă socială, proletariatul, suficient de bine înzestrată, atât *intelectual*, prin dobândirea unei conștiințe de sine, cât și numeric, prin creșterea continuă a proporției sale numerice, pentru a putea opune o rezistență puternică burgheziei. Dacă aruncăm o privire peste lumea post-capitalistă a lui Marx, putem vedea că și proletarii sunt înzestrați destul de bine pentru a putea reorganiza o întreagă societate: noi instituții, noi principii, o întreagă organizare capabilă să aducă un sistem social care să poată garanta deplina desăvârșire umană. Proletariatul lui Marx pare, din contră, clasa socială cea mai inteligentă, fiindcă poate fi capabilă de asemenea lucruri. *Intelectualii* lui Schumpeter au și o pondere numerică relativ scăzută, și se confruntă și cu o problemă jaspersiană, *a unei voci printre alte milioane de voci*. Este un aspect pe care Schumpeter îl neglijează cu desăvârșire, și care, din nefericire, s-a tot perpetuat de la el încoace. Chiar Schumpeter spune că sistemul capitalist facilitează schimbul liber de idei și critica. Dar această critică a permis ceva la care Schumpeter nu pare să se fi așteptat: intelectualii au pierdut *supremația opiniei*, ei nu reușesc să se mai impună drept o instanță categorică, al cărui punct de vedere este incontestabil pentru mase. Se poate observa o tendință foarte interesantă în ultima vreme, mai ales în ceea ce privește critica la adresa regimurilor politice: dezvoltarea mass-media -nu mai punem la socoteală revoluția comunicațională adusă de internet- (o altă consecință a permisivității regimurilor capitaliste-liberale-democratice) a determinat *deturnarea opiniei critice*, argumentate (tipică intelectualilor) către *opinia sentimentală* (tipică maseilor). Asistăm, fără îndoială, la un echilibru de opinii între cetățeanul obișnuit și intelectual, în sensul că niciuna dintre acestea nu mai primează, oricare opinie este binevenită și egală. Intelectualii nu vor mai reuși, poate niciodată, să mai angajeze masele. Pentru că intelectualii devin o minoritate, dacă îmi este permisă o digresiune, inclusiv în locul lor de desfășurare, adică în universități. Ultra-specializarea, care a cunoscut o asemenea dezvoltare pe care nici Marx nu ar fi anticipat-o, face ca intelectualii să-și piardă din acea capacitatea de reflexivitate, invocată de Schumpeter. Intelectualul de astăzi tinde să devină, nu un om de cultură, ci un om extrem de specializat, pe o problemă din ce în ce mai mică, care nu mai este capabil de o viziune globală asupra lumii. Cum va reuși acest tip de intelectual să se mai constituie într-o masă critică în stare să schimbe un sistem precum cel capitalist (precum bolșevicii care au reușit să răstoarne un întreg sistem social, politic și economic)?

Astfel, o răsturnare de tipul celei schumpeteriene, în sensul unui curent de opinie critic la adresa capitalismului, care va determina ca acesta să fie schimbat prin alegerea unor partide socialiste în parlamentele societăților democratice, este greu de crezut că se mai poate întâmpla. Aici Marx poate a avut mai multă dreptate. Poate că o eventuală înlocuire a capitalismului are nevoie de un imbold ceva mai *romantic*, de tipul Revoluției franceze, capabil să mobilizeze suficient de bine masele pentru a putea reuși un asemenea lucru.

Concluzii

Invocarea, în special, a teoriei lui Marx, dar și a celei lui Joseph Schumpeter, în contextul actualei crize economice, cade cu o foarte mare ușurință în desuetudine. Condițiile economice actuale au cunoscut o așa de mare dezvoltare, încât teoriile

celor doi nu mai au aproape nicio relevanță în economie. Însă există multe aspecte ce pot fi încă recuperate, nu printr-o abordare economică, ci printr-o abordare specifică filosofiei istoriei. Totodată, fascinația pentru predicție, pe care științele socio-umane și-o cultivă cu atâta pasiune, nu va înceta niciodată să atragă, de aceea, în fiecare moment istoric de cumpănă, acest tip de profeții suscită interesul atât al intelectualilor, cât și al publicului, dând naștere a numeroase speculații pe seama lor. Fie că această criză va conduce la un sfârșit al capitalismului, fie că nu, ea nu se va produce nici cum a profetizat Marx, nici cum a încercat să anticipeze Schumpeter, tocmai pentru că angrenajul economic s-a transformat radical. Locul acestor teorii este în gândirea umană, și nu în practica socială, pentru că, odată ce se încearcă implementarea lor, manifestă o capacitate distructivă aproape de neoprit. În acest sens, nu trebuie uitat rolul pe care l-a jucat teoria marxistă, cu siguranță, împotriva a tot ceea ce ar fi dorit Marx, în acea latură lugubră a regimurilor comuniste.

The Age of Ghost-Modernism?

The Neo-liberal Globalization Project vs. the Anti-Globalization Counter-Narrative: A Dialogic Inquiry¹

■ BOGDAN LEPĂDATU

"It's called the American Dream 'cause you have to be asleep to believe such a thing."
George Carlin

Abstract

The hollow closure of post-modernity's neo-liberal formative context and codifying social practices is what I refer to as „ghost-” or „spectral modernity”. According to Schumpeter's classification, this commodified, irreflexive and „eternal now” that we keep traversing at ever-increasing speed is the fourth (and final!) Kondratieff long-wave of capitalist cycles. After the trinity of the Industrial Revolution (1780s – 1842), the „Railroad-ization” (1842 – 1897) and the „Innovative Revolution” (1898 - end of the 1930s) we are now traversing another trinity: Modernity – Post-Modernity – Ghost-Modernity (spanning the two Great Depressions, and brought about by arguably the most revered trinity since the advent of the cult of Christianity: privatisation, de-regulation and global economic „liberalization”).

Keywords

anthropo-localism, counter-narrative, corporatism/fascism-with-a-neo-liberal-face, consociationalism, ghost-modernism/spectral modernity, hyper-reality

An introduction into the spectral modernity context

Since time is of the essence in this day and age of „fast capitalist”² planned obsolescence, and while most people are prone to interpret messages selectively, according to their self-fulfilling prophecies and pre-established viewpoints, it seems fair to highlight right from the start, the project's normative confines. Hence it is useful to note that this counter-narrative is bounded by progressive, even outright paternalistic³ libertarian considerations, classical/neo-classical political economy tenets and the dialogical (Bakhtin)⁴ power struggle between the

1 Work in Progress: Do not cite or quote without the author's express permission! Prepared for delivery (2011) as a PhD (sociology) defence presentation at the National School for Political and Administrative Studies (<http://www.snsps.ro/>) state University.

2 The syntagm traces back to Ben Agger's books, *Fast Capitalism: A Critical Theory of Significance*, University of Illinois Press, 1989 and its sequel, *Speeding Up Fast Capitalism: Internet Culture, Work, Families, Food, Bodies*, (Paradigm Publishers Inc.), 2004.

3 Sunstein, Cass R. and Thaler, Richard H., „Libertarian Paternalism Is Not an Oxymoron”, *The University of Chicago Law Review*, vol. 70, no. 4, Fall 2003.

4 Bakhtin, M. M., *The Dialogic Imagination: Four Essays* ed. Michael Holquist, translation Caryl Emerson and Michael Holquist. Austin

capitalist informational matrix and its main-stream counter-narratives.

The integralist¹, consociational framework for change envisaged by this Project aims to re-appropriate the democratic ideal, hijacked by the capitalist state's autonomous² institutions and mass-media outlets, by replacing the failed corporatist globalization paradigm with an open community of self-governing civil societies, state and non-state actors, local, regional, even professional communities, loosely interconnected by an overarching sense of social and environmental solidarity transcending the sum of its component individualities.

Anticipating a full-scale research project, we contend that „mental colonisation“³ psychological operations („psy-ops“) are responsible for mixing and matching the motivational cult of „positive thinking“ with gunboat diplomacy via a simultaneous, multi-pronged – political, economic, cultural, anthropological i.e. the human terrain/terror systems⁴ and legalistic – penetration. As a trans-disciplinary endeavour, this counter-narrative proposes „a return to reason“ by reconfiguring globalization's empty signifiers to replace this failed hegemonic master-narrative with a moral cosmopolitan type of democratic resonance, in order to bring about *anthropo-localism* i.e. a consociational⁵ pluralistic community of „deterritorialized“⁶ civil societies.

Since changing one bone of contention for another is the least of my intentions, I would also ask readers to note that the axiological classification of causality derives from heuristic choices, rather than as a natural process. Consequently, while the project cannot pretend to offer ready-to-implement public policies – as these remain grounded in the values espoused – it offers, nevertheless, several qualitative expertise elements enabling the evaluation of concrete situations and the likely outcomes of implementing its recommendations.

As it brings down the curtains on capitalism's non-compassionate „free marketing“ model, unleashed by the new liberals' arrogant „will to power“ over the post-Cold War subaltern classes and societies, the age of Ghost-Modernism is belat-

and London: University of Texas Press, 1981; see also the *Stanford Encyclopaedia of Philosophy*, Dialogical Logic, March (2009), <http://plato.stanford.edu/entries/logic-dialogical/>.

1 *Integralism* has, in Douglas Holmes' vision, four registers i.e. „a framework of meaning, [...] a practice of everyday life, [...] an idiom of solidarity, and, above all, [...] a consciousness of belonging linked to a specific cultural milieu“, Holmes, Douglas R., *Integral Europe, Fast Capitalism, Multiculturalism, Neofascism*, Princeton University Press, 2000, <http://press.princeton.edu/chapters/s6967.html>.

2 Autonomization [Castoriadis, 1997] is the process offering public institutions the freedom to act the same as corporations. This transformation results in a change in their guiding principles towards financial considerations rather than communicative action. [Globalization: The Key Concepts, Mooney and Evans (eds.), Routledge, London/New York, 2007].

3 Koensler, Alexander, „Il Beduino e la Tenda: Un'Associazione Fatale. Dinamiche di Protesta e Potere Intorno ad un Nuovo Insediamento in Israele“, *ACHAB*, No. 8, July (2006), 32-36, <http://www.achabrivista.it/rivista.asp?id=8>.

4 Whitehead, Neil L., „Ethography, Torture and the Human Terrain / Terror Systems“, *Fast Capitalism* 5.2, (2009), http://www.uta.edu/huma/agger/fastcapitalism/5_2/Whitehead5_2.html.

5 Lijphart, Arend, *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*, (New Haven, CT: Yale University Press, 1977).

6 Using McLuhan's rather critical endorsement of the technologically-mediated changes in the scale and pace of capitalist social patterns as a starting point, Paul Taylor „deterritorializes the subject“ by addressing the social costs assimilated to this technologically-induced speed. See Taylor, Paul, *Pattern Recognition in Fast Capitalism: Calling Literary Time on the Theorists of Flux*, *Fast Capitalism* 2.1, 2006 http://www.uta.edu/huma/agger/fastcapitalism/2_1/taylor.htm. Conversely, Francesco Ragazzi uses the term „deterritorialized annexation“ [Bosnia-Herzegovina] to advance a normative prescription for „the progressive abandonment of the territorial referent as the basis for legitimate identity politics, both from state and non-state actors“, Ragazzi, Francesco, *The Invention of the Croatian Diaspora: Unpacking the Politics of „Diaspora“ During the War in Yugoslavia*, Global Migration and Transnational Politics, Working Paper no.10, (2009), 9 http://cgs.gmu.edu/publications/gmtpwp/gmtp_wp_10.pdf.

edly vindicating Marx's long-anticipated demise of capitalism. Having wrongly anticipated the „End-of-History“ and the primacy of Friedmanite neo-conservative economic concerns over political ones, it has also succeeded in changing the venue for major ideological battles. Whilst using globalization as its Trojan Horse, in a move resembling Gramsci's „cultural hegemony“ model, it has shrunk the world virtually (i.e. electronically) while squeezing it dry (literally) of its hard-fought progressive human rights' gains, achieved during the 60's and 70's.

Whilst providing opportunities for greedy, selfish individuals to capitalize on their societies it is wilfully (*mens rea*) „Manufacturing Consent“¹ amongst this silenced majority by using, overtly or implicitly, various „perception management“ techniques. Such psy-ops of deception/distraction range from a barrage of logical fallacies, subliminal advertising, infotainment, addictive social networking – leading to compulsive, „variable interval reinforcement schedule“² behaviour – up to and including a host of speculative economic schemata and/or revisionist projections of history – according to whom a dated, Cold War propaganda-style Post-(communist „nostalgic“) Traumatic Stress Disorder strain is allegedly affecting non-believers in its anti-communist religion.

This model uses Weber's instrumental rationality framework (*Zweckrationalität*) to address some of the most pressing ethical, existential and/or environmental concerns today. For that to happen, the Project considers an axiological frame to implement its findings.

It is known that axiology – deriving from the Greek word (ἀξίος), meaning value – is the academic endeavour studying the origins, nature, functions and/or the inter-relationship between aesthetic or religious values. Moreover, formal axiology explores the logical nature of significance – in particular, the intellectual tensions arising as a result and their apparent structure, considered as a set of predicates.³ It represents a particular type of mathematics and, given the fact that mathematics is *a priori* as much as it is objective, it too acquires, by extension, an *a priori*, objective and scientific status.

Though Weber brings daylight between values and truths *per se*, it remains unclear whether he believed researchers could eliminate value-driven inferences from their data analysis.⁴ In fact, any attempt to analyse the relationship between objectivity and non-scientific values is fraught with uncertainty, same as with all attempts to limit objectivity (in dedicated research endeavours) to a straightforward analysis of the facts and truths assumed therefore. Despite the added difficulties inherent in attempting to determine precisely the source of an individual's valuing perspective – i.e. whether it may be deemed to derive from their human nature, self-identity, assumed metaphysical perspective or whether the particular perspective they hold represents but a straightforward cultural construct – this project proposes an exploratory research protocol based on a *constructivist* i.e. a socially constructed description of the current economic and social realities, whose analysis requires the

1 Herman, E. S. and Chomsky, Noam, *Manufacturing Consent: A Propaganda Model*, (Pantheon Books, 1988).

2 The schedules of reinforcement are „the precise rules that are used to present (or to remove) reinforcers (or punishers) following a specified operant behaviour. These rules are defined in terms of the time and/or the number of responses required in order to present (or to remove) a reinforcer (or a punisher). Different schedules of reinforcement produce distinctive effects on operant behaviour.“ see Barker, Britann, Kreider, Joy, Peissig, Jessie, Sokoloff, Greta, Stansfield, Maura, *Glossary of Terms for the Experimental Analysis of Behaviour*, <http://www.psychology.uiowa.edu/Faculty/Wasserman/Glossary/homepage.html>.

3 Hartman, R., „Formal Axiology and the Measurement of Values“, *Journal of Value Inquiry*, 1, (1967): 39.

4 Hoenisch, Steve, *Max Weber's View of Objectivity in Social Sciences*, 2006, <http://www.criticism.com/md/weber1.html>.

type of normative epistemology normally found in the qualitative analysis of total social phenomena.¹

When Weber compares political, social or religious systems he admits to the fact that choices cannot be made according to axiological criteria without its affirmed values and scope being taken into consideration – both of whom appear to belong to the scientist's perspective. Yet, despite implicitly admitting to the limitations of such an endeavour, he still considered that once the values, means, scope and/or perspective intended to be used by the researcher had been established, he should still be able to claim axiological neutrality for his experiments – such as when he is alledging „objective“ comparisons between the capitalist and the socialist systems.

According to the rule of thumb, if Weber's assertions create a precedent for the „subjective presentation and justification of economic phenomena“, such as it appears to be the case when he affirms in his „The Nation-State and its Economic Policies“² that even „economic truths are subjected to the influence of valuing perspectives“ then, this apparently existential slip constitutes the licence needed to affirm, much like sociology's founding-father did, in an address titled „The Profession and the Vocation of Politics“³, the political and economic deficiencies of capitalism – yet not from Max Weber's stated position of „success“, but from its exact opposite i.e. the *perfect failure* of this „selfish capitalist“⁴ system.

Thus, the project's axiological grounding allows its objective testing since it relies on objective standards. Rather than it being but a collection of normative benchmarks, this trans-disciplinary counter-narrative, for all its assumed ethical and existential bias still offers a valid instrument that can be aptly used to analyse and interpret behavioural and other fundamental questions we ask of reality.

Conceptual overview and discussion

Antonio Gramsci, a crucially important 20th century thinker, may have unwittingly prefigured the globalization drive whilst arguing that culturally diverse societies can be ruled by a global corporatist ruling class (the Bilderberg Group?) exerting its *cultural hegemony*⁵ over silenced, subaltern classes/societies. To that end, Gabriel Tarde [1901]⁶ had already pointed out that even the strategic projection of military power⁷ pales into insignificance by comparison to the wilful (*mens rea*) manipula-

1 Otnes, Per, *The Sale, Total Social Phenomenon?*, unpublished paper, discussed at the ICRC Conference, Sorbonne, 25-28.07.2001 and the Norwegian Sociological Association's Winter Seminar 04-06.01.2002, <http://www.uio.no/studier/emner/sv/iss/SOS2502/ho4/Tilleggslesning/TramPdfTri.pdf>.

2 Lassman, Peter and Speirs, Ronald eds., *Weber, Political Writings*, Cambridge Texts in the History of Political Thought, Cambridge University Press, 1994, *The Nation State and Economic Policy*, 1-28.

3 Lassman, Peter and Speirs, Ronald, *Weber*, 309-369.

4 James, Oliver, *The Selfish Capitalist*, (Vermillion, 2008).

5 Hegemony, in Gramsci's view, means that „dominant groups in society, including fundamentally but not exclusively the ruling class, maintain their dominance by securing the ‚spontaneous consent‘ of subordinate groups, including the working class, through the negotiated construction of a political and ideological consensus which incorporates both dominant and dominated groups.“ Strinati, Dominic, *An Introduction to Theories of Popular Culture*, (Routledge, London, 1995), 165.

6 Tarde, Gabriel, *L'opinion et la foule* (1901), (Presses Universitaires de France, 1989), 1st edition, 11, http://classiques.uqac.ca/classiques/tarde_gabriel/opinion_et_la_foule/tarde_opinion_et_la_foule.doc.

7 Such as the military power projection capability of a network of military bases comprising an estimated 700 to 800 such bases world-wide: <http://www.motherjones.com/military-maps>. „Power projection“ is defined in the US Army Field Manual FM 100-7 as „the ability of the US

tion of proselytising consensus beliefs¹ – using (essentially commercial) cultural, educational, ideological, military or religious² master-narratives.

From the Human Terrain Systems of Terror, recruiting anthropologists into the military and the security services to advise on counter-insurgency/freedom-fighting strategies in Iraq and Afghanistan, to the coup d'état in Honduras, such „mental colonization“ *psy-ops* carried out by the corporate agents for global governance endorse Tarde's hypothesis whilst pursuing the *cultural hegemony* of an essentially totalitarian New World Order.

Using the cultist, „proof by assertion“ technique³ when endlessly invoking a new variant of Post-(„Communist nostalgic“) Traumatic Stress Disorder to be affecting non-believers in its anti-communist religion, the *Emperor's New Clothes* (corporate media) *tailors*⁴ logical fallacies ensure a „harmony of illusions“⁵ during the transition from Clinton's „soft power“ (i.e. his „ideological campaigns for the hearts and minds“ using Hollywood or Disneyland „ideals“ – a type of moderately coercive diplomacy exerted in „enemy territory“) to Bush's zero-sum „hard power“ (or, power politics i.e. pre-emptive strikes, covert operations, the „shock and awe“ doctrine, asymmetric warfare etc.) to Obama's „smart power“ – an ideologically modified *psy-op*, unduly rewarded with the greatest accolade (usually reserved for peace-makers)⁶ for mixing gunboat diplomacy with the motivational

to apply any combination of economic, diplomatic, informational, or military instruments of national power. Projection of military force is a critical component of our power projection capability”, <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/100-10-1/ch1.htm>; also, US Military Bases and Empire, the editors of, the Monthly Review, vol.53, vol.10, <http://www.monthlyreview.org/0302editr.htm#one>.

1 Spreading cultist „positive“ newspeak messages, whereby the American economy is „growing“ again, joining countries like Japan, France or Italy, is designed to obscure the fact that this sudden yet short-lived (Germany) twitch into the black is not a measure of capitalist organic growth, but rather a reflex of the *electronic herd's* conditioned response to the fiscal steroids pumped up into an ailing system: Brian Bethune, IHS Global Insight, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/8333167.stm>. It now appears that capitalism's „evolutionary process“, emphasised for so long by Marx, has reached its apex and it is not History but Capitalism itself that has reached its End. The hollow emphasis of economic growth without conceptual development fails to take into account Schumpeter's Dostoyevskian pastiche („from a hundred rabbits you can't make a horse“ – *Crime and Punishment*, chapter II) that *regardless how many mail coaches you add, you will never get a railway*. Thus, capitalism's discontinuous circular flow model has reached the point where a qualitative change (i.e. a revolution!) is needed rather than this obsessive quantitative growth, achieved on the back of inducing pointless consumption from gullible consumers.

2 Löwy, Michael, „Marxism and Religion: Opiate of the People?“, *New Socialist* issue no. 51, May/June (2005), <http://newsocialist.org/newsite/index.php?id=243>.

3 Downes, Stephen, *Stephen Downes's Guide to the Logical Fallacies*, May 1995, quoted in Minnesotans for Sustainability, 2002, http://www.mnforsustain.org/student_logical_fallacies_with_references.htm

4 The „usual suspects“ putting a positive spin on the global corporatist „international community“ major players' actions in the oil, banking, arms industry, insurance etc. ranging from the Trilateral Commission, the Council on Foreign Relations, Bilderberg, Club of Rome, the American-Zionist lobbyists from AIPAC etc.

5 Young, Allan, *The Harmony of Illusions: Inventing Post-Traumatic Stress Disorder*, (Princeton University Press, 1995).

6 Mairead Corrigan Maguire, the 1976 Northern-Irish Nobel Peace Prize joint-winner (along with fellow Belfast peace campaigner, Betty Williams) is but one of the many critical voices of the Nobel Committee's disregard for Alfred Nobel's will, where it is clearly stipulated that the award „is to be given to people who end militarism and war, and are for disarmament“, see *Obama Award Sad – NI Nobel Prize Winner* http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/northern_ireland/8299205.stm; also, Pilger, John, *The Lying Game: How We Are Prepared for Another War of Aggression*, October 2009, Axis of Logic, http://axisoflogic.com/artman/publish/Article_57096.shtml.

cult of „positive thinking“¹ and „political and economic influence with cultural penetration and legal manoeuvring.“²

Whilst capitalism's economic metastasis seemingly depends on a Chinese defibrillator, powered by Russian batteries, those fearing a state-controlled totalitarian future can no longer be so easily dismissed for voicing ill-informed, conspiracy theory speculations. Yet, refuting unilateralism, irrespective of shape or form, is a normal pre-requisite for all *scientific* endeavours. Consequently, this exploratory research Project analyses (critically) the rhetoric, actions and the motives of the *new Cold War*... on Terror protagonists: in the star-spangled „blue corner“, the Pax Americana's Washington Consensus – the neo-liberal master-narrative responsible for inventing the „free“ market's trade and fiscal policies that bankrupted the global economy, exacerbated global insecurity and produced irreversible climate changes – facing, in the revolutionary „red corner“, al-Qaeda's fanatical counter-narrative challenge. Whereas the latter's suicidal-Jihadist interpretation of the Qur'an aims to indoctrinate and radicalise grieving, impoverished or impressionable minds (with a penchant for violent actions directed against what it perceives, rightly or wrongly, to be a Western neo-colonial crusade – something which makes it impossible to be confounded for the type of counter-narrative envisaged here!) – the deliberation-stifling, fraud-enabling, consensual unilateralism of the former hardly fares any better.

Al-Qaeda's calls to violent, global Islamic resistance – denouncing moderate Islamists as stooges to the US and its haphazardly assembled „international community“ – mirrors the ideological warfare unleashed via the Washington Consensus on... the infallibility of unfettered markets, requiring this „community's“ political complicity in redrawing Europe's borders, acquiescing to the International Law violations committed in Iraq or Afghanistan, or the war crimes committed in Gaza and the collective punishment of Palestinians living in the illegally Occupied Territories of Palestine³ – a Gulag for the 21st century – turning a blind eye to the ghostly Iraqi WMDs and assisting the prosecution of a seemingly paranoid War on Terror via extra-judicial assassinations or the „extraordinary rendition“ of suspects, tortured physically and mentally in a global network of „black sites“ where they are denied access to lawyers or POW status while waiting impassively for Iran's turn to have its regime changed. Killing innocent people for political gains, whether by drones or suicidal human bombs is different only in terms of the methods used for extermination.

Goebbels too had insisted that endlessly repeating a sheer lie will eventually be acquiesced by the masses. Much like Mussolini's fascist corporatism, or the Third Reich's national-socialist version – built to last an entire millennium – the Machiavellian *Project for the New American Century*⁴ cannot prevent – despite its more realistic sell-by-date – the eventual realisation that its failed globalisation project is still a fascistic dogma, only this time with a *neo-liberal face*. The Patriot Act, the Homeland Security Act, the Military Commissions Act and other such similar decrees are all designed to limit peoples' ability to resist the violation of their human rights.

1 Ehrenreich, Barbara, *Smile or Die: How Positive Thinking Fooled America and the World*, Granta, 2010, quoted by Hinsliff, Gaby, *The Tyranny of the Positive People*, January 2010, the New Statesman, <http://www.newstatesman.com/society/2010/01/self-positive-anger-injustices>.

2 Golinger, Eva, The Chávez Code, <http://www.chavezcode.com/2009/11/honduras-victory-for-smart-power.html>, *A Definitive Report on the Crisis in Honduras: A Victory for „Smart Power“*, Nov. 2009, Axis of Logic http://axisoflogic.com/artman/publish/Article_57381.shtml.

3 The UN's Human Rights Council, 15th of September 2009, Human Rights in Palestine and other Occupied Arab Territories, Report of the United Nations Fact Finding Mission on the Gaza Conflict, http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/specialsession/9/docs/UNFFMGC_Report.pdf.

4 The Project for the New American Century is a neo-conservative think-tank actively promoting US interventionist policies, <http://www.newamericancentury.org/>.

This counter-narrative critique of the (neocon) Capitalist Manifesto, proposing a *return to reason*, is an „integralist“, trans-disciplinary platform, interrogating capitalism's hyper-real¹ fictitious marketing drivers while aiming to replace its failed neocon master-narrative with a moral cosmopolitanism political democracy model. It analyses:

1. the corporate capitalist agents' Hegelian specificity and socio-historical relativism – namely, their marketing of the cult of capitalism as a (happy-) „End of History“ triumph of bounded rationality;
2. the commercialised, mass-education of the Bologna Process – primarily concerned with profitability, performance and efficiency, turning students into consumers rather than participants by replacing critical thought with a marketing newspeak, in the guise of age-discriminating, learning-on-the-job schemata, aided and abetted (for scientific credibility) by Milton Friedman's Chicago School of neo-colonial economics.

This project dismisses the ideological assessment of the Soviet Union's collapse being historically predetermined, rather than the result of a combination of Gorbachev's failed economic policies (*perestroika*), which sent Russia and the rest of the Soviet republics into an economic tailspin, augmented by the Western intelligence communities efforts to exhaust the USSR's economy via the „Star Wars“ Strategic Defense Initiative, compounded by a hi-tech soft- and hardware embargo, a fall in oil prices and the US's anti-Soviet operations in Poland and Afghanistan. The neo-colonial liberal evangelism of the '80s and '90s, which enabled the victory of the alleged lesser evil of the Cold War's competing social engineering endeavours, undermined the economic structure of Gorbachev's *glasnost* reforms by cutting its access to Western technology and overall interactions with the global economy.²

Alongside the fostering of co-operative, community minded attitudes and values to replace capitalism's spent social and symbolic capital, the project recommends: the „socialization of finance“ – in the banking, currency and credit sectors, allowing public authorities to control currency flows, prices and credit; the social ownership of the health, energy, water, forestry, transportation networks or mining services – thus avoiding the wasteful competition arising from the private entrepreneurial overdevelopment and over-capitalization; a taxation/public finances' system actively intervening to lessen the flagrant inequalities of income; and, a socialised „labour code“ – providing for unemployment, freedom of association, accident insurance, age, race, religion, gender and/or other types of discrimination protection.

Capitalism's financial meltdown shows that its development engine has stalled. „Free“ trade, financial liberalization and the rest of its make-believe marketing drivers have been revealed for what they are: mere tools of exploitation which must be discontinued sooner rather than later to stop globalization's neo-colonial steamroller in its tracks before dismantling it at the often mentioned „scrap yard of history“. Its driving elites must be identified i.e. subjected to public scrutiny and made accountable, as every other tax-paying citizen is.

Application

While social mobility is mostly an indicator of pervasive social inequalities, the most critical societal element to achieving this type of mobility in a democratic manner is education. Yet, the readers' digest, mass-education Bologna process fails to

1 Baudrillard, Jean, *The Gulf War Did Not Take Place*, trans Patton, P., (Bloomington, Indiana University Press, 1995).

2 Mulholland, Marcus, *The Soviet model and the Economic Cold War*, 21st Century Socialism, 2006, http://21stcenturysocialism.com/article/the_soviet_model_and_the_economic_cold_war_01331.html.

supply the progressive platform needed to address the linguistic transformation of the failed hegemonic neo-liberal narrative. Reconsidering this entire process ought to be done in the context of:

1. the re-affirmation of Einar Haugen's „ecology of language“, according to which the interactions between national languages and their environment no longer follow the hegemonic vs. subaltern patterns of the new lingua franca's minority dialects, „bad English“, but takes into consideration not only „the social context in which language is embedded, but also the social context in which societies are embedded“.¹
2. the re-appraisal of the *anthropo-local story* – designed to cleanse scientific pursuits of proselytising infotainment, marketing, management and other standardised, „positive thinking“ schemata, „to include aesthetic and cultural work“ in denying the primacy of economics over „intellectual knowledge, art, music, poetry, image-making [...]“.²

Haugen's metaphor of an ecosystem – describing the linguistic and social interactions of languages and peoples – can potentially foster a polyphony of deliberative, *anthropo-local*, autonomous open narratives, which may help to preserve humanity's cultural heterogeneity. A cacophony of „introspective“ stories may help to de-construct *fast capitalism's* globalising ethos, which is shaping, packaging and selling standardized, alienated and ontologically insecure individualities, thus enabling people to achieve their alienated potentialities;³

Meanwhile an instrumental, highly alienated though supposedly objectifying newspeak has been embellished with mathematics – sometimes even chaos theory and fractals – to cloak the grave ethical deficit inherent in the allegedly „scientific“ pursuit of economics⁴ i.e. what Thomas Carlyle referred to, in the 19th century, as the „dismal science“. Its 20th century, Chicago School version, is the vehicle by which this unnatural societal order was achieved.

From the consensus-enabling fraud⁵ leading to the impoverishment of tens of millions worldwide – via Milton Friedman's „shock therapies“, responsible for the social dumping⁶ economic apartheid consequently generated – segregating, in post-

1 Noro, Hiroko. „Ecological Perspectives.“ *Encyclopedia of Case Study Research*. 2009. SAGE Publications. 17 Apr. 2010. http://www.sage-ereference.com/casestudy/Article_n124.html.

2 „In the wake of an economy without ethics and in an age of secular individualism there is a need for allegory that will restore ethical meaning and cultivate representations of our commonality“, Rutherford, John, An Economy without Ethics, *Social Europe Journal* vol.4, no.3, (2009), 13-17.

3 Whereas Adorno highlights capitalism's tendency to make the general and the particular interchangeable, the commonest example of industrial standardization can be seen in the multi-lingual labelling of products.

4 Marcuzzo, Maria C., „Is history of economic thought a „serious“ subject“, *Erasmus Journal for Philosophy and Economics*, vol. 1, issue 1, (2008), 107-123, <http://ejpe.org/pdf/1-1-art-5.pdf>.

5 These uncompromising assertions represent a statement of intent with respect to departing from the austerity of academic speak rather than its methodology. Out of a list the length of which would defeat the purpose of a Working Paper, I will choose one example to defend the appropriateness of the qualification made here. The Win-Win „solution“ is one already ingrained example in marketing newspeak, contradicting Say's law and other such classical/neoclassical political economy tenets. From Marshall to Walras, Menger or Pareto, systemic equilibrium was considered to be the means to achieve the most satisfactory position for each participant in the economic system. While Marshall advocated the elimination of the abnormal profits made on the back of this catch-phrase, Pareto argued that no economic agent could be better off unless to the detriment of another. See Pareto, Vilfredo, *Manual of Political Economy* [1906], American edition, Schwier, Ann S. (New York: Augustus M. Kelley, 1971), 68–71, quoted in Elliott, John E., *Introduction to the Transaction Edition, The Theory of Economic Development*, Schumpeter, Joseph A., Transaction Publishers, New Brunswick (US) and London (UK).

6 *Social dumping* is a „practice involving the export of a good from a country with weak or

socialist transitions, the *nouveau* (super-) *riche* technocrats (former apparatchiks of the ruling party, who enriched themselves by selling or simply taking over state-owned assets under a farcical privatisation process) from subaltern social classes – to the dotcom crash or the „sub-prime“ mortgage meltdown and the subsequent bail-out of Wall Street’s financial elites, the two-stroke (boom-bust) economic engine, globalising the „Open Society“ model, has proved itself, much like the infamous Trabant’s two-stroke engine, to be both polluting as well as redundant.

Thus, the qualitative/revolutionary change of the neo-liberal hegemonic paradigm involves the *deterritorialisation* of its globalised components into smaller (regional, even professional) entities, engaging in meaningful negotiations to settle their diverse/divergent interests. Same as the cells of any living organism finding themselves permanently engaged in energy flows (resembling, at a macro level, the quantum physics’ principles) yet preserving their individual integrity (rather than finding themselves subjected to incorporations/take-overs) while functioning coherently as integral parts of larger entities, such deterritorialised components would naturally be attracted into a heterogeneous flow of cultural, economic or political cooperation, rather than be coerced by the globalization’s marketing drivers to toe the line.

Formulating axiological values and establishing the (qualitative) models needed to decentralise political power and establish a consensual model of democracy (methodology part I: analysis)

Spectral modernity’s hyper-real, bounded rationality context – the *mythopoios*, *noëmatopoios*, *eikonopoios* triad creating myths, meanings and images, respectively – highlights the axiological underpinning of this project. Many a social critiques of the American life (apparent in the works of John Steinbeck, Sinclair Lewis or Scott Fitzgerald) cannot illustrate the American Dream’s *new-con* any more emphatically than Hans-Christian Andersen does, in his story, *The Emperor’s New Clothes*, evoked earlier.

Formidable cultist pressures, wilfully exerted by public planners spearheading formidable yet stealthy commercial interests, conspire to manipulate people’s behavioural traits thus forcing them to acquiesce to an uncritical End of History, in the mould of the *Washington Consensus* on... the social engineering „Project for the New American Century“ or else have to face the consequences of being left behind, amongst the Cold War’s „nostalgic“ *collateral losses*.

Pulling the „positive psychology“ wool (in the shape of a rather thick layer of „scientific“ gloss) over people’s eyes is designed to adduce credibility. The mass-media corporatist mouth-pieces’ chorus plays a crucial role in proselytising the „new generations“ towards cultivating false needs, while placing an uncritical focus on wanton „aspirational values“. This is aimed at inducing self-interested (potentially unethical) decision-making trends for the purpose of fragmenting/atomising civil societies’ bargaining power, thus making them easier targets for incorporation into a standardised, „free“ market model.

poorly enforced labour standards, where the exporter’s costs are artificially lower than its competitors in countries with higher standards, hence representing an unfair advantage in international trade. It results from differences in direct and indirect labour costs, which constitute a significant competitive advantage for enterprises in one country, with possible negative consequences for social and labour standards in other countries.” see The European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound), <http://www.eurofound.europa.eu/areas/industrialrelations/dictionary/definitions/SOCIALDUMPING.htm>

Several epistemic sources are used for tracking people's anticipated choices while herding them towards these planners' preferred options. The cornerstone underpinning this master-narrative's theoretical basis uses Schumpeter's decrees, whereby economic inequality should not be seen as a fundamental flaw of capitalism. „Wealth-creating“ bankers must be trusted and allowed self-regulation for the greater good of a society modelled as a pyramid (Maslow) and guided by wanton „values“.

As in the American political system's „left-right“ divide – a simplistic translation of the commercial duopoly into politics (Coca-Cola vs. Pepsi, McDonald's vs. Burger King etc.) – the global propaganda machine perverts the concepts of „free will“ and „self-knowledge“¹ by creating an illusion of competition and choice through its pillion, national outlets. From the readers' digest mass education of the Bologna process and the innocuous virtual social networks, commercial *muzak* or fashion trends, to the more sophisticated, yet no less single-minded, justifications of greed, in the form of „can-do“, pseudo-scientific marketing or management schemata, a thoroughly alienating „new language of self-deception (Rorty, 1985)“² is thus created.

Yet, any system which is dependent on consuming its entire GNP remains fundamentally conditioned by its predisposition to ever-deeper crises. Whether it draws its questionable legitimacy from opaque constitutional arrangements, bureaucratic rules and regulations, implemented mechanically by autonomised institutions or symbolic interactions/exchanges, the system's perpetuation is owed, primarily, to a *life-support machine* operated by tremendously powerful opinion-makers, indoctrinating the *masses of manoeuvre* with a discourse aiming to delay the self-devouring appetite's moment of truth.

Moreover, the systemic amalgamation produced by the Global-Village-Single-Market-One-Way-Street principle wilfully complicates matters by using a technical language to cloak corporate greed. It induces a cultist reliance on the „Invisible Hand“ – deemed to be the only „regulator“ fit to oversee the speculative whims of the „electronic herd“³ of currency punters, new-moneyed oligarch entrepreneurs „trustworthy“ bankers and other agents of an amoral deontology. No wonder the money-making schemes of this „free“ market model built on the *protestant ethic* orthodoxy allows, even encourages⁴ white-collared speculators to privatise its profits (off-shoring) while „socialising“ the inherent losses (into the taxpayer's pension funds).

Still, one should note that the „free“ market's metastasis cannot and should not be used as an excuse to ignore the asymptotic epistemic advances registered in science, or the general Theory of Knowledge.⁵ Whether the Cold War *winners'* hubris provoked the 9/11 Big Bang, resulting in history being *re-started*, this entire process followed a similar (Hegelian) dialectic to the way in which quantum mechanics led to the creation of solid mechanics and, in turn, to the super-computers

1 Drawing from Dworkin, Harris, Johnson and Ouroussoff, Young sees this as „the capacity to reflect upon and to attempt to put into action one's desires, preferences and intentions“, Young, Allan, 4.

2 see Rorty Amélie O., *Self-Deception, Akrasia and Irrationality*, in *The Multiple Self*, ed. John Elster, 115-131, (Cambridge, Cambridge University Press, 1985).

3 Friedman, Thomas, *The Lexus and the Olive Tree*, Harper Collins, London, 1999. Also, Bergsman, Joel, *Macro Policy Space, the Public Welfare and the Electronic Herd*, 2007, written for *The Evolution of the Nation-State in the Twenty-First Century*, Douglas, William A., 2007, <http://bergsman.org/joel/MALS/Macro%20policy%20and%20the%20herd%20v.3.doc>.

4 Lanteri, Alessandro, „(Why) do selfish people self-select in economics?“, *Erasmus Journal for Philosophy and Economics*, vol. 1, issue 1, autumn (2008), 1-23, <http://ejpe.org/pdf/1-1-art-1.pdf>.

5 Russell, Bertrand, *Theory of Knowledge*, Encyclopaedia Britannica, 1926, A Miniature Library of Philosophy, <http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/en/russell1.htm>.

that have revolutionised the industry, commerce, transport or communications. Without favourable social conditions none of these breakthroughs would have occurred though they were an „epistemic possibility and were socially desirable too.”¹

Yet, most if not all of these scientific advances have come at an irreversible environmental cost: unsustainable economic growth. As the growth fetishism is corporatist globalisation's *raison d'être* – disguised as „progress” via this genetically modified, „common sense” idea of living better than our parents did – climate change and its „negative ecological debt”² which is mortgaging our common future has to be the most urgent reason for changing capitalism's failed paradigm.

While current civic apathy levels suggest an imminent rush to the barricades remains highly unlikely, Gramsci's „passive revolution”³ ideas remain the only realistic chance for change. Whereas Ghandi's *satyagraha* i.e. passive resistance may not be suited everywhere, Gramsci's ideas may still be employed today for the purpose of reconfiguring the Capitalist Manifesto in an updated version, according to which the shorter these crises cycles, the likelier the occurrence of a critical mass of decision-makers eventually realising the need to revolutionise this utterly bankrupt model.

Despite this last statement's normative character, corporatism's eventual replacement still ought to be managed⁴ according to the ontological laws of integrity, morality and ethics⁵, thus preventing rival ideologies from profiting in the ensuing paradigmatic power-vacuum, same as it happened when Christianity's meek socialist ideology toppled the Roman Empire.

At a time when scientific and philosophical endeavours bring humanity ever-closer to the elusive, objective view of its physiological finitude and epistemic perpetuation, it is time to discard Goebbels, Ogilvy, Friedman and other marketing gurus' proselytising dogmas, as they serve no purpose other than disenfranchise people and their unique individuality.

Formulating the qualitative expertise elements needed to evaluate concrete cases and the likely outcomes of implementing the recommendations made (methodology part II: implementation)

Capitalism's current economic metastasis confirms Marx's predictions regarding the decline in profitability. While neo-liberal economists insist that increased labour productivity and its associated investment costs' reduction can symmetrically compensate for the rise in real wages and physical capital, allowing capitalism's in-

1 Bunge, Mario Augusto, *Treatise on Basic Philosophy*, vol. 6, Epistemology & Methodology II: Understanding the World, 169, Springer, 1983.

2 As the Global Footprint Network has it: „Today humanity uses the equivalent of 1.3 planets to provide the resources we use and absorb our waste. It means it now takes the Earth one year and four months to regenerate what we use in a year. Moderate UN scenarios suggest that if the current population and consumption trends continue, by the mid 2030s, we will need the equivalent of two Earths to support us. Yet, we only have one.” Quoted in Burton, Mark, *Sustainability: utopian and scientific*, 21st Century Socialism, August 2009, http://21stcenturysocialism.com/article/sustainability_utopian_and_scientific_01880.html.

3 Thomas, Peter, „Modernity as „passive revolution”: Gramsci and the Fundamental Concepts of Historical Materialism”, *Journal of the Canadian Historical Association / Revue de la Société historique du Canada*, vol. 17, n° 2, (2006), 61-78, <http://id.erudit.org/iderudit/016590ar>.

4 *The Good Society Debate*, Social Europe Journal, <http://www.social-europe.eu/category/good-society-debate/>.

5 Jensen, Michael C., *Integrity: Without It Nothing Works*, Harvard Business School, Negotiation, Organizations and Markets Research Paper no. 10-042, Interview: by Karen Christensen, from Rotman: The Magazine of the Rotman School of Management, Fall 2009, pp. 16-20.

determinate evolution, „the effect of increased productivity in reducing the cost of future investment does not help individual capitalists profit from existing investment.“¹

Increasing pressures on productivity derive from the rapid devaluation of the investment made for higher profits. The downward trend in accumulation at a time of increasing rates of profit, alienates the capitalist system's production capacities from the market's ability to absorb them. The resulting „over-production“-come-„under-consumption“ is but the consequence of a long-term slow-down in the productive accumulation rate, even after the rapid accumulation taking place in China is considered.

Against a background where hundreds of millions of Chinese people toiled on near-subsistence wages to fund the West's unsustainable and environmentally damaging prosperity, the financial gold-rush for easy profits further diverted productive investments towards lax-crediting without boosting accumulation sufficiently to absorb everything produced by the system. The globalization process has thus concentrated capital to the point where too many „too big to fail“ MNCs have saturated a system in which its components are too intertwined to allow Schumpeter's „gale of creative destruction“ to wither away unprofitable ventures for fear of damaging rather than helping existing ones.

Moreover, the globalised economic downturn's primary cause is the result of massive over-consumption that was always going to burst an unsustainable debt bubble. The imbalance between China, India or Japan's savings and the US or the UK's indebtedness, and between the former's trade surpluses and the latter's deficits was never likely to be sustained indefinitely. Thus, the ratio of borrowings in the US or the UK (i.e. its consumer, corporate and public-sector debt taken together) compared to its annual economic output stands at just over 300%.²

The \$1.4 trillion question i.e. the value of the Chinese-owned American assets, reveals that „without the billion dollars China pays (in interest) daily (to maintain their value), the US could not keep its economy stable nor prevent the dollar's collapse.“³ Since the Federal Reserve has printed (in March 2009) well over one *trillion* dollars⁴, foreign holdings of US treasury bonds and notes have continued to decline, while the US government must still find the means to fund a record budget deficit.⁵

Its inflationary desperation – that mortgages the future of many generations to come on the false wisdom of a bankrupt paradigm, whose inequitable development policies have lead to rising unemployment and environmental degradation – is

1 Harman, Chris, *Not all Marxism is Dogmatism: A Reply to Michael Husson*, International Socialism <http://www.isj.org.uk/?id=600>. In his latest book, *Zombie Capitalism, Global Crisis and the Relevance of Marx*, he argues: „investment take(s) place at one point in time. The cheapening of further investment as a result of improved production techniques occurs at a later point in time. [...] When capitalists measure their rates of profit they are comparing the surplus value they get from running plant and machinery with what they spent on acquiring it at some point in the past – not what it would cost to replace it today... [The rate of profit] necessarily implies a comparison of current surplus value with the prior capitalist investment from which it flows. The very notion of „self-expanding values“ is incoherent without it.“ [pp.74-75]

2 Peston, Robert, *The New Capitalism*, BBC News, December 2008, http://www.bbc.co.uk/blogs/thereporters/robertpeston/16_12_09_new_capitalism1.pdf

3 Fallows, James, The \$1.4 trillion question, *The Atlantic*, January/February, 2008.

4 The Fed has already printed over \$1 *trillion*, buying up treasury bonds, US government debts and mortgage collaterals, including the „contaminated“ „sub-prime mortgages“; Spicer, Nick, US Prints More Money to Fight Recession, *Al Jazeera*, 20.03.2009, <http://www.youtube.com/watch?v=mdZQAcC61w>.

5 In February 2010, President Barack Obama released the US's budget plan according to which the federal deficit for 2010 is expected to be a record US\$ 1.56 trillion surpassing last year's record US\$ 1.4 trillion.

the perfect opportunity to start re-democratising the global financial institutions' decision-making structures' whilst replacing the US\$ with a credible financial instrument, that can at least differentiate between a *milliard* and a billion, one that stops calling billions as trillions.²

Critical summary

Though it may well be too late to entertain *foolish* ideas of changing the world with a book, this dialogic counter-narrative invites people to consider using the mental stepping stone provided in alternative media, such as *Al Jazeera*³, *21st Century Socialism*⁴ or *Fast Capitalism*⁵, to name but some of the possibilities to escape the pressures to conform to neo-liberalism's hegemonic, cognitive hyper-reality matrix.

It wishes to contribute to „Building the Good Society“ Project of the Democratic Left⁶, by adding its constructive criticism of global capitalism's democratic and social justice deficit. Repudiating the „free marketing“ paradigm's inexhaustible array of whimsical „needs“ – callously aroused to suit everyone's supposedly *unique* yet fundamentally mimetic personality, craving for anything ranging from designer animal clothing to iPhones or X-Boxes, this project aims to give back a voice to those that have been stealthily silenced while helping to strike a fairer balance between individual achievement and social solidarity.

The privatising of people's civic citizenship and civility by entrepreneurs eager to profit from their lack of foresight and manoeuvrability turns them into alienated consumers thus annihilating all traditional forms of collectiveness. Concurrently, the end of the manufacturing industries coupled with the social dumping practices of outsourcing production to low wage economies has further undermined the working classes' self-esteem and incomes.⁷ Further to the objectives stated in this paper, it is fully committed to „clothing the Emperor“ as a defender of individual civil liberties by reasserting the primacy of our common welfare, education and health over the greedy, self-interested market agents, by redistributing/re-appropriating people's cultural identities, self-esteem and civil citizenship, regardless of age, social status, race, gender etc., by making the state more transparent and more accountable, by ensuring an ecologically sustainable future and a more equitable economic development.

Amongst the agents of change that would achieve such an outcome, the European Union is already working towards regulating hedge funds, private equity groups while banning other purely speculative gambling activities, such as the „naked selling“ practices, involving Credit Default Swaps (CDS) of sovereign debt, despite strong US opposition to the move.⁸ Also, since we already have a *minimum*

1 Ebrahim, Alnoor and Herz, Steve, *Accountability in Complex Organizations: World Bank Responses to Civil Society*, Working Paper 08-027, Harvard Business School Working Knowledge, 2009, <http://www.hbs.edu/research/pdf/08-027.pdf>.

2 One of the best examples of cultural hegemony comes from the widespread acceptance of the American „inflationary numerology“, *Americans in the dark over milliard*, English: TranslatorsCafé, <http://www.translatorscafe.com/cafe/MegaBBS/thread-view.asp?threadid=6977&posts=18>.

3 Al Jazeera, <http://english.aljazeera.net/default.html>.

4 21st Century Socialism, <http://21stcenturysocialism.com/>.

5 Fast Capitalism, <http://www.uta.edu/huma/agger/fastcapitalism/edintro.html>.

6 Cruddas, John and Nahles, Andrea, *Building The Good Society: The Project of the Democratic Left*, Compass, Direction for the Democratic Left, www.compassonline.org.uk.

7 „In 1976, the bottom 50 per cent of the population owned 12 per cent of the nation's non-housing wealth. By 2003, it had fallen to 1 per cent.“ Rutherford, *ibid*.

8 „Naked selling“ practices means insuring bonds or other types of debt without actually own-

wage as well as a *living wage* standard, they should also start considering a *maximum wage*, such as Sweden had in the 1960s, alongside an upper rate of tax of 90%. Neal Lawson supports this idea by giving examples as far apart as UEFA's proposal to cap footballers' wages or JP Morgan's advice, given over a century ago, that „no company should have a differential between the highest paid and [the] lowest paid greater than 10. He thought that enough to create motivation.”¹

While subsequently proposing a „voluntary system based on full transparency of company pay structures” where „bonuses could be linked to social and environmental performance”, Lawson goes on to say: „The Royal Navy, for example, has had a de facto differential of 8. Even if the ratio was 50 times an average salary of £20,000, that's still £1 million. Who needs more and what does more do to our society and planet?”

Isn't it time more people were asking these very same questions?

ing them – a purely speculative gamble accounting for the majority of Credit Default Swaps (CDS) trading. CDS are derivative products, aimed at covering the risk of a debtor defaulting. The derivatives' market has been thrown into the spotlight by reports of coordinated market attack by multi-billion-dollar hedge funds to bring down the value of the euro, in the wake of the Greek crisis. 80% of a US\$600 *trillion* market in derivatives occurs in behind-the-counter exchanges. See, Lepadat, Bogdan, *Coordinated EU and US Action on Derivatives Markets*, <http://dialogicaluigiordanobruno.blogspot.com/2010/03/coordinated-eu-and-us-action-on.html>.

¹ Lawson, Neal, *An Idea Whose Time Has Come*, Social Europe Journal, Columns: economic policy, 03.02.2010, http://www.social-europe.eu/2010/02/an-idea-whose-time-has-come/?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+social-europe%2FwmyH+%28Social+Europe+Journal%29&utm_content=Yahoo%21+Mail.

PISA în România: cum (nu) folosesc instituțiile publice expertiza științifică

■ LIVIU ȘTIRBĂȚ și SORANA TOMA

Abstract

The article discusses how public institutions in Romania use or do not use the expert knowledge of the OECD's PISA programme, given that they finance and participate in it. A certain lack of engagement is noticed, but signs of increased interest in using PISA as a legitimizing tool for reform are also noted. As conclusion, research directions having high potential applicability in education policy are identified.

Keywords

PISA, OECD, education policy, migration, expert knowledge

Christina Boswell, în cartea sa „The Political Uses of Expert Knowledge”¹, recenzată în numărul 147 al revistei (mai, 2010), identifică trei moduri în care organizațiile politice se folosesc de expertiza științifică: cel clasic, de ameliorare a politicilor publice; cel de justificare rațională a unor preferințe politice; și cel de întărire a prestigiului și autorității. Boswell își construiește analiza pe trei studii de caz (Comisia Europeană, Home Office-ul britanic și Oficiul Federal German pentru Migrație și Refugiați) și o temă comună: politicile de migrație. Acest articol² va folosi construcția lui Boswell ca punct de plecare pentru o analiză sumară a felului în care instituțiile publice din România se folosesc (sau nu) de expertiza științifică oferită de Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE) în domeniul educației și migrației. După o scurtă trecere în revista a contextului național și internațional, vor fi sugerate și câteva direcții pentru exploatarea pe viitor a acestor resurse.

OCDE este un think-tank internațional, fondat în 1948, ce are ca membri 31 de state dezvoltate care aderă la principiile democrației și economiei de

1 Christina Boswell, *The political uses of expert knowledge* (New York: Cambridge University Press, 2009).

2 Acest articol prezintă opiniile autorilor, și nu neapărat pe acelea ale Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE).

piață. Apartenența la acest club select este foarte diversă, țări ca America, Australia și cele din vestul Europei stând alături de Japonia, Mexic, Israel (din 2010) dar și Ungaria și Polonia, însă nu și România. Este un foarte respectat centru de expertiză economică: cercetările, rapoartele și recomandările sale stau la baza multor reforme naționale și internaționale în domenii precum fiscalitatea, energia, educația și migrația. Organizația beneficiază de o vedere de ansamblu asupra acestor problematici deoarece centralizează informațiile statelor membre și le integrează într-o perspectivă mai largă în cercetările sale, iar apoi pune rezultatele la dispoziția publicului larg.

Un exemplu notabil de inițiativă a OECD în domeniul educației este proiectul PISA (Programme for International Student Assessment), un program internațional de evaluare standardizată, inițiat și proiectat de OECD, care are scopul de a monitoriza competențele educaționale și a le face comparabile atât între țările participante cât și de-a lungul timpului. Programul a debutat în 2000 și se reia o dată la 3 ani, fiecare rundă axându-se cu precădere pe unul dintre cele trei domenii evaluate: citire/lectură, matematică și științe. Este testată capacitatea elevilor de 15 ani (aflați la finele școlarizării obligatorii în multe dintre țările participante) de a-și utiliza cunoștințele și abilitățile dobândite „pentru a face față provocărilor vieții adulte, a participa pe deplin la viața socială și economică și a învăța continuu, pe tot parcursul vieții”¹. Prin urmare, scopul PISA nu este acela de a evalua un anumit curriculum național ci de a crea un indicator universal.

Testele propriu-zise (dintre care doar o parte sunt de tip grilă) sunt complementate cu chestionare adresate elevilor și directorilor de școală, în care sunt identificate dotările școlii, preferințele didactice ale profesorilor, speranțele de viitor ale elevilor, mediul lor socio-economic, timpul acordat studiului, limba vorbită în familie etc. Mai trebuie adăugat că statele doritoare achită o taxă modică de participare (40.000 euro pentru PISA 2012) dar finanțează și administrează singure testul național. Testele sunt centralizate de OECD, iar rezultatele publicate în anul următor. Ultimul test a fost dat în martie 2009 în 65 de țări (inclusiv în România), iar rezultatele sunt așteptate în decembrie 2010.

Programul PISA și datele pe care le produce reprezintă un instrument cu mare potențial pentru politicile publice. Pe lângă publicarea clasamentelor internaționale, în care Finlanda domină constant, OECD publică datele primare, manuale și instrucțiuni de folosire pentru cercetători, dar și o serie de analize proprii ale rezultatelor statistice. Aceste studii analizează corelațiile dintre scorurile obținute și caracteristicile la nivel național, de școală și individual. Publicațiile respective sunt astfel în măsură să identifice domenii în care politicile publice pot juca un rol activ pentru ameliorarea performanțelor și pentru o mai bună integrare a elevilor în societate și pe piața muncii. Spre exemplu, OECD face o serie de recomandări generale: de a crește transparența evaluărilor naționale, de a evita segregarea etnică și socio-economică, de a mări gradul de implicare decizională a școlilor și de a evita o selecție vocațională prea timpurie și o focalizare prea mare pe elite în detrimentul celor de la coada distribuției².

Analizele și recomandările facute de OECD pe baza datelor PISA nu abordează însă în detaliu particularitățile fiecărei țări. Pentru a maximiza potențialul datelor și a putea extrage idei pentru ameliorarea propriilor politici educaționale, fiecare participant ar trebui să completeze aceste analize cu unele axate pe contextul propriu. Câteva țări au mers chiar mai departe, îmbrățișând în mod activ PISA și adaptându-l nevoilor instrumentale, lucru permis de consorțiul organizator. Astfel, țări

1 MECS, „Raport Național PISA - Programul Internațional OECD pentru evaluarea elevilor 2000”, (2002) <http://www.edu.ro/index.php/genericdocs/8961> - accesat 23/06/10.

2 OECD Secretariat, *PISA 2006 Science Competencies for Tomorrow's World. Volume 1: Analysis* (Paris: OECD, 2007),

precum Canada, Australia și Germania recurg la supra-eșantionaj, selectând mai mulți studenți decât minimul cerut pentru a putea studia în detaliu aspecte de interes național precum diferențele dintre regiuni, dintre etnii sau tipuri de instituții educaționale. Altele, ca de exemplu Elveția¹, urmăresc elevii participanți la PISA pentru a le identifica traiectoria pe piața muncii și a verifica acuratețea previziunilor. Aceste strategii complementare permit țărilor, cel puțin la suprafață, să folosească expertiza științifică în scopul ei clasic, de ameliorare și calibrare a politicilor publice.

România s-a implicat prea puțin în acest program, care rămâne relativ necunoscut în presă, societatea civilă, cât și în mediul academic românesc. Autoritățile s-au rezumat la un rol pasiv, mulțumindu-se să traducă în limba română câteva dintre analizele și recomandările rapoartelor internaționale OECD, în care România apare doar într-un context comparativ, alături de celelalte participante. Până acum nu au fost produse analize axate pe eșantionul național, în ciuda faptului că acesta este suficient de mare (~5000 de elevi intervievați la fiecare val).

Pentru a înțelege mai bine felul în care sunt percepute și folosite testele PISA, proiectul european Know&Pol a publicat niște rapoarte naționale foarte complete², care detaliază modul de implementare PISA, diseminarea rezultatelor, reacțiile presei etc. Cel dedicat României³, bazându-se pe două participări (2000 și 2006) și o absență⁴, este oarecum pesimist. Se observă o problemă gravă de comunicare atât între decidenți (guvern și ministerul însărcinat cu educația) cât și între comisia organizatoare și restul societății (școli, mass-media, mediul academic, etc.), iar aceasta lipsă explică în mare parte absența oricărui tip de dialog public pe marginea rezultatelor. Raportul notează penuria de informații din presă, unde articolele, în general, se limitează la a anunța scorul decepționant obținut de România și a furniza câteva elemente informative despre program, adesea eronate sau incomplete, cât și absența unor cercetări bazate pe aceasta bază de date excelentă. Probabil cea mai gravă concluzie a studiului este aceea că autorii nu sunt în măsură să identifice legături coerente între PISA și procesul de reformă din educația românească.

Edificator în acest sens este numărul extrem de redus de articole legate de PISA pe site-ul Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului (MECTS), unde la secțiunea „Documente de analiză, sinteză, diagnoză și prognoză”⁵ apar doar două documente distincte: rapoartele naționale PISA 2000⁶ și 2006⁷. În vreme ce raportul pe 2000 rezumă în concluzie câteva din constatările analitice ale publicației oficiale OCDE, cel pe 2006 se mulțumește să prezinte viitoarea evoluție a programului și modulele opționale ce vor fi propuse în viitor, însă este mai complet, incluzând o listă a școlilor selecționate și un calendar al activităților relevante.

1 TREE (Transitions from Education to Employment), <http://tree.unibas.ch/en/the-project/description/>.

2 Know&Pol, „Knowledge as an instrument of regulation - Circulation and use of PISA”, <http://www.knowandpol.eu/index.php?id=257> – accesat 23/06/10.

3 Zoltán Rostás, István Kósa, Julianna Bodó, Adél Kiss, Ildikó Fejes, „Use And Circulation Of PISA In A Romanian Context”, Know&Pol (2009), www.knowandpol.eu/fileadmin/KaP/content/Scientific_reports/Orientation3/PISA.WP12.Romania.pdf.

4 „România nu a participat și la PISA 2003, întrucât în acel moment nu au putut fi identificate fondurile necesare acoperirii costurilor administrării la nivel internațional și nici la nivel național.” (Nota de Fundamentare - HG nr.344/07.04.2010). Rostás et al. 2009 sugerează o explicație alternativă: România a fost împiedicată să participe datorită slabei performanțe profesionale și manageriale din primul ciclu. Controlul calității în PISA e foarte strict: Marea Britanie, deși a organizat testul în 2003, a fost exclusă din analize pentru abateri de la normele statistice.

5 Rezultatul căutării: [http://www.edu.ro/index.php/articles/search?articles_fields\[title\]=1&q=pisa](http://www.edu.ro/index.php/articles/search?articles_fields[title]=1&q=pisa).

6 MECTS, „Raport Național PISA”, 2002.

7 MECTS, „OECD/PISA Raportul național al administrării programului:2005-2006”, (2006) <http://www.edu.ro/index.php/genericdocs/9159>.

Ne confruntăm, aparent, cu o situație inedită din perspectiva lui Boswell: expertiza științifică este comandată (atât organizațional cât și financiar), dar nu este folosită în mod consecvent în niciunul dintre cele trei feluri identificate de autoare. Participarea României la PISA nu pare să fie exploatată de autorități pentru *ameliorarea politicilor* în educație sau pentru radiografierea vreunui aspect anume al educației naționale. De asemenea, rezultatele și analizele PISA nu sunt folosite de vreunul dintre actorii instituționali pentru a-și *spori legitimitatea* într-o dezbatere națională pe teme didactico-educative din simplul fapt ca această dezbatere nu pare să aibă loc. Rostás et al. 2009 sugerează chiar că implicarea inițială a României a fost o consecință a presiunilor externe și nu a decurs dintr-o voință politică proprie. Se poate identifica totuși o subtilă tendință recentă la instituțiile decidente (Guvernul și MECS) de a se folosi de PISA ca instrument de *justificare a unor preferințe* reformatoare, cum ar fi aceea pentru învățământul transdisciplinar¹. De asemenea, performanțele bune în PISA ale Finlandei sunt date tot mai des ca exemplu pentru a justifica o apropiere a sistemului educațional român de cel finlandez².

Acest recent sporit interes pentru PISA din partea autorităților îi crește vizibilitatea în presă, ceea ce ar putea indica o mai bună primire a concluziilor pentru evaluarea 2009. O dovadă în plus este și faptul că participarea României la PISA 2012 a fost aprobată. Nota de fundamentare a hotărârii guvernamentale de participare și finanțare este mult mai detaliată și mai clară decât precedentele în ce privește motivarea deciziei și obiectivele avute în vedere: „prin participarea României la Programul OECD-PISA 2012 se urmărește promovarea imaginii externe a României [...]. Acest program [...] constituie o sursă importantă de expertiză metodologică pentru sistemul educațional românesc. Acest lucru este reflectat în deciziile de politică educațională din România [...] sistemul beneficiind de concluziile participării la acest program internațional.”³ Secțiunea citată poate fi citită în cheia Boswell, ilustrând perfect, la nivel discursiv, cele trei utilizări ale expertizei astfel: autoritățile derivă legitimitate pe plan internațional din participarea la PISA; expertiza metodologică va fi folosită pentru ameliorarea politicilor interne; și actuala reformare a sistemului este justificată de faptul că este în acord cu concluziile experților OCDE. Tendința observată recent de intensificare a raportării la expertiza OCDE trebuie confirmată de evoluțiile ulterioare. Între timp, putem propune câteva direcții pentru exploatarea viitoare a acestei resurse. Conform recomandărilor PISA, statele nu trebuie să se axeze numai pe recuperarea diferențelor internaționale și ridicarea nivelului general (România și-a propus să fie la nivelul primelor 10 țări ale lumii până în 2015⁴), ci trebuie să dea atenție și inegalităților din interior. Prin urmare, o direcție de investigație cu potențial mare pentru informarea corectă a decidenților și pentru calibrarea măsurilor în domeniul educației este una axată pe diferențele regionale din România. Mai mult, acest mod de conceptualizare ar putea fi folosit și pentru a identifica diferențe etnice, aici interesul major fiind etnia romă, dar și cea maghiară. Cu ajutorul unui supra-esantionaj care să crească prezența acestor populații printre elevii examinați, suficient pentru a avea semnificativitate statistică în analize, ar putea fi identificat gradul de integrare, eventuale probleme specifice comunității dar și

1 Andreea Flintoaca, Hotnews.ro (2010), <http://www.campusnews.ro/stiri-stiri-7270793-audio-ministrul-educatiei-daniel-funeriu-singura-masura-fost-diluata-comisia-educatie-cea-care-avea-face-stoparea-nepotismului-universitar.htm>.

2 MECS, „România este interesată de modelul finlandez de succes în domeniul învățământului” comunicat de presă (2010) <http://www.edu.ro/index.php/pressrel/13317>.

3 Guvernul României, „Nota de Fundamentare -HG nr.344/07.04.2010” (2010) <http://www.gov.ro/upload/articles/108868/nf-hg-344-2010.pdf>.

4 Președenția României, „Educație și cercetare pentru societatea cunoașterii” (2008) http://www.presidency.ro/static/ordine/Educatie_si_Cercetare_pentru_Societatea_Cunoasterii.pdf.

efectul unor politici deja existente, cum sunt cele de oferire a învățământului în limba maghiară sau romani. Toate aceste analize necesită însă o implicare activă a autorităților române în design-ul chestionarelor și în eșantionaj.

O altă tematică de interes național care ar putea fi informată de analiza datelor PISA este cea referitoare la consecințele migrației internaționale asupra copiilor migranților. În timp ce copii lăsați de părinții migranți în comunitățile de origine au beneficiat de multă atenție mediatică, nu întotdeauna bazată pe studii riguroase¹, cazul celor aduși de părinți în Italia sau Spania a fost mult mai puțin abordat până acum. OCDE a produs deja o serie de analize a factorilor ce ajută sau, dimpotrivă, împiedică buna integrare a copiilor migranților în sistemele educative din țările de destinație, și au identificat o serie de măsuri ce pot fi adoptate pentru a facilita acest proces². O eventuală implicație importantă pentru politicile publice în țările sursă, ca România, ar fi oferirea unei instrucții intensive în limba viitoarei țări de destinație. În plus, se pot realiza niște analize comparative între elevii romani aflați peste hotare și cei din sistemul educațional românesc.

Au fost astfel identificate câteva moduri în care instituțiile publice active în domeniul educației din România se folosesc (sau nu) de expertiza științifică oferită de OCDE prin programul de evaluare standardizată PISA. Ca și Boswell în studiile sale de caz³, identificăm un cadru instituțional eratic, care își modifică discursul de-a lungul timpului, și începe să exploateze expertiza științifică mai întâi ca sursă de justificare și legitimizare. Direcțiile de cercetare și analiză sugerate în final pot ajuta instituțiile respective să facă și pasul spre al treilea mod de utilizare, acela de ameliorare a politicilor publice.

1 O excepție notabilă este studiul făcut de Fundatia Soros Romania: „Efectele migrației : copii rămași acasă” (2007), http://www.osf.ro/ro/fisier_acord_publicatii.php?publicatie=73 – accesat 23/06/10.

2 OCDE Secretariat, *Where Children of Migrants Succeed* (Paris: OCDE, 2006)

3 Boswell, *The political uses*, 2009

De ce este necesară examinarea dimensiunii politice a filosofiei lui Heidegger?

■ CECILIA TOHĂNEANU

Abstract

This paper aims at emphasizing the relevance of scrutinizing the link between Heidegger's theory of Being and his Nazi commitment. Significant investigations of such a link, beginning with that of Victor Farias, have challenged the „official” view that Heidegger's theory of Being is politically neutral.

That this theory could not have been deprived of political intentions is proven by Heidegger's own view on philosophy as a search that stems from life and ends in life, namely as a Dasein's way of life. Since fundamental ontology (theory) and existential analytic (practice) cannot be separated, exploring the relationship between them is even more necessary.

Keywords

Heidegger, Being, philosophy, politics, nazism

A apariția cărții lui Victor Farias „Heidegger et le nazisme”, în anul 1987, a marcat începutul unor ample dezbateri în jurul naturii teoriei heideggeriene a ființei: este ontologia fundamentală o teorie abstractă, apolitică sau, dimpotrivă, una cu intenții practice, politice?

Scrișă sub imboldul publicării (în 1962) de către Guido Schneeberger a unor texte până atunci necunoscute care făceau dovada „deplinei și totalei aderări a lui Heidegger la național-socialism în anii 1933-1934”, cartea lui Farias este o provocare la adresa concepției „oficiale” potrivit căreia legătura lui Heidegger cu nazismul ar fi fost pur și simplu întâmplătoare. Teza centrală a lui Farias este că „decizia lui Heidegger de a adera la partidul nazist nu a fost nicidecum rezultatul unui oportunism sau a unor considerente tactice”, ci își are sursa depotrivă în contextul cultural și social al Germaniei din ultima partea a Republicii Weimar și în temele principale din *Sein und Zeit* (*Ființă și timp*)¹

În spiritul interpretării lui Victor Farias, Tom Rockmore susține că *Sein und Zeit* nu este pur și simplu un tratat teoretic, fără intenții practice, ci o „carte profund politică”. Ea este politică într-un sens fundamental, aristotelic al termenului, potrivit căruia interogația asupra semnificației ființei condiționea-

¹ Victor Farias, *Heidegger and Nazism*, (Temple University Press: Philadelphia, 1989), 3, 4.

ză binele pentru ființa umană (*Dasein*).¹ Faptul că întreaga discuție despre ființă din *Sein und Zeit* culminează cu analiza istoricității nu face decât să dovedească ceea ce Rockmore numește „legătura indisolubilă dintre ontologia fundamentală și viața politică”.

James Phillips, cunoscut prin complexa lui analiză a noțiunii heideggeriene de „Volk” și a relației ei cu „istoricitatea” și „autenticitatea”, nu ezită să afirme că „*Ființă și timp* este un text politic.”² Prin „politic” el are în vedere sensul heideggerian al conceptului, desemnând domeniul „facticității”, al „existenței-împreună” ca posibilitate a *Dasein*-ului de a fi autentic. La Heidegger, politicul, în istoricitatea lui esențială, este domeniul *finitudinii*, al non-idealității – așadar, al posibilităților concrete, - și nu un spațiu deschis pentru implementarea unor noțiuni abstracte deduse dintr-o filosofie a regimului politic ideal, ca în cazul lui Platon. Cum observă Phillips, „posibilitățile *Dasein*-ului nu corespund neutralității existențiale a conceptelor abstracte ale metafizicii.”³ Ceea ce întemeiază posibilitatea este, pentru Heidegger, domeniul politic, *facticitatea*, *ființarea-unul-cu-altul*.

De altfel, neutralitatea existențială a ontologiei tradiționale este motivul central al „distrugerii” heideggeriene a tradiției. Tradiția, scrie Heidegger în *The Metaphysical Foundations of Logic*, „neagă problemelor viața lor, iar aceasta înseamnă că ea urmărește să le înăbușe transformarea, și de aceea trebuie să luptăm împotriva tradiției. Nu antichitatea trebuie învinsă...Apărătorii incompetenți ai tradiției sunt cei împotriva cărora trebuie să luptăm”.⁴

Pretinzând a fi oferit unica interpretare autentică a sensului original al ființei, Heidegger susține prin aceasta, semnalând totodată celor care „au urechi să audă”, că ontologia fundamentală este singura cale spre forța elementară a „problemelor centrale concepute în universalitatea și radicalitatea lor”, în măsură să pregătească „posibilitatea unor noi originări”.

Ce anume înțelege Heidegger prin pregătirea unui nou început este o indicație suficient de relevantă pentru menirea practică, politică a filosofiei lui. „Nu de profeții avem nevoie”, avertizează Heidegger, precizând apoi: „trebuie să lucrăm continuu la posibilitățile factice, datorită finitudinii *Dasein*-ului. Întrucât filosofarea este esențialmente o chestiune de finitudine, orice coagulare a filosofiei factice trebuie, la rândul ei, să cadă victimă acestei facticități”.⁵

Interpretări ca cele ale lui Farias sau Rockmore, în cheie politică, ale ontologiei fundamentale, nu sunt singulare. Legăturile posibile dintre filosofia lui Heidegger și nazism au fost explorate, de asemenea, de Pierre Bourdieu (*L'Ontologie politique de Martin Heidegger*, 1988), Joseph Margolis (co-autor al lucrării *The Heidegger Case. On Philosophy and Politics*, 1992), Hans Sluga (*Heidegger's Crisis. Philosophy and Politics in Nazi Germany*, 1993), Herman Philipse (*Heidegger's Philosophy of Being*, 1998), pentru a nu menționa decât câțiva.

Justificând necesitatea examinării dimensiunii politice a filosofiei heideggeriene, Herman Philipse invocă trei argumente majore. Mai întâi, numirea lui Heidegger ca rector al Universității din Freiburg, la 22 aprilie 1933, urmată la o săptămână de aderarea lui la partidul național-socialist. Respingând că acest episod a fost o „intruziune izolată a politicului în viața apolitică” a filosofului, fără nici o legătură cu gândirea lui, cum pretind discipolii heideggerieni, Philipse crede, asemenea lui

1 Tom Rockmore, *On Heidegger's Nazism and Philosophy*, (University of California Press: London, 1997), 41,42.

2 James Phillips, *Heidegger's Volk: Between National Socialism and Poetry* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2005) 12, Questia, Web, 28 Jan. 2010.

3 Phillips, *Heidegger's Volk*; 13.

4 Martin Heidegger, *The Metaphysical Foundations of Logic*, trans.by Michael Heim, (Indiana University Press: Bloomington and Indianapolis, 1984), 155.

5 Heidegger, *The Metaphysical*, 156.

Rockmore, că Heidegger „a avut motive filosofice de a deveni rector în acel moment crucial al istoriei germane.”¹

Asemenea motive sunt vizibile în discursul de rectorat, în care Heidegger vorbește de menirea filosofiei lui de a reîntemeia universitatea germană, de a oferi poporului german un ghid spiritual și politic - un ecou al credinței platoniciene în superioritatea cunoașterii filosofice în raport cu cunoașterea omului de rând. La acea vreme, scrie John D. Caputo, „Heidegger era convins că putea fi filosoful revoluției, singurul om care putea oferi noului Reich o voce cu adevărat filosofică, un lider spiritual”.² Niciodată Heidegger nu a părăsit credința că aceasta era vocația lui, o vocație care nu aparținea oricui, ci doar unui gânditor național-socialist, capabil de gândire radicală, metafizică, istorică.

Tom Rockmore vede în discursul de rectorat nu pur și simplu „un text ocazional”, ci „un text filosofic coerent în serviciul nazismului”.³ Centrat pe destinul spiritual al germanilor ca moștenitori ai grecilor, discursul este o încercare de a rafina ideologia nazistă, de a da programului politic nazist o formă metafizică. Justificând, după război, episodul rectoratului, Heidegger invocă, într-adevăr, dorința lui de a fi transformat universitatea pe baze filosofice, împiedicând dominarea ei de către partid. Numai că, așa cum sesizează Herman Philipse, această pretinsă dorință este în dezacord total cu convingerea lui Heidegger că împlinirea destinului germanilor reclama dictatura lui Hitler și, de asemenea, cu o serie de declarații și fapte din perioada rectoratului. De exemplu, declarația notorie din 3 noiembrie 1933 de recunoaștere a autorității absolute a *Führer*-ului: „Nu lăsați ca maximele și ideile să vă fie reguli ale Ființei voastre. *Führer*-ul singur este realitatea prezentă și viitoare a Germaniei și legea ei”.⁴

La fel de elocvent este mesajul de natură totalitaristă adresat de Heidegger, în calitate sa de rector, facultăților Universității din Freiburg la 20 decembrie 1933: „Individul...nu contează. Ceea ce contează este doar destinul poporului nostru în statul lui.”⁵ Este aici un apel implicit la sacrificiul de sine și, „probabil, al altora” (sugerează Philipse) pentru „măreția viitoare a Germaniei”. Dar, desconsiderarea heideggeriană a destinului individuale nu mai are nimic de a face cu prețuirea de care se bucura viața omului în ochii lui Platon, revoltat de condamnarea la moarte a lui Socrate.

Explorarea semnificațiilor politice ale filosofiei lui Heidegger este determinată, în al doilea rând, de atitudinea filosofului după război, mai precis, de lipsa de onestitate față de trecutul lui nazist. Dorind să contracareze criticile și eventuala interpretare politică a operei sale, Heidegger a recurs la mistificarea realității sau la tăinuirea unor fapte relevante pentru amploarea implicării lui în mișcarea național-socialistă.

În lista acestor fapte, Herman Philipse menționează: aprobarea fără nici o rezervă de către Heidegger a instrucției semi-militare a studenților, apelul la „loialitate oarbă față de Hitler” adresat studenților germani la 20 mai 1933, susținerea publică a hotărârii lui Hitler de a părăsi Liga Națiunilor, la 11 noiembrie 1933, denunțarea proeminentului chimist Staudinger la 10 februarie 1934, distrugerea carierei unor studenți catolici pe motivul că „nu susțineau statul național-socialist și că un catolic nu putea fi un filosof adevărat”, percepția lui Heidegger în rândul ideologilor naziști, care au continuat să-l considere, din 1934 până în 1945, drept „un membru de partid și campion al național-socialismului”, sau persistența discursului heide-

1 Herman Philipse, *Heidegger's Philosophy of Being. A Critical Interpretation*, (Princeton University Press: New Jersey, 1998), 247.

2 John D. Caputo, *Demythologizing Heidegger* (Bloomington, IN: Indiana University Press, 1993) null 22), *Questia*, Web, 5 July 2010.

3 Rockmore, *On Heidegger's*, 55.

4 apud Caputo, *Demythologizing Heidegger*, n.3, 221.

5 apud Philipse, *Heidegger's Philosophy of Being*, 248.

ggerian despre așa-zisa „unicitate istorică” a național-socialismului în prelegerile din anul 1942.¹

În fine, o a treia rațiune majoră a examinării relației dintre filosofia heideggeriană și nazism este aceea că Heidegger, exceptând interviul din revista *Der Spiegel* din 1966, în care spunea că n-ar mai scrie „astăzi” o declarație de felul celei din 3 noiembrie 1933, „nu a condamnat niciodată în mod public crimele comise de regimul național-socialist” și nici nu a retractat în mod oficial și neambiguu convingerile sale naziste.² Că aceste convingeri erau foarte puternice o dovedesc numeroase texte anterioare perioadei rectoratului (edificatoare pentru radicalitatea gândirii heideggeriene), dar mai cu seamă cele scrise în perioada 1933-1934 și reeditate în anul 1962, între care și celebra declarație din noiembrie 1933.

Încă din anii '20, de la primele prelegeri ținute la Universitatea din Freiburg, Heidegger s-a dovedit a fi fost un „filosof revoluționar”, puternic angajat în înfăptuirea unei „reînnoiri radicale a existenței și gândirii”, a unei renașteri naționale, preocupat de „revenirea vieții la sursele și resursele ei cele mai profunde”, asumându-și mereu sarcina de a arăta calea spre o nouă ordine, urmărind mereu un „alt fel de început”.³

Vocația heideggeriană a filosofiei nu este să fabrice „fantome conceptuale”, care nu fac decât să distorsioneze semnificația originară a ființei, ci să pună în mișcare posibilitățile factice ale *Dasein*-ului, demonstrându-și astfel potențialul transformator al lumii. Heidegger asociază filosofia autentică, „vie”, cu polemica, termen desemnând, desigur, luptă (*Kampf*), confruntare, și nu dezbateri profesionale. Ea, această filosofie, „nu face niciodată ca lucrurile să fie mai ușoare, ci, dimpotrivă, mai grele”, ea „îngreunează *Dasein*-ul istoric și, prin aceasta, în fond, ființa însăși”. Dificultatea și lupta sunt termenii în care Heidegger a conceput rolul filosofiei în înnoirea revoluționară. „Lucrarea” filosofică de sporire a greutateii condiționează „nașterea a tot ceea ce este mare, deci destinul unui popor istoric...Iar despre destin, continuă Heidegger, nu poate fi vorba decât acolo unde o cunoaștere adevărată a lucrurilor cărmuiește *Dasein*-ul”, cunoaștere ale cărei căi și perspective sunt deschise de filosofie.⁴

În aparență, această concepție practică, deci politică, despre rolul așa-zisei filosofii autentice este incompatibilă cu distincția dintre nivelurile ontologic și ontic de analiză a ființei umane⁵. De altfel, distincția a și fost utilizată de către heideggerienii tradiționali pentru a contesta implicațiile naziste ale ontologiei fundamentale, argumentând că ontologia *Dasein*-ului este o teorie *a priori* și, în consecință, ea poate primi orice conținut empiric, altfel spus, este compatibilă cu orice sistem politic posibil. Pe scurt, ontologia fundamentală nu ar conduce în mod necesar la nazism.⁶

Pierre Bourdieu găsește că un astfel de argument nu este valabil și că, în general, nu se poate vorbi de neutralitate ontică, politică, atunci când un filosof proiectează o teorie a ființei umane: el are întotdeauna în minte implicațiile ei politice.

Fără a împărtăși speculațiile lui Bourdieu despre ontologia heideggeriană ca „instrument ideologic care maschează imboldurile heideggeriene nemărturisite sau

1 Philipse, *Heidegger's Philosophy of Being*, 248.

2 Philipse, *Heidegger's Philosophy of Being*, 252.

3 Caputo, *Demythologizing Heidegger*, null19 (p.39).

4 Martin Heidegger, *Introducere în metafizică*, trad. Gabriel Liiceanu și Thomas Kleininger, (București, Editura Humanitas: 1999), 22-23.

5 Analiza ontică vizează domeniul empiric, practic al existenței sau ceea ce Heidegger numește facticitatea *Dasein*-lui, în vreme ce analiza ontologică (teoretică) are în vedere structurile existențiale ale *Dasein*-ului și, înainte de toate, temporalitatea.

6 O interpretare mai nuanțată a distincției o întâlnim la Tom Rockmore și Herman Philipse. Ei acceptă că nazismul nu decurge în mod logic din ontologia fundamentală, deoarece analiza ontologică nu prescrie ce decizii trebuie să luăm într-un moment sau altul. În același timp, amândoi susțin că aderarea lui Heidegger la nazism nu a fost nici complet întâmplătoare, respingând așadar că ontologia fundamentală este un scop în sine, fără intenții politice precise.

reprimare”¹ - speculații „imune la evaluare empirică” (Herman Philipse) – este greu să nu fii de acord cu observația sa privind dificultatea separării între ontic și ontologic. Cu atât mai mult, cu cât ea este în spiritul modului heideggerian de a înțelege relația dintre cele două niveluri de analiză. Întrebarea retorică din *Ființă și timp* este edificatoare:

„La baza interpretării ontologice a existenței *Dasein*-ului...nu stă oare o anumită concepție ontică despre existența autentică, un ideal factic al *Dasein*-ului? Ei bine, chiar așa și stau lucrurile. Acest fapt nu numai că trebuie negat și recunoscut doar atunci când suntem constrânși s-o facem, ci trebuie recunoscut în *necesitatea sa pozitivă*, pornind de la obiectul ce servește ca temă cercetării. Filosofia nu-și va tăgădui nicicând propriile ‘presupoziții’, însă nici nu va avea dreptul să le accepte ca atare. Ea sesizează presuposițiile și, o dată cu ele, dezvoltă în chip mai radical și acel ceva pentru care ele stau ca presuposiții.”²

Textul descrie limpede drumul interpretării heideggeriene a *Dasein*-ului: ea începe la nivel ontic cu analitica existenței sau hermeneutica *Dasein*-ului, continuă cu conceptualizarea lui ontologică, pentru a reveni la existența ontică, pe care analiza ontologică încearcă s-o transforme. Filosofia are așadar ca punct de plecare analitica existenței. Ea este „firul călăuzitor” al oricărei cercetări ontologice, punctul din care izvorăște și la care se întoarce această cercetare. Heidegger face din hermeneutica *Dasein*-ului condiția de posibilitate a oricărei ontologii.³

Dar aceasta înseamnă că filosofia heideggeriană nu este *despre* viață, ci este ea însăși un mod de viață. Cum ontologic și ontic (teorie și practică) sunt inseparabile, *Ființă și timp* nu poate trece drept o lucrare teoretică fără legătură cu viața lui Heidegger. De aici, legitimitatea demersurilor de sondare a semnificațiilor naziste ale filosofiei lui.

1 Pierre Bourdieu, *L’Ontologie politique de Martin Heidegger*, apud Herman Philipse, *Heidegger’s Philosophy of Being*, 256.

2 Martin Heidegger, *Ființa și timp*, trad. Gabriel Liiceanu și Cătălin Cioabă, (Editura: Humanitas, 2003), 411.

3 Heidegger, *Ființa și timp*, 49-50.

Semn de întrebare

Interviu cu Enrico Fardella realizat de Ioana Paverman

Dr. Enrico Fardella (1977, Sicily, Italy) – professor of Political Science at University of Florence, where he currently teaches History of Republican China, History of Eastern Asia and Political and Diplomatic History of Eastern Asia. He got his PhD in the History of International Relations in 2007, with a thesis on The Sino-American Normalization and the Crisis of the Great Détente: „The China Card” in Carter’s Foreign Policy (Italian). Since 2008 Dr. Fardella is engaged in a Post-Doctoral Scholarship at the History Department of Peking University in Beijing, China, where between February and July 2009 he also taught a class on History and Politics of Contemporary Europe. In 2009 he published at Mondadori, Milan, a volume entitled Mao Zedong, translated then after in Flemish (Amsterdam: Het Laatste Nieuws, 2005), Spanish (Madrid: Globus Communication, 2007) and Greek (Athens, ΗΜΕΡΗΣΙΑ Α.Ε.Ε.).

1. In March 2010 *The Economist* issued an edition having as headline „Gendercide: What happened to 100 baby girls?” Briefly, the issue at stake touched the problem of distorted sex ratios which is highly affecting nowadays China. The destruction of baby girls is a product of three forces, *The Economist* appreciates: the ancient preference for sons and a mixture between modern desire for smaller families and technologies able to identify the sex of a fetus. The unbalanced sex ratios is of course a striking issue, alarming enough to force Chinese authorities to reshape the country’s social policies. Still, it also brings forth one of China’s core points in question: a buckled relationship between traditional mentalities and modern possibilities. How would you evaluate this issue and how do you think it affects China’s traditional structural cleavages?

I do not have any particular knowledge about this specific issue, hence my words will not have any scientific wisdom to protect them from banality. It is however evident that all the process of transformation require sacrifice. The core point is to reflect upon the direction and the logic of the process itself, without giving for granted its virtuosity and, consequently, the sacrifices it demands. I do not think that a man can really find any valuable justification that can legitimate him to describe the sacrifice of other human beings as a necessary cost for development. This, however, has always been a general rule in the history of humankind that seems incapable to conceive progress without victims. Maybe this is not a simple distortion, but a perennial feature of history, as perennial as the disgust of the intellectual towards it. Maybe it belongs to the crude logic of politics, a logic that in China has reached a dimension – both quantitative and qualitative - that we have never experienced in our ‘small’ continent. ‘Maybes’ aside, the *Economist* mentions the ‘ancient prefer-

ence for sons' as one of the leading factors for female infanticide. It is undoubtedly true that this phenomenon is a typical feature of an agrarian society. In China this 'preference' is also linked to the structure of 'marriage' as an institution, an institution that pushes the bride to become part of the groom's family, depriving the bride's parents of the material support that they need at the later stage of their life. In a country without a strong welfare state and such a conception of 'marriage' male children, especially in rural China, can be a better 'insurance' for their parents. But again, I am not an expert in this field and I fear that my opinion might sound a bit 'old-fashioned'. Whereas I do not need any scientific support to claim that the second factor mentioned by the Economist - namely 'the modern desire for small families' - does not persuade me. I do not think that modern families freely choose to be 'small', nor they desire to be like that, and that is true both for China and the rest of the 'modern' world. In our countries families have to be small due to the economic costs imposed by a family with numerous offspring. In China that is the result of the 'one child policy' which has undoubtedly affected China's traditional familial structure, Chinese traditional conception of community and the idea of the individual and its relationship with society.

2. Most of us picture China with an admixture of curiosity, wonder and fear. It is the anthropological fear characterizing the foreigner, who is largely unable to grasp from the first instant a culture radically different from the one he has been brought up into. So, what is China today, beyond any stereotyped and essentialist approach?

China is the greatest example of the human capability to create order from chaos: its millennial continuity generates wonder, its efficient simplicity instills curiosity, its portentous mass raises fears. China has been always in the world, but only recently - thanks to the hyper-connected global economy - is 'part' of the world. When China joined the world, in the late 70s, it found a world designed by Western ideas, values, rules and codes of conduct. A web of connections that could help China to escape from isolation but it could force it into another corner, a corner of dependent integration. If the system is Western-shaped, participation in the system implies a degree of 'westernization'. China had to accept it so long as 'westernization' increased its wealth. China however could not accept any 'westernization' that appeared to menace domestic stability - read also leadership - or seemed creating subjugation in the international system. If China is 'part' of the system, its geopolitical physiology demands it to be also part of the design of the system itself. China's contemporary identity is strongly influenced by the fight against imperialism and the 'liberation' from foreign interferences. In the past China attempted to win this battle through isolation and radical antagonism, but it did not pay much and posed the country once again in front of the risk of disintegration, marginalization and foreign invasion. China then moved towards integration and managed to exploit the opportunity given by the system transforming itself into the center of global economy. China today is in the center but it is not yet fully 'part' of it. In order to guarantee its full independency - and reacquire the traditional identity of the country and its people - China now wants to be 'part' of the center. Being part of it means having the possibility to reshape the design of the system itself, it means influencing its values, its rules, and its code of conduct. It means flexing those anachronistic limits that have so far impeded China from being an active part of the center, limits that risk, if forcefully imposed, to transform a peaceful transition into a catastrophic (and pathetic) explosion. China today is the world, but is the world ready to be also China?

3. Recently, the Information Office of China's State Council publicly issued its first national human rights action plan. The two-year strategy engages in respecting several

fundamental rights as for instance the right to a fair trial and the right to question government policies. Scenarios have been made, and most of the scholars and specialists in Chinese politics and international relations appreciate that the action was taken because of the authorities' growing concern in the rising dissatisfaction of the people against the public authorities. How would you comment in this perspective both the possibility for the plan to be a success and the social realities cross-cutting today's China.

The plan marks an important step. No doubts about that. Words are definitely more important than silence. Facts, however, are generally more important than words when it comes to people's rights. In China sometimes words can be facts. Nonetheless, I generally prefer to analyze results rather than issuing predictions. A plan can be a success if there are the conditions – both internal and external - to let it be so. People want freedom and the Party wants people to be satisfied in order to preserve and reinforce its power. This simple formula however needs to be conjugated with the imperative of stability: people want freedom, but if this freedom will endanger the power of the Party and create instability it might lead to anarchy and social upheaval, 动乱, a word that recalls many tragic events to the actual Chinese leadership. This is not simply the interest of the Party. All the major players in the region, both Western and Asian countries, have something to gain from stability in China. Stability coupled with opening: a virtuous combination guaranteed in the last 30 years by the CCP. Some of these major players might have also something to gain from a China a bit weaker, less assertive and more prone to compromise. In this light, human rights and democratization can be seen as effective Trojan horses in the international competition for supremacy. Seen from this light the concept of human right loses its nobility. From people's perspective however - it is quite superfluous to remark this point – the respect of human rights represent a necessary trait of civilization. I strongly believe that China will make enormous and rapid progresses in the next years, as it has been doing in the last thirty years and it will be also capable to reinforce the universality of these principles – human rights – by providing 'from the center' its wise contribution to the rest of international community, making it less 'ideological' and more 'international'. The rise of China, or better, the return of China in the international society in fact, represents already a democratization of the international system, a system that cannot avoid today – as ever before – to consider the exigencies of those countries, China *in primis*, that used to be seen before as the '*banlieue*' of the planet.

4. Another current event is undoubtedly represented by the Nuclear Security Summit held in Washington. China declared itself prepared to work with the UN Security Council on the new resolution comprising sanctions against Iran. Nevertheless, Chinese authorities showed caution, emphasizing the need for dialogue. Meanwhile, Mr. Obama himself agreed with China's concern regarding the repercussions this new strategy might have on the global economy. What game is China expected to play in the future?

The Iran issue is quite complex too. Keeping in mind my personal uneasiness with prediction, we can try to point out some general elements of China's policy in the area and then reflect upon the direction that it might take in the next months. China has tried in the last decade to weaken US's hegemony in those areas that are deemed crucial for Chinese national interest and, hence, for Beijing's international strategy: Central Asia and Middle East, Beijing's energetic suppliers. Thanks to a cynical but efficient use of its soft and hard power the US managed to control some of the most strategic corners in this area, something that Beijing would never be allowed to do in the same way. This overlapping and seemingly conflicting interest in the area finds its most tense point in Iran. An outspoken antagonist of US policies and a solid energetic power, Iran stands as a perfect obstacle for US strategy in the area, and, consequently,

as a useful partner for Beijing's aims. Beijing's status however has now reached an international dimension: as an active member of the UN Security Council, China cannot avoid taking its own responsibility and needs to act as a responsible power. Plus, as Beijing's economic reach extends all over the world, as Beijing starts to be seen more and more as the second most powerful actor in the international arena, public image and credibility become essential factors in China's foreign policy making. The more China will be accepted as a responsible power, the more willingness there will be to accept it within the 'center' of the system, the more space it will gain for influencing from within the system itself. No veto against Iran's sanctions then – it would further jeopardize Beijing's relationship with Washington – and no abstention as it would diminish China's credibility and it would sound too indecisive. But China does not play just on the Iran's table: Beijing's interests are widespread and an important concession given to the US on Iran can be turned into an essential gain on other areas (such as Afghanistan or Taiwan). The same could be said for North Korea. To conclude: Beijing deals with antagonists forces to expand its role in crucial areas and exploit the void left by the US but at the same time uses this leverage as a bargaining chip to increase its international role and its prestige as a responsible power, a process that is leading China to be peacefully accepted within the heart of the international system.

5. „A fundamental development of Chinese experimental art from the early 1990s up till the present has been a shift from a collective movement to individualized experiments” writes down Wu Hung in the volume *Exhibiting Experimental Art in China*. „These experiments are not limited to art media and styles, but are concerned also with the forms and roles of exhibitions. These concerns reflect a new direction of Chinese experimental art toward normalization and systematization. Instead of pursuing a social revolution, curators and artists have become more interested in building a social foundation which would guarantee regular exhibitions of experimental art and reduce interference from the political authorities. A number of new factors in Chinese art have encouraged this interest.”¹ One of these is the deepening globalization of Chinese experimental art. Of course, art is just the first industry to sense the great challenges of globalization; which are in fact the greatest cultural challenges of globalization for China? And how do you conceive China as a protagonist of globalization?

I believe that I already answered somehow to both these interesting questions. If globalization means homogenization than it is a danger for all those cultures that are rooted into a specific territory. As said before, real change implies sacrifice. Globalization as a cultural phenomenon is meta-cultural, post-cultural or maybe even un-cultural. The most globalized country, the real protagonist of globalization so far – United States – whose names and soul have a clear multicultural essence, perfectly adapt to the globalized world and shaped a transversal and universal cultural message – pop culture plus consumerism – that perfectly adapted to the different realities and deeply affected their local cultures: first integration into the 'global village' and then dispersion into the global culture. China joined the world at a later stage, after years of anti-imperialist struggle and decades of resistance against foreign interference and 'spiritual pollution'. I do not think that China will be able to turn its idea of democracy in international relations into facts; it is by all means an astute rhetoric stratagem to gain more freedom of action within the system. But at least, an enhanced role of China will certainly contribute to add a new powerful voice into the direction of globalization a voice coming from a different tradition which has wisely elaborated, at least rhetorically, the importance of 'harmony'.

¹ Wu Hung, *Exhibiting Experimental Art in China*, (The David and Alfred Smart Museum of Art, The University of Chicago, 2000), 17.

Războiul civil din Spania (II)

Arhivele Sfera Politicii

■ STELIAN TĂNASE

Arhivele Naționale

Dosarul 01313/SSI

Fila 65,66,67,68,69,70,71

26 Februarie 1945

NOTA

După izbucnirea războiului civil din Spania, Legația spaniolă din București s-a scindat în două tabere, după ideologiile politice care erau în conflict. Unii dintre funcționari însă, din nehotărâre sau din oportunism au adoptat o atitudine de expectativă prelungită. Aceste tabere au avut fiecare miniștrii săi, așa că, la un moment dat, Spania avea două reprezentanțe diplomatice la București: naționalistă și republicană.

Spania naționalistă era reprezentată prin ministrul PRAT Y SOUTZO, iar guvernul Republican spaniol avea ca reprezentant pe ministrul MANUEL LOPEZ REY.

Între aceste două tabere și mai ales între fruntașii acestora, era o adevărată luptă pentru supremație, fiecare voind să arate, în relațiile ce le aveau cu autoritățile locale sau cu reprezentanțele diplomatice străine, legalitatea prezenței sale.

În afară de misiunile ce le aveau ca reprezentanți diplomatici, cei doi miniștri erau promotorii a două curente propagandistice ce se desfășurau la noi în țară și – am spune – conducătorii micilor servicii de informații ale legațiilor respective.

Acest lucru a fost confirmat de însăși MANUEL LOPEZ REY în împrejurările următoare: printre funcționarii legației Spaniole din București, care la începutul războiului civil din Spania adoptase acea atitudine de expectativă, se afla și fostul secretar al legației, ALCOVER, care rămăsese în București fără a avea vreo calitate oficială. Numitul solicitând un post Guvernului republican spaniol, Ministerul de Externe din Barcelona a cerut lui LOPEZ REY informații cu privire la ALCOVER. Ca răspuns, la cererea Ministerului de Externe Spaniol, LOPEZ REY a trimis la Barcelona un raport. Prin acest raport LOPEZ REY. Dă relațiuni defavorabile cu privire la ALCOVER și printre altele spune: „această legație întreține un modest serviciu de informații, care o informează despre acesta (adică despre ALCOVER) și despre alte chestiuni, pe care la timpul oportun au fost și sunt transmise Excelenței Voastre”.

Deci, incontestabil că legația Spaniei Republicane avea un serviciu de informații și MANUEL LOPEZ REY activa în acest sens. Dealtfel mai avem o serie întreagă de indicii și chiar documente care demonstrează acest lucru. În aprilie 1937, MANUEL LOPEZ REY a trimis o scrisoare Directorului Văzii Odessa, prin care cere expedierea la Constanța a unui cuțar provenind din Valencia. În afară de aceasta, îi mai cere **cheia și lista explicativă** pe care acesta a primit-o de la LOUIS LANZ din Valencia. În mai 1937 REY aprimit o circulară de la JUAN JOSE DOMENCHINO, șeful serviciului de informații al guvernului din Valencia, prin care era anunțat că Serviciul Spaniol de Informații a fost reorganizat complet. În consecință, îi cerea lui REY relații asupra materialului de propagandă; indicații asupra felului de propagandă potrivit intereselor locale; trimiterea de nume și adrese persoanelor sau societățile de la noi care ar putea lucra pentru cauza lor și care urmau să primească instrucțiuni.

La sfârșitul aceleași luni, Ministrul de Stat din Valencia de la Secțiunea a II-a Europa mulțumește lui REY pentru un raport (Nr.96 din 18 mai 1937), prin care i-a dat impresiuni asupra defilării militare din București la 10 mai 1937. Deasemeni, REY a primit mulțumiri pentru un raport prin care a făcut cunoscut situația comercială de la noi. El făcea numeroase rapoarte și note pe care le trimitea Ministrului de Stat la Barcelona. La 11 mai 1938 a trimis o astfel de notă (avea 33 de pagini), prin care făcea un raport asupra situației interne și externe a României, având foarte multe expresii urâte la adresa Poporului Român și fostului Rege Carol al II-lea.

Pentru îndeplinirea anumitor misiuni se pare că erau folosite și alte persoane, cărora li se eliberau cu ușurință pașapoarte. În acest scop REY a primit prin curier de la Belgrad un stoc de pașapoarte imprimate pe hârtie obișnuită, fără număr general de serie și fără vreo particularitate care să împiedice falsificarea lor. Astfel, cum erau concepute, pașapoartele puteau fi eliberate oricărei persoane, indiferent de naționalitatea sa, lipsa unui număr de serie împiedicând orice control al lor.

Pentru transmiterea informațiilor obținute în România, MANUEL LOPEZ REY se folosea de vasele angajate pentru transportul produselor petrolifere românești în Spania. Concomitent cu acțiunea informativă, legația Spaniei Republicane desfășura la noi și o intensă activitate propagandistică. Secțiunea Presei și Propagandei de pe lângă legație era condusă de JUAN FUSTER, care primea materialul necesar propagandei din partea centrului din Barcelona.

Această propagandă era susținută prin diferite broșuri- cum era broșura intitulată „Libertate”, fotografii arătând distrugerile provocate de avioanele naționaliste în diverse orașe ale Spaniei, etc. Materialul de propagandă era primit în majoritate de la diferitele oficioase de propagandă spaniole din Paris. În special de „Agencia Espana”. În afară de Paris mai primea material din Spania, iar într-un timp MANUEL LOPEZ REY a cerut material de propagandă și secției de presă de pe lângă legația Spaniei din Londra.

Celălalt ministru al Spaniei la București, PRAT Y SOUTZO, reprezentantul naționaliștilor, avea și el organizat un serviciu de informații format din ruși albi. În acest serviciu de informații al legației Spaniole exista un birou de informații deghizat al Legației U.R.S.S din București. Legația Spaniei întreprindea acțiuni foarte îndrăznețe. Astfel, oferea ceaiuri, mese, etc., diferitelor personalități; punea la cale acțiuni pentru ca apoi să fie speculate

conform indicațiunilor primite de la legația Sovietică. Ministrul Spaniei solicita diferitelor Departamente statistice, studii, etc, pe care legația Sovietică nu le putea procura. Între altele s-a cerut Ministerului de Interne diferite situații asupra diverselor acțiuni de la noi, ca fascistă, antifascistă, comunistă etc.

Pe lângă ministrul PRAT Y SOUTZO, un alt personaj important care lucra în serviciul de informații al legației era LUIS BENEYTO Y MARTI. Rolul jucat de BENEYTO în acest serviciu se poate vedea dintr-un memoriu al său, în care, printre altele, spune: „De acord cu atașării noastre navali la Roma și Berlin, FRANCISCO REGALODO și MANUEL ESPINOSA, m-am ocupat încă din septembrie 1936 și până la terminarea războiului din Spania, cu Serviciul de Informații Naval, având zilnic 21 de convorbiri telefonice cu porturile Constanța, Brăila, Galați și Sulina, comunicând prin cifre toate informațiile la Roma și făcând rezumatul săptămânal scris, al tuturor vaselor bănuite că atingeau Rusia sau alte porturi care puteau interesa armata navală”.

LUIS BENEYTO folosea ca informator la Sulina pe George Popescu, vice-consul, iar la Brăila pe Mihail Schnell, vice-consul onorar. În afară de aceștia BENEYTO avea legături și cu MANZZONI, directorul „Institutului de Cultură Italiană” și conducător al „Casei Fasciilor” din București. Între ei se stabilise o înțelegere asupra colaborării în domeniul propagandei și activității informative în România.

Deși politica externă a Spaniei era alături de axa Berlin-Roma, unii din spaniolii trimiși cu misiuni în străinătate au fost și au rămas agenți credincioși ai S.S.-ului britanic. Un asemenea caz a fost acela al soților ALFONSO MERRY DEL VAL, care lucrează în Intelligence Service de mai mulți ani. ALFONSO MERRY DEL VAL în activitatea sa informativă era strâns legat de ERNESTO NOGUES, fost însărcinat de afaceri al Argentinei la București, sub ale cărui directive se pare că lucra.

Activitatea legației Spaniole din București; care am văzut că lucra într-un timp pe tărâm informativ și pentru unele puteri străine, în prezent se rezumă mai mult la diverse afaceri comerciale. În aceste afaceri se folosește de o serie de evrei, unii dintre aceștia fiind chiar funcționari ai legației Spaniei. În unele cercuri intime ale legației Spaniei se spune că afacerile ce se fac sunt necesare, pentru ca în felul acesta să se poată susține cheltuielile legației, deoarece viramentele făcute prin Băncile Naționale respective nu sunt suficiente în acoperirea spezelor pe care legația trebuie să le susțină la București.

În legătură cu afacerile de contrabandă și bijuterii, valute și mărfuri de valoare, făcute de unii membri ai legației Spaniei, se pot spune următoarele: curierii spanioli introduc în țară diferite mărfuri și bijuterii. Într-un timp s-a remarcat o mare abundență de ceasornice elvețiene de aur, țigarete Camel, precum și napoleoni. De câteva ori au fost aduse bancnote americane din Turcia și din Bulgaria, unde erau cu mult mai ieftine decât la București. Toate aceste articole sunt manipulate prin comerț clandestin, efectuat în special de evrei.

Marchizul MERRY DEL VAL, fost secretar de legației la București, la sosirea lui în România avea o proastă stare materială. Locuia în două camere mobilate. Mai târziu, în urma unor afaceri cu valută și contrabandă, a devenit posesorul unei apreciable averi, trăind pe picior larg. O altă persoană care se ocupă cu asemenea afaceri este și LUIS BENEYTO, consul general la București.

Istorie și urbanism

Dragoș Dincă, Cătălin Dumitrică, *Dezvoltare și Planificare Urbană*
București, Editura PRO UNIVERSITARIA, 2010, 315 p.

Istoria urbană a statului român este relativ recentă. În comparație cu alte spații urbane din Europa sau alte continente, spațiul românesc are o istorie scurtă. Orașele de pe teritoriul vechiului Regat încep să se dezvolte după 1860. Cele mai importante centre urbane sunt București și Iași. Evoluția demografică și edilitară în aceste orașe este normală fiind capitalele vechilor formațiuni statale Țara Românească și Moldova. Influențele care se regăsesc în vechile cartiere au influențe occidentale și orientale. În urma acestor influențe arhitectonice Capitala și-a câștigat renumele de „Micul Paris”. Destinul orașelor românești a fost influențat de istoria politică a României de după al doilea război mondial. Sovietizarea statului român a impus o schimbare de optică în domeniul dezvoltării urbane. Vechile cartiere alcătuite din case și vile în care locuiau un număr redus de persoane ce erau integrate cu grădini personale au luat locul cartierelor de blocuri, impersonale, construite după modelul sovietic. Schimbarea de ideologie și de raportare a regimului politic la cetățean s-a reflectat și în acest domeniu. Regimul totalitar comunist românesc a distrus centrele istorice ale orașelor românești și cartierele care le înconjurau pentru a face loc construcțiilor de tip comunist. Blocurile tip dormitor au înlocuit casele și vilele unifamiliare. Acest fenomen a cuprins întreg teritoriul urban al României, însă cel mai afectat a fost Bucureștiul. Capitala, prin însemnătatea sa simbolică, a fost spațiul de desfășurare a ideologiei comuniste.

În anii '50 și '60 orașul a început să fie remodelat pornindu-se de la periferie spre centru. Dezastrele provocate de cutremurul din 1977 a creat premisele reamănării centrului istoric al Capitalei. „Schimbarea la față a Bucureștiului” a însemnat demolarea a sute și mii de case alături de locașe de cult. Regimul comunist a lăsat „moștenire” o capitală urâtă și nefuncțională. Lipsa de viziune a regimului nu a permis construirea unor cartiere multifuncționale care să răspundă cerințelor mileniului al treilea. Lipsa cronică de parcuri, de spații verzi, de locuri de joacă pentru copii, de bulevarde suficient de largi care să permită o circulație fluidă este vizibilă. Dizolvarea autorității centrale și locale a prilejuit acordarea autorizațiilor de construcție fără să se țină cont de istoria locului sau de caracteristicile acestuia. Din acest motiv Capitala este un conglomerat de arhitecturi diferite care nu sunt armonizate din punct de vedere arhitectonic. La nivelul specialiștilor s-a decantat de mai mult timp ideea creării unui proiect de urbanism unitar care să permită armonizarea interesului edilitar cu cel estetic. Pentru realizarea acestui obiectiv este obligatoriu îndeplinirea mai multor condiții. Dintre acestea două sunt obligatorii: prima privește existența unei voințe politice care să dea greutate voinței arhitecților în contrapunere cu interesele dezvoltatorilor edilitari iar a doua privește existența unei literaturi de specialitate solide care să stea la baza acestor proiecte.

Una dintre aceste lucrări a fost publicată la începutul anului 2010 de către

editura PRO UNIVERSITARIA. Titlul este edificator: „Dezvoltare și planificare urbană”.

Autorii acestei lucrări sunt doi tineri profesori universitari ai facultății de Administrație Publică din cadrul S.N.S.P.A. Cuprinsul este alcătuit din șapte capitole. Din punct de vedere structural lucrarea se împarte în două părți.

Prima parte este reprezentată de primul capitol. Titlul acestuia „Principalele școli, teorii și modele cu impact asupra dezvoltării urbane” ne rezervă o abordare teoretică a celor mai importante școli de gândire în domeniul dezvoltării urbane.

A doua parte cuprinde celelalte șase capitole. Pe parcursul acestora sunt dezvoltate de către autori subteme care țin de abordarea tehnică a conceptelor exprimate în primul capitol. Regăsim aici probleme de strictă actualitate care țin de dezvoltarea urbană, locală, metropolitană, regională și integrată. Fiecare temă este analizată pe parcursul unui capitol. În această recenzie ne vom opri la prezentarea câtorva elemente din prima parte a lucrării. Tentația autorilor este de a discuta despre partea teoretică a lucrării lăsând specialiștilor și a cititorilor interesați să exploreze partea tehnică din a doua parte.

Autorii împart această parte în trei subcapitole. Primul se referă la „Școli de gândire care au influențat dezvoltarea urbană”. Aici sunt prezentate:

a) concepția neoclasică (aproximativ 1870), care sintetizează concepțiile și realizările școlilor de la Viena, Laussane și Cambridge având ca reprezentanți pe Herbert A. Simion, K. Menger, Leon Walras, Vilfredo Pareto, Alfred Marschall. Acestă școală a dominat gândirea economică până în anii '30.

b) concepția keynesiană, a primit numele de la John Maynard Keynes care în lucrarea sa din 1936 intitulată „Teoria generală a ocupării, dobânzii și banilor” se desparte de clasici și neoclasiци. Această lucrare a adus cu sine o adevărată revoluție în economie.

c) concepția neomarxistă, intitulată după Karl Marx. Conform acestei teorii prețu-

rile bunurilor sunt determinate de cantitatea de muncă antrenată în producerea lor.

d) concepția monetaristă, a fost dezvoltată de economiști ca Walras, Irving Fisher, sau reprezentanți ai școlii de la Cambridge ca: Alfred Marshall și A.C. Pigou.

Al doilea subcapitol se referă la „Teorii referitoare la dezvoltarea urbană”. Aici sunt prezentate:

a) teoria dezvoltării inegale, apare la începutul anilor '60. Acesta este o teorie ce poate fi interpretată și din perspectiva diferențelor cronologice precum și din perspectiva cauzalității cumulative.

b) teoria polilor de creștere, îl are ca principal reprezentant pe François Perroux. Conform acestei teorii, dezvoltarea regională apare ca un proces dezechilibrat, dar în același timp ierarhizat, unde un anumit număr de unități economice joacă un rol esențial care le pune în evidență față de altele.

c) teoria dezvoltării endogene, mai este cunoscută și sub denumirea de teoria dezvoltării autocentrate. Această teorie a apărut la sfârșitul anilor '70 și s-a dezvoltat în contextul stopării creșterii economice și a declanșării fenomenelor de criză în toate țările industrializate.

d) teoria dezvoltării exogene, își propune să analizeze impactul și influența pe care mediul economico-administrativ exterior îl exercită asupra unui sistem de dezvoltare locală.

Al treilea subcapitol este intitulat „Modele ale dezvoltării urbane”. Aici sunt prezentate următoarele modele:

a) *modelul Von Thunen*, este cunoscut după numele lui Heinrich Von Thunen. Acesta în 1826 dezvoltă un model de organizare spațială rațională pentru populația agricolă.

b) *modelul Weber*, este cunoscut după autorul său Alfred Weber. Acesta plecând de la modelul lui Thunen creează un nou model pentru alegerea localizării industriei.

c) *modelul Hotelling*, a primit numele după Harold Hotelling. Matematician de profesie a dezvoltat o teorie a interdependenței localizărilor.

d) *modelul lui Christaller*, este cunoscut după autorul său W. Christaller. Scopul acestei teorii a fost acela de a explica dimensiunea și numărul de orașe, precum și distanța față de care acestea sunt localizate în cadrul unui teritoriu determinat.

e) *modelul lui Losh*, după numele lui August Losh. Spre deosebire de Weber, Losh presupune existența unei suprafețe omogene pe care consumatorii sunt uniform distribuiți.

f) *modelul lui Zipf*, cunoscut și sub numele de legea „Rang – Dimensiune”. Acest model corelează talia unui oraș (dimensiunea geografică) cu rangul său (poziția pe care o ocupă în ierarhia sistemului urban).

După cum observăm, autorii exprimă în aceste subcapitole mai multe modele de dezvoltare urbane. Importanța acestei lucrări rezidă din faptul că realizează o sinteză a celor mai importante școli de gândire în domeniul dezvoltării economiei urbane. Capitala în ultimii 20 de ani s-a dezvoltat haotic, fără să ia în considerare elementele fundamentale care țin de integrarea acestuia în teritoriu. Această lucrare aduce în discuție modele, căi, tipologii, tipuri de dezvoltare pe care un oraș și mai ales Bucureștiul trebuie să le ia în considerare.

Ioana Cristea Drăgulin

Antropologia corpului

David Le Breton, *Antropologia corpului și modernitatea*

Traducere Doina Lică, Editura Amarcord, Timișoara, 2002, 256 p.

De unde începem și unde ne terminăm? Omul pare să fie acel zero nodal răstignit pe cadrul cartezian. Pe o linie este repertoriul relațiilor dintre viața a interioară și relația cu semenii; pe cealaltă se află talgerele care măsoară raportul dintre material și absolut.

O trăsătură a modernității, dacă tot am adus vorba de cartezianism este separarea obiectelor de fenomene; subiectului de verb, cauzelor de consecință și corpului de persoană. Cel puțin așa sugerează, David Le Breton. Într-o logică asemănătoare lui Pierre Manent (în „*Istoria intelectuală a liberalismului*” și într- „*O filozofie politică pentru cetățean*”) drumul modernității este drumul ieșirii din teologie. Exilarea treptată a sfericului din spațiul public și din modul în care percepem lumea a presupus, cu bunele și cu relele sale, afirmarea omu-

lui. Și implicit afirmarea lumescului. Dacă astăzi deosebirea dintre persoana în totalitatea sa și apariția sa fizică/corporală pare de la sine înțeleasă, nu ne mai dăm seama că lumea actuală nu este decât concluzia unor lupte și frământări de secole.

Dacă în Evul Mediu omul nu era decât supusul lui Dumnezeu și al unei teologii ascetice, de abia odată cu Renașterea frumusețea nudă a corpului intră în circuitul perceptiv al nostru. Așa cum Machiavelli desparte morala publică de morala privată, și Cetatea Omului de cea a Divinului, tot așa putem spune că Michelangelo rupe nuditatea musculară de imperatiile unei religii pentru care pietatea este precondiția mântuirii. De atunci, crescând, corpul a devenit un obiect în sine al esteticii, nutriției și medicinei.” *A trăi înseamnă a reduce continuu lumea*

la corp prin simbolistica pe care o propune. Existența omului este corporală" [p.5] „*Corpul modern închide subiectul în sine*" [p.11] rupându-l de comunitatea a tot ce există [gemeinshaft alles lebendigen, cum ar spune Cassirer; p.14]

Ca o dovadă a celor de mai sus stau studiile antropologice efectuate pe diferiți aborigeni. Maurice Leenhardt povestește despre canacii din Noua Caledonie care trăiesc în comuniune cu natura și sunt legați de aceasta. Deasemenea credinței originii animale a unor populații este des întâlnită Geto-dacii, mongolii sau vechi turci aveau o mare stimă față de lup care juca un rol major în mitologia lor. La populația dogon din Niger și Mali, persoana nu există doar în calitate de corp, ci este compusă din patru categorii de elemente: a) corpul material; b) opt semințe simbolice localizate în clavicule; c) forța vitală localizată în sânge (mâma) și d) opt kikin sau principii spirituale. Însingurat, omul modern își dă seama că libertatea sa are un preț. De aceea, conștient sau nu el încearcă să refacă vechea ruptură. Carnavalul, care a constituit sursă de inspirație pentru un Hyeronimus Bosch nu este decât încercarea de a mima și reface vechea legătură dintre om și natură. Le Breton face o deosebire între carnaval și sărbătoare. Sărbătoarea se bazează pe accentuarea și reamintirea unor deosebiri de ierarhie, merit (Ziua Națională în opoziție cu alte zile naționale; Ziua Muncitorului ca diferență profesională; Ziua Mamei cu rol de a diferenția maternitatea de alte roluri sociale șamd). *Carnavalul în schimb suspendă provizoriu toate obiceiurile împă-mântenite și le favorizează renașterea și regenerarea prin această trecere la paradoxal ..* [p.29]

Continuându-l și contrazicându-l pe autor putem spune că sărbătoarea și carnavalul nu sunt atât de îndepărtate. Chiar dacă sărbătoarea are un caracter ceremonial, demn, de multe ori marțial (defilări, parade) iar carnavalul unul comic, ambele sunt încercări de a coase/sutura legătura omului cu natura și divinul. Cum? Slăvirea unui personaj sau a unui panteon de personaje prezentate ca mitice (eroi,

regi, voievozi, părinți fondatori etc.) ridica umanul la un rang prometeic, supra-cotidian. Aici „*Fuga de libertate*" a lui Eric Fromm și sociologia mulțimilor se întâlnesc cu antropologia. Ce este masa care adulează pe Führer dacă nu dorința indivizilor de a se topi într-o masă de sentimente electrizate polarizate în jurul Conducătorului Suprem- metaforă a zeului, a arborelui universal, sau astrului ceresc? În adulație avem ipostaza politică a dorinței personale de pierdere a libertății private într-o mulțime/ideologie sau într-un sistem purtătoare de sens. Reîntorcându-ne la tema cărții, două sunt locurile în care corpul contează cel mai mult: medicina și mass-media. Medicina oferă progresiv omului posibilitatea de a separa genetica de voință. Putem fi mai viguroși, mai inteligenți, mai longevivi cu generoasa paletă farmaceutică. Nutriția sau gimnastica sunt apendice ale acestui efort. „*Corpul nu mai este un destin în voia căruia să te abandonezi, ci un obiect pe care-l modelezi după voie.. Imaginarul contemporan subordonează corpul voinței, face din primul un obiect privilegiat al mediului celei de a doua.*" [p.154]

Unde ne duc cele de mai sus? Urățenia devine o vină personală, nu o realitate de neînlăturat. Exact ca și igiena a cărei extensie este, frumusețea apare ca o decizie personală, asemeni educației, statutului social sau profesiei. Depărtându-ne de individul singur pentru a vedea mai bine societatea, frumusețea devine apanajul celor privilegiați material. A celor care își pot permite. Vom da câteva pentru creionarea unui tablou în costuri financiare al frumuseții. Numai în 2005 piața mondială de cosmetice valora 14,7 miliarde \$ și era estimată o creștere de 5% / an până în 2010. Produsele pentru ochi valorau 782,8 milioane \$ în 2005 cu o creștere la 801 mil.\$ în 2006. 86% dintre firmele care produc produse cosmetice se află în Europa de Vest și America de Nord. Asia de sud-est și est (Coreea de Sud și Japonia) precum și Nigeria (a cărei industrie de film- Nollywood se dovedește un vector pentru cererea de frumusețe) reprezintă piețe importante. Vânzările de cosmetice dinspre India, țară cu tradiție

mileneră în domeniu au fost de 1,3 mil.\$ între 1963-1964; 25,7 mil.\$ între 1979-1980 și 336 mil.\$ între 2004-2005.¹

Industria chirurgiei estetice este pragul suprem al aplicării tehnicii pentru retușarea defectelor naturale. Un adevărat pat procustian el frumuseții, aceasta are o istorie dinainte de era noastră, când chirirgul Indian Sushruta (aprox. 600 î.n.) opera nasuri rupte. Cu o cifră anuală estimată de afaceri de 12-13 miliarde \$,² chirurgia estetică se dovedește o soluție la care apelează tot mai mulți oameni anual. Așadar între 1996-2007 se înregistrează o creștere de 457% a celor care recurg la bisturiu pentru diferite corecturi.³ Între 1992-1998 numărul operațiilor de mărire sau retușare de sâni a crescut de la 32.607 la 132.378, pentru a se dubla până în 2005. Numai în 2004 s-a cheltuit/obținut 1 miliard \$ din operații pe sâni.

Și de aici ajungem la al doilea aspect anunțat: mass-media „Lumea se transformă în demonstrație, se organizează mai întâi în imaginile ce-o expun.. omul devine esențialmente privire. Imaginile consolează de imposibilitatea de a cuceri lumea.” [p.191]. Toată lumea știe că o poză valorează cât o mie de imagini. Textul scris nu prea mai are valoare decât în măsura în care este o legendă la imaginea deja dată. Într-o imagine, într-un film se dezvăluie corpul, cadrul spațio-temporal și nu persoana sau gândurile intime. De multe ori o campanie împotriva cuiva poate fi montată doar pe baza unui clar-obscur dinamic fără prea multe detalii. De aceea cu toți ne temem de imagini.

Deasemenea, cetățenia mediatică, dacă putem spune așa- dreptul de cetate pe ecran presupune a fi fotogenic,

frumos, cât mai aproape de perfecțiune. Nu apare oricine. Ochiul electronic vede orice și totul. Nu degeaba o revistă celebră poartă numele de Vanity Fair!

În locul valetilor de odinioară sau sclavilor de lângă carul triumfal este rolul paparazzilor de astăzi să rostească avertismentul: *Memento mori!* Sau, în termenii actuali: *Ține minte că ești muritor* sau *Amintește-ți că în fond ești doar un anonim*. Paparazzi sunt vectorii care redistribuie capitalul social/ capital social altfel numit și încredere. Imaginea și încrederea devin sinonime și se substituie imaginației. (Imaginea ucide imaginația. Spre exemplu nu ne mai închipui personajele unei cărți dacă am văzut ecranizarea înainte decât conform distribuției actricești). Când paparazzi focalizează lentila aparatului ei focalizează și încrederea noastră în ceilalți. Și de multe ori încrederea pare să fie totul.

**Mirela Vasile
și Silviu Petre**

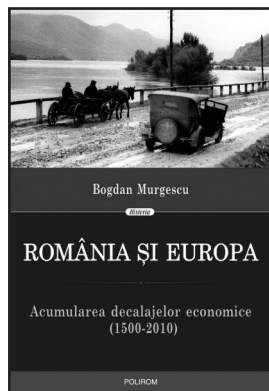
1 Cosmetics Industry. Primary Information Services, http://www.primaryinfo.com/cosmetics_industry.htm.

2 Ken Alltucker, Millions of wrinkles, billions of dollars. Medicis, Allergan staking claims in lucrative industry, Mar. 18, 2007, <http://www.azcentral.com/arizonarepublic/business/articles/0318biz-mediciso318.html>

3 Melanie Berliet, Plastic Surgery Confidential, Vanity fair, February 11, 2009, <http://www.vanityfair.com/style/features/2009/02/plastic-surgery200902>

România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)

Autor: Bogdan Murgescu, editura Polirom

Anul apariției: 2010
Număr pagini: 528
ISBN: 978-973-46-1665-7

Înapoierea economică în raport cu majoritatea țărilor europene, în-deosebi cu țările occidentale care servesc drept termeni de comparație, reprezintă o problemă crucială pentru societatea românească. Volumul urmărește istoricul acestei înapoieri economice pe parcursul a mai mult de cinci secole. Analiza realităților românești mai vechi sau mai noi este întregită prin comparația cu alte țări periferice din Europa, în special cu un grup de trei țări (Danemarca, Irlanda, Serbia) ce la 1500 se aflau la un nivel similar de (sub)dezvoltare cu Țările Române, dar care ulterior au evoluat extrem de diferit. Performanța lor relativă servește la înțelegerea mai clară a constrângerilor, realizărilor și eșecurilor din istoria economică a României. Concluziile aduc numeroase corective imaginii prevalente despre trecutul economic al

României, precum și elemente care verifică sau îmbogățesc unele aspecte ale teoriilor mondiale despre dezvoltarea economică pe termen lung.

Cuprins:

Aspecte definitorii ale modernității timpurii • Revoluția industrială și amplificarea decalajelor economice • Contradicțiile lumii interbelice • Impactul primului război mondial • Experimentul dezvoltării socialiste în România • România după 1989 – avaturile integrării în Uniunea Europeană

Prezentul trecutului recent - Lustrație și decomunizare în postcomunism

Autor: Lavinia Stan (coord.), editura Polirom

Anul apariției: 2010
Număr pagini: 536
ISBN: 978-973-669-956-6

Confruntarea cu cele mai dureroase episoade istorice nu este ușoară pentru nicio societate. Acest proces a fost deosebit de dificil în fostele țări comuniste, care în majoritatea lor nu au reușit să-i tragă la răspundere pe cei vinovați de crimele atroce comise în perioada comunistă. În unele state, în special în Rusia, Belarus și republicile Asiei Centrale, demnitarii care au inițiat represiunea disidenților în perioada sovietică sunt din nou în poziții înalte. Și în Europa Centrală și de Sud-Est, eforturile de a repara crimele comise de regimurile comuniste au avut, de cele mai multe ori, serioase carențe. Multiplele obstacole cu care s-a confruntat procesul de asumare justă și completă a trecutului comunist sunt minuțios analizate în această valoroasă culegere de eseuri scrise de specialiști de marcă. Lavinia Stan, coordonator

tor și autorul principal al acestui volum, a reunit un grup strălucit de colaboratori. Este o lucrare amplă, exhaustivă și cu adevărat comparativă. Ea constituie cea mai amănunțită și mai riguroasă analiză teoretică de care dispunem în acest moment pe marginea unui subiect atât de important.

Mark Kramer, coordonator al programului de studii asupra Războiului Rece, Universitatea Harvard

Index de Autori

Ioana Cristea Drăgulin – licență în istorie, Universitatea din București, masterandă Universitatea Hyperion, București.

Dan Gabriel Dumitrescu – Asistent universitar, Doctorand, Academia de Studii Economice București.

Sorin Dumitrescu – Preparator doctorand, Academia de Studii Economice din București.

Bogdan Glăvan – Prof. univ. dr., Facultatea de Studii Economice Europene. Universitatea Româno-Americană.

Alexandra Horobeț – Profesor universitar, doctor în economie, Academia de Studii Economic București.

Octavian-Dragomir Jora – Lector universitar ASE București, editor al revistei OECONOMICA.

Bogdan Lepădatu – BA Hons, CELTA Hons, PhD (candidate), National School for Political and Administrative Studies.

Iulia Lupu – Cercetător principal III, Centrul de Cercetări Financiar-Monetare „Victor Slăvescu”.

Radu Lupu – Conferențiar universitar doctor, Academia de Studii Economice din București.

Costea Munteanu – Full-professor with the Academy of Economic Studies in Bucharest, Romania. Currently teaches International Corporate Finance and Psychological Economics at the Faculty of International Economics and Business.

Cristian Păun – Conf. Univ. Dr., Academia de Studii Economice București.

Silviu Petre – licență la Facultate de Științe Politice a Universității București, actualmente angajat al Centrului de Studii Est-Europene și Asiatice din cadrul MAPN.

Răzvan Samoilescu – Absolvent al Facultății de Științe Politice (specializarea Teorie politică) și al Facultății de Filosofie (specializarea Filosofie moral-politică), ambele în cadrul Universității din București; masterat în Teorie Politică, Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București.

Liviu Știrbăț – economist și analist de politici publice (stagiar), OCDE, Paris, Franța.

Sergiu Tămaș – Profesor univ. dr., a publicat, „Management politic” (Ed. Universitară, Buc. 2006), „Geopolitica” (Ed. Institutului de Teorie Socială, Buc. 1999); „Prospectiva socială”, (Ed. Victor, Buc. 1999); Membru al redacției publicației „Diplomat Club”, unde publică articole în rubrica „Idei și Realități contemporane”.

Stelian Tănase – Profesor de științe politice la Facultatea de Științe Politice, Universitatea București. Apariții: *Cioran și Securitatea*, Editura Polirom, Iași 2009, *Clienții lui Tanti Varvara*, Editura Humanitas, București, 2009, *Miracolul revoluției*, Editura Humanitas, București, 1999.

Cecilia Tohăneanu – este Decanul Facultății de Științe Politice, UCDC. Apariții: „Realismul ca filosofie a științei”, Editura Cartea Universitară, București, 2005, “Historical Knowledge as Perspectival and Rational”: Joseph Margolis, Tom Rockmore (eds.), *The Philosophy of Interpretation*, Blackwell Publishers, Malden, Massachusetts, USA, 2000, „Epistemologia istoriei. Între mitul faptelor și mitul semnificațiilor”, Editura Științifică, București, 1998.

Sorana Toma – doctorand în sociologie la Universitatea Oxford, Regatul Unit al Marii Britanii.

Mirela Vasile – Licență la Facultatea de Relații Internaționale și Studii Europene, București, master SNSPA în *Politici Publice și Integrare europeană*.

Titlul articolului

Prenumele Numele Autorului
Funcția și Instituția de apartenență
Adresa de e-mail.

ABSTRACT:

Toate articolele trebuie însoțite de un abstract care rezumă tematica articolului, evidențiind contribuția autorului. Abstractul nu trebuie să fie mai lung de 140 de semne. Abstractul trebuie redactat în limba engleză. Articolele trebuie trimise în format Microsoft Word (.doc) sau Rich Text Format (.rtf). Lungimea dezirabilă a unui articol este de 10.000-18.000 de semne. Pentru a vedea câte semne are articolul dumneavoastră, puteți folosi opțiunea word count din orice pagină pe care o deschideți în programul Microsoft Word. La sfârșitul abstractului trebuie să menționați titlul articolului în limba engleză.

KEYWORDS:

Drept *Keywords* trebuie să indicați, în limba engleză, cu italice, un număr de 5-7 termeni principali din articolul dumneavoastră. De exemplu în foma: *abstract, author name, title of the paper, references, submission*.

ARTICOLUL:

Articolul trebuie redactat folosindu-se alienate de felul acelor care se folosesc în acest document. Ele trebuie redactate cu fonturi *Times New Roman*, de preferință, de mărimea 12 pt., la doua rânduri, pentru textul articolului, *Times New Roman*, mărimea 10, la un rând, pentru *footnotes*. În cadrul articolului se respectă normele ortografice în vigoare stabilite de Academia Română. Atunci când este nevoie, diferitele note sau referințe se realizează prin utilizarea opțiunii *footnotes* din programul *Microsoft Word*. De fiecare dată când orice referință bibliografică este menționată prima dată, trebuie să dați informația bibliografică integral. Traducătorul trebuie întotdeauna menționat în prima citare. Vezi următoarele exemple de citare:

Pentru cărți

Se indică prenumele și numele autorului, titlul cărții integral (titlu și subtitlu) scris cu italice, urmat de paranteză, în interiorul căreia se dau localitatea apariției cărții, urmată de două puncte, editura la care a apărut cartea, anul, iar după închiderea parantezei se indică pagina sau paginile din care se citează. Dacă sînt mai mulți autori sau editori, se dau toate numele. Notele de subsol corespunzătoare arată astfel:

1 Giovanni Sartori, *The Theory of Democracy Revisited* (Chatam, New Jersey: Chatam House Publishers, 1987), 23.

2 Giovanni Sartori, *Teoria democrației reinterpretată*, traducere de Doru Pop (Iași: Polirom, 1999), 272-27.

3 Juan Linz, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe* (Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1996), 74.

Pentru capitole din cărți

4 Edward G. Carmine, Robert Huckfeldt, „Comportamentul politic – o perspectivă de ansamblu”, în Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann (coordonatori), *Manual de știință politică*, traducere colectivă (Iași: Polirom, 2005), 206.

Pentru referințe la o notă de subsol

5 Robert A. Dahl, *Democracy and Its Critics* (New Haven: Yale University Press, 1989), 164, n.1.

Pentru articole

Se respectă aceleași norme, menționîndu-se prenumele și numele autorului, titlul articolului în caractere drepte, între ghilimele, urmat de numele revistei/publicației în italice, numărul publicației, anul apariției (în paranteză), urmat de două puncte, pagina sau paginile citate.

6 Adrian Cioroianu, „Și totuși, Europa unită există – deși nu toți europenii votează”, *Sfera Politicii* 136 (2009): 9.

Pentru articole din ziare

7 Daniel Dăianu, „Schimbarea modelului”, *Jurnalul național*, 29 iulie 2009.

Pentru texte nepublicate

8 Ion Popescu, „Coalițiile din perioada postcomunistă. Cercetare comparată – România, Ungaria, Bulgaria” (lucrare de licență, Facultatea de Științe Politice, Universitatea București, 2009).

Pentru documente sau texte de pe Internet

9 Francis Fukuyama, „The Neoconservative Moment”, *The National Interest* 12 (2003), <http://www.thetharmaproject.com>, accesat 12.09.2009.

Pentru documente din arhive

Dacă se folosesc surse primare din arhive, trebuie să dați sursa în concordanță cu sistemul relevant de catalogare și locația arhive. Dacă referințele sînt la documente guvernamentale, ale partidelor politice, ale unor fundații, societăți, think-tanks sau alte organizații ale societății civile, atunci sursele vor fi identificate pe cît de complet este posibil.

10 ASRI, fond D, dosar 9897, f. 93.

11 Documentul poartă mențiunea „Strict secret de importanță deosebită. Exemplar unic”, Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, dosar 264/1972, vol. VI, f. I-II.

12 Petre Roman, „Viziune politică asupra strategiei de dezvoltare a României în întîmpinarea secolului XXI. Pentru o bună guvernare a țării – calea social-democrată” („Caiet politic” distribuit participanților la Congresul extraordinar al Partidului Democrat, 16 martie 2001, fără alte mențiuni).

Atenție!

În citatele următoare din cărți sau articole deja citate, nu se mai dau prenumele și numele autorului, ci doar numele, nici titlul integral, cu referințe, ci doar titlul prescurtat, urmat de pagină, nu se vor folosi *op.cit.*, p. 23, sau *loc. cit.*, nici *ibid.* ori *ibidem*. De exemplu:

13 Sartori, *Teoria*, 29.

14 Cioroianu, „Și totuși”, 8.

15 Tismăneanu, „Dynastic”, 35-38, esp 36.

Atenție!

Trimiterile bibliografice se fac întotdeauna folosind limba originară a referinței, nu prin traducerea titlurilor de cărți sau articole. Titlurile unor cărți sau articole din limbi străine care nu folosesc alfabetul latin se dau prin transliterare fonetică a titlului din limba respectivă.

Cînd se citează cuvinte străine ori numele unor autori străini sau ale unor personaje politice străine, se păstrează ortografia din limba originară, cu respectarea normelor ortografice din limba respectivă.

SUMMARY

Editorial

The impact of the current financial crisis on the business perception of Romanian entrepreneurs.....	3
<i>Costea Munteanu</i>	

The economic crisis - roots, traits and implications

The causes, the spreading and the effects of crises in an increasingly globalized world ...	11
<i>Cristian Păun</i>	
The mathematics of the crisis or the crisis of mathematics? An analysis of the mathematical models engaged in financial analysis	22
<i>Radu Lupu and Sorin Dumitrescu</i>	
A geo-political and financial digression on the contemporary era.....	29
<i>Octavian-Dragomir Jora</i>	
Monetary policy and the recovery of the economy of illusion.....	38
<i>Bogdan Glăvan</i>	
On the causes of the current financial crisis: risk underassessment and financial system complexity	44
<i>Alexandra Horobeț, Iulia Lupu and Dan Gabriel Dumitrescu</i>	
The emerging powers and the global crisis	49
<i>Sergiu Tămaș</i>	
Theories on the end of capitalism	56
<i>Răzvan Samoilescu</i>	
The Age of Ghost-Modernism? The Neo-liberal Globalization Project vs. the Anti-Globalization Counter-Narrative: A Dialogic Inquiry	66
<i>Bogdan Lepădatu</i>	
PISA in Romania: How Public Institutions (Do Not) Use Expert Knowledge.....	80
<i>Liviu Știrbăț and Sorana Toma</i>	

Essay

Why Is It Necessary to Investigate the Political Dimension of Heidegger's Philosophy? ...	85
<i>Cecilia Tohăneanu</i>	

Question Mark: Enrico Fardella	90
<i>Ioana Paverman</i>	

Archive

Sfera Politicii's Archives - The Spanish Civil War (II)	91
<i>Stelian Tănase</i>	

Reviews

History and town planning	97
<i>Ioana Cristea Drăgulin</i>	
Dragoș Dincă, Cătălin Dumitrică, <i>Dezvoltare și Planificare Urbană</i>	
Anthropology of the body	99
<i>Mirela Vasile and Silviu Petre</i>	
David Le Breton, <i>Antropologia corpului și modernitatea</i>	

Signals	102
----------------------	-----

Index of authors	103
-------------------------------	-----

The economic crisis - roots, traits and implications

„Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165.
Textele vor fi trimise redacției. Deciziile privind publicarea sunt luate de către echipa editorială.
Pentru a reproduce un text din revistă este necesar acordul scris al redacției „Sfera Politicii”.
Reproducerea textelor în alte condiții constituie o infracțiune și se pedepsește conform legilor în vigoare.

